

Донишгоҳи давлатии Бохтар
ба номи Носири Хусрав

Бо ҳуқуқи дастнавис

Таваров Дилшодҷон Саидмуродович

**РАВАНДИ ТАШАККУЛЁБИИ
ҶОМЕАИ ИТТИЛООТӢ ДАР ШАРОИТИ МУОСИР
(ТАҶРИБАИ ТОҶИКИСТОН)**

Ихтисоси 23.00.02 – ниҳодҳо, равандҳо
ва технологияи сиёсӣ

ДИССЕРТАТСИЯ

барои дарёфти дараҷаи илмии
номзади илмҳои сиёсӣ

Роҳбари илмӣ:

номзади илмҳои сиёсӣ,
дотсент Сафарализода
Хучамурод Қуддусӣ

Бохтар – 2018

М У Н Д А Р И Қ А

Муқаддима.....	3
БОБИ I. ҚАНБАҲОИ НАЗАРИЯВИЮ МЕТОДОЛОГИИ ОМЎЗИШИ ҚОМЕАИ ИТТИЛООТӢ.....	18
1.1. Мафҳум ва моҳияти қомеаи иттилоотӢ.....	18
1.2. Заминаҳои асосии рушди қомеаи иттилоотӢ ва хусусиятҳои онҳо.....	44
БОБИ II. ОМИЛҲОИ СИЁСИИ ТАШАККУЛӢБИИ ҚОМЕАИ ИТТИЛООТӢ.....	65
2.1. Нақши давлат дар ташаккули қомеаи иттилоотӢ.....	65
2.2. Истифодаи технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ дар раванди идоракунии давлатӣ..	85
БОБИ III. ТАШАККУЛӢБИИ ҚОМЕАИ ИТТИЛООТӢ ДАР МАСИРИ ИСТИҚЛОЛИЯТИ СИЁСӢ.....	106
3.1. ТашаккулӢбии қомеаи иттилоотӢ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: меъёрҳои асосӣ ва татбиқи онҳо.....	106
3.2. Мушкилот ва дурнамои рушди қомеаи иттилоотӢ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон.....	129
Хулоса.....	149
Рӯйхати адабиёти истифодашуда.....	155

МУҚАДДИМА

Муҳиммияти омӯзиши мавзӯ. Раванди ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ дар замони муосир яке аз масъалаҳои муҳимми рушду инкишофи ҷомеа маҳсуб ёфта, ба тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ таъсири амиқ расонида, рафтори одамон, муносибатҳои ҷамъиятӣ ва ҷаҳолияти онҳоро ба қуллӣ тағйир медиҳад. Дар ин раванд ҳаёти сиёсии ҷомеа дар зери таъсири дигаргуниҳои технологияю иттилоотӣ қарор гирифта, шакл ва мазмуни худро тағйир медиҳад. Пеш аз ҳама, дар раванди идоракунии давлатӣ истифодаи гардидаи технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ сиёсати давлатиро ба дигаргунии ҷиддӣ раъ ба раъ намуда, дар назди он вазифаҳои навро мегузорад. Чунончи, ташаккули ҳукумати электронӣ, ба амал омадани ҳузури ҳукумат дар шабакаи интернет, таъмин намудани хизматрасониҳои давлатӣ дар заминаи системаҳои иттилоотӣ ва ғ. дигаргуниҳои мебошанд, ки сиёсати иттилоотии давлатро мазмуни нав мебахшанд.

Гузашта аз ин, ташаккули ҷомеаи иттилоотӣ талаботи даври замон буда, марҳилаи навбатии рушду инкишофи мамлакат маҳз дар шароити инфрасохтори иттилоотии ташаккулёфта имконпазир мегардад. Дар шароити ҷомеаи иттилоотӣ дар тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ (ТИК) ба таври васеъ истифода гардида, дар соҳаи сиёсат – ҳукумати электронӣ, дар соҳаи иқтисодиёт – тиҷорати электронӣ, дар соҳаи иҷтимоиёт – хизматрасониҳои электронӣ ва дар соҳаҳои дигар низ муносибатҳои иттилоотию коммуникатсиониро ба вуҷуд меоранд. Бинобар ин, гузариш ба ҷомеаи иттилоотӣ, ташаккули инфрасохтори иттилоотии кишвар ва дар соҳаҳои гуногуни ҳаёти мамлакат ба таври васеъ мавриди истифода қарор додани ТИК хеле муҳим буда, рушди ояндаи ҷомеа аз онҳо вобастагии зиёд дорад.

Зарурати истифодабарии ТИК дар низоми идоракунии давлатӣ ва ташаккули ҳукумати электронӣ соли 2012 дар Паёми солони

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон таъкид шудааст. Президенти мамлакат вобаста ба ин масъала иброз намудаанд, ки: «истифодаи технологияҳои иттилоотиву коммуникатсионӣ дар самтҳои мухталифи ҳаёти ҷомеа ва дар асоси он ташаккули ҳукумати электронӣ аз масъалаҳои муҳимми замони муосир мебошад. Кишварҳое, ки дар татбиқи технологияҳои иттилоотиву коммуникатсионӣ ва рушди ҳукумати электронӣ ба пешравиҳои назаррас ноил гардидаанд, пеш аз ҳама, ба масъалаҳои омода намудани кадрҳои баландсифати ин соҳаи муҳим, рушди инфрасохтори иттилоотӣ, зина ба зина баланд бардоштани сатҳи дониши хизматчиёни давлатӣ ва татбиқи усулҳои идоракунии электронӣ диққати зарурӣ медиҳанд»¹.

Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун ҷузъи ҷудонашавандаи ҷомеаи ҷаҳонӣ дар зери таъсири ҷаҳонишавӣ ба равандҳои иттилоотии олам ворид гардида, дар самти ташаккули ҷомеаи иттилоотӣ қорҳои назаррасро анҷом додааст. Дар солҳои аввали соҳибистиклолӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон ба оташи ҷанги шаҳрвандӣ кашида шуд ва чунин вазъият имкон наметод, ки аз рӯзҳои аввали ба даст овардани истиқлолият Ҳукумати кишвар ба ташаккули ҷомеаи иттилоотӣ тавачҷуҳ зоҳир намояд. Танҳо баъди ба имзо расидани Созишномаи умумии истиқрори сулҳ ва ризоияти миллий, ва махсусан баъди сипарӣ гардидани давраи баъдиҷангӣ, яъне аз ибтидои солҳои 2000 дар мамлакат ба масъалаи рушди инкишофи ТИК диққати зарурӣ дода шуд. Солҳои 2000 то 2010 дар мамлакат як қатор қонунҳо қабул карда мешаванд, ки онҳо ба масъалаҳои ҷудоғонаи инфрасохтори иттилоотии мамлакат бахшида шудаанд. Аз ҷумла, қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иттилоотонӣ» (2001), «Дар бораи иттилоот» (2002), «Дар бораи алоқаи барқӣ» (2002) ва «Дар бораи

¹ Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон [манбаи электронӣ]. URL: <http://president.tj/node/1084> (санаи истифодабарӣ: 15.08.2018)

хуччати электронӣ» (2002) ба онҳо мисол шуда метавонанд. Инчунин соли 1999 «Дар бораи меъёрҳои таъмини дастрасӣ ба шабакаҳои иттилоотии ҷаҳонӣ», соли 2003 «Дар бораи тасдиқи Концепсияи амнияти иттилоотии Ҷумҳурии Тоҷикистон», соли 2003 Дар бораи Стратегияи давлатии «Технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ барои рушди ҚТ» фармонҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба имзо мерасанд, ки дар самти ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ заминаи мусоид фароҳам меоваранд. Файр аз ин, соли 2001 Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таъсиси шабакаи ҷумҳуриявии интиқоли маълумот ва меъёрҳои ба тартиб даровардани дастрасӣ ба шабакаи иттилоотии ҷаҳонӣ», соли 2002 «Барномаи компютеркунонии мактабҳои маълумоти ҳамагонии асосӣ ва миёнаи Ҷумҳурии Тоҷикистон», соли 2004 «Барномаи таъмини амнияти иттилоотии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2005-2010», «Барномаи давлатии ҷоринамоя ва рушди технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» ва «Стандарти миллии дар клавиатураи компютерҳо гузоштани рамзҳои алифбои забони тоҷикӣ», соли 2005 «Қоидаҳо оид ба шарту шароити ҳифзи иттилоот дар воситаҳои техникаи коркарди иттилоот», Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тасдиқи Барномаи истифодабарӣ ва рушди технологияҳои иттилоотӣ бо забони тоҷикӣ», Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи дастгирии давлатии рушду инкишоф, истифодабарӣ ва ҳифзи манбаъҳои иттилоотии Ҷумҳурии Тоҷикистон» ва соли 2011 «Концепсияи ташаккули ҳукумати электронӣ» аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба тасвиб мерасанд, ки онҳо низ дар раванди ташаккулёбии технологияҳои иттилоотию коммуникатсионии мамлакат марҳилаи сифатан навро ба амал меоранд.

Ҳамин тавр, рушду инкишофи ояндаи мамлакат ва таъмин намудани пешрафти соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷамъиятии кишвар аз

рушди технологияҳои иттилоотӣю коммуникатсионӣ ва инфрасохтори иттилоотӣ вобастагии зиёд дорад. Ҳарчанд дар мамлакат, айни замон, заминаҳои ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ ба вуҷуд оварда шуда бошанд ҳам, лекин нокифоя будани мутахассисон, дар сатҳи пасти қарор доштани истифодабарии шабакаи интернет ва аз ҳама муҳим, то ҳанӯз вуҷуд надоштани системаҳои иттилоотии соҳавӣ, мушкилиҳое мебошанд, ки дар ояндаи наздик бояд ҳаллу фасл гарданд. Дар алоқамандӣ бо чунин зарурият омӯзиши паҳлуҳои гуногуни ҷомеаи иттилоотӣ, муайян намудани хусусиятҳои хосси он, илман асоснок намудани қонуниятҳои ташаккулёбии он яке аз самтҳои афзалиятноки таҳқиқоти илмӣ маҳсуб меёбанд. Масъалаи мазкур дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон то ҳанӯз мавриди таҳқиқи илмӣ қарор дода нашудааст. Муҳимияти омӯзиши мавзӯи низ бо чунин шарҳ асоснок карда мешавад.

Дарачаи омӯзиши мавзӯи. Аз солҳои 50-уми асри ХХ инҷониб масъалаи ҷомеаи иттилоотӣ аз ҷониби олимони соҳаҳои гуногуни илм мавриди омӯзиш қарор дода шудааст. Ба омӯзиши ин масъала олимони Ғарб тавачҷуҳи бештар зоҳир намуда, дар таҳқиқи паҳлуҳои гуногуни он саҳми арзанда гузоштаанд. Пеш аз ҳама, дар ин самт олимони амриқоӣ Дэниел Бел, Элвин Тоффлер¹ ва олими испаниягӣ Мануэл Кастелс² таҳқиқоти арзишманд анҷом додаанд. Асарҳои олимони мазкур аввалин иқдоми илман асоснок намудани ҷомеаи навин буд, ки дар шакли ҷомеаи иттилоотӣ зоҳир гардида истода буд. Инчунин, дар самти омӯзиши хусусиятҳои бевоситаи ҷомеаи

¹ Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Д.Белл. – М.: Academia, 1999. – 956 с.; Тоффлер Э. Третья волна / Э.Тоффлер. – М.: Изд-во АСТ, 1999. – 784 с.

² Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура. Пер. с англ. под науч. ред. О.И. Шкаратана. – М., 2000. – 606 с.; Кастельс М. Галактика Интернет: размышления об интернете, бизнесе и обществе. Пер. с англ. – Екатеринбург: У-Фактория, 2004. – 328 с. Кастельс М., Химанен П. Информационное общество и государство благосостояние: Финская модель / Пер. с англ. А.Калинина, Ю.Подороги. – М.: Логос, 2002. – 219 с.

иттилоотӣ олими рус Владислав Иноземцев¹ низ саҳми арзанда гузоштааст. Дар Шарқ бори аввал ба омӯзиши ҷомеаи иттилоотӣ олимони машҳури Ҷопон Ё.Масуда ва Ю.Хаяши машғул гардидаанд. Ҳатто Ё.Масуда асареро зери унвони «Ҷомеаи иттилоотӣ ҳамчун ҷомеаи постиндустриалӣ» нашр намудааст². Андешаҳои Д.Бел, Э.Тоффлер, М.Кастелс, В.Иноземцев, Ё.Масуда ва Ю.Хаяши дар раванди ташаккулёбии ҷомеаи мутамаддин заминаи хуб фароҳам оварда, концепсияҳои классикии ҷомеаи иттилоотиро ташаккул додаанд.

Тӯли се даҳсолаи охир як қатор олимону муҳаққиқон бевосита ба омӯзиши ҷомеаи иттилоотӣ машғул гардида, дар таҳқиқоти онҳо ин масъала ба сифати объекти таҳқиқот қарор дода шудааст. Дар миёни онҳо таҳқиқоти илмии Фридман М.Ф., Бехман Г., Волочаева О.Ф., Мелюхин И.С., Моргунов А.А., Соколов А.А., Курносков И.Н., Литвак Н.В., Юрикова С.А., Дятлов С.А., Лаврухин А.Н., Маркина Ю.В., Ракитов А.И.³ ва чанде дигарон аҳамияти зиёди илмию назариявӣ доранд.

¹ Иноземцев В.Л. Расколота цивилизация / В.Л.Иноземцев. – М.: Наука, 1999. –740 с.; Иноземцев В.Л. Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология. – М.: Academia, 1999. – 640 с.; Белл Д., Иноземцев В.Л. Эпоха разобщенности: размышления о мире XXI века. –М.: Центр исследования постиндустриального общества, 2007. – 304 с.

² Masuda Y. The information Society as Post-Industrial Society. Wash., 1981.

³ Ниг.: Фридман М.Ф. Теория глобальной научно-образовательной политики информационного общества: социально-философский анализ и прогноз. Монография. – М.: Изд-во «Перо», 2015. –448 с.; Бехман Г. Современное общество: общество риска, информационное общество, общество знаний / Пер. с нем. А.Ю.Антоновского. – М.: Логос, 2010. – 248 с.; Волочаева О.Ф. Политические процессы в современном информационном обществе: новые акторы и векторы развития: дис. ... д-ра полит. наук: 23.00.02 / О.Ф. Волочаева. –Пятигорск, 2015. – 300 с.; Мелюхин И.С. Информационное общество: проблемы становления и развития (философский анализ): дисс. ... д-ра филос. наук: 09.00.08; 09.00.11. – М., 1997. – 276 с.; Моргунов А.А. Информационное общество и перспективы его трансформации: философско-культурологический анализ: автореф. дис. ... канд. филос. наук: 24.00.01 / А.А.Моргунов. – Казань, 2016. – 24 с.; Соколов А.В. Информационное общество в виртуальной и социальной реальности. –СПб.: Алетея, 2012. – 352 с.; Курносков И.Н. Информационное общество: планы и программы зарубежных стран. –М.: Книжный мир, 1997. – 217 с.; Литвак Н.В. Информационное общество: перманентная революция. –М.: Колос, 2008. – 416 с.; Юрикова С.А. Философские проблемы техники и информационного общества / С.А. Юриков. –Орел: Горизонт, 2012. – 106 с.; Дятлов С.А. Принципы информационного общества // Информационное общество. –2000. –№2. –С.77-85.; Лаврухин А.Н. Информационное общество: надежды и результаты информатизации // Сборник трудов ВНИИСИ. –М.,

Дар раванди омӯзиши ҷомеаи иттилоотӣ дар таҳқиқоти мазкур ба омилҳои сиёсии ин масъала таваҷҷуҳи бештар зоҳир гардидааст. Бинобар ин, муайян намудани нақши давлат дар ташаккули ҷомеаи иттилоотӣ, истифодаи технологияҳои иттилоотӣю коммуникатсионӣ дар раванди идоракунии давлатӣ ва рушди ҳукумати электронӣ низ, мавриди таҳлилу баррасӣ қарор дода шудаанд. Паҳлуҳои гуногуни масъалаҳои мазкур аз ҷониби як қатор олимону муҳаққиқон мавриди омӯзиш қарор гирифтаанд. Аз ҷумла дар ин самт таҳқиқоти Волокитин А.В., Курносков И.Н., Голубева А.А., Павлютенкова М.Ю., Сваруп А.А., Положихина М.А., Сморгунув Л.В., Вершинин М.С., Манойло А.В., Петренко А.И., Фролов Д.Б.¹ ва дигарон хеле аҳамиятнок мебошанд.

Олимони ватанӣ ба омӯзиши ҷомеаи иттилоотӣ таваҷҷуҳи ҷиддӣ зоҳир накардаанд. Ин масъала то ҳанӯз объекти таҳқиқоти алоҳидаи олимони ватанӣ қарор дода нашудааст. Аммо масъалаҳои ҷудоғонаи соҳаи иттилоот, аз қабилӣ амнияти иттилоотӣ, ҷангҳои иттилоотӣ, истифодабарии ТИК, таҳдидҳои иттилоотӣ, кибертерроризм ва монанди инҳо, аз ҷониби як қатор муҳаққиқони ватанӣ омӯхта шудаанд. Дар миёни онҳо таҳқиқоти Муҳаммад А.Н., Раҷабов С.А.,

1989. Вып. 12. –С.42-52.; Маркина Ю.В. Концепт «Информационное общество»: эволюция понятия и современное понимание / Ю.В. Маркина // Ученые записки Крымского федерального университета имени В.И. Вернадского. Том 2 (68). –2016. –№4. –С.12-21.; Ракитов А.И. Наш путь к информационному обществу // Теория и практика общественно-научной информации. –М.: ИНИОН, 1989. –С. 50-78.

¹ Волокитин А.В., Курносков И.Н. Роль государства в развитии информационного общества // Информационное общество. – 2000. –№1. –С.8-11.; Голубева А.А. Электронное правительство: введение в проблему // Вестник СПбУ. Серия 8. – СПб., 2005. – Вып. 2 (№ 16). – С. 120–139.; Павлютенкова М.Ю., Сваруп А.А. Социально-политические аспекты концепции «Электронного правительства» // Технологии информационного общества - Интернет и современное общество: труды VII Всероссийской объединенной конференции (Санкт-Петербург, 10-12 ноября 2004 г.). СПб., 2004. –С.193-195.; Положихина М.А. Изменение организации государственного управления при переходе к информационному обществу / М.А. Положихина // Экономические и социальные проблемы России. –2015. – №5. –С.12-47.; Сморгунув Л.В. От электронного государства к электронному правлению: Смена парадигмы // Политическая наука: Сб. науч. тр. – М., 2007. – № 4. – С. 20–49.; Вершинин М.С. Политическая коммуникация в информационном обществе / М.С.Вершинин. – М.: Ягуар, 2006. – 256 с.; Манойло А.В., Петренко А.И., Фролов Д.Б. Государственная информационная политика в условиях информационно-психологической войны. – М.: Горячая линия-Телеком, 2003. – 450 с.

Нуриддинов Р.Ш., Идиев Х.У., Ибодов А.Х., Махмадов П.А., Сафарализода Х.Қ., Обидзода О.С., Сафиев Қ.И., Давлатов Р.Л.¹ ва дигарон аҳамияти зиёди илмию назариявӣ доранд.

Ба масъалаи рушди ҷомеаи иттилоотӣ, ҳукумати электронӣ ва истифодабарии ТИК дар Ҷумҳурии Тоҷикистон як қатор олимони таваҷҷуҳ зоҳир намуда, масъалаҳои мазкурро ба таври умумӣ баҳогузорӣ намудаанд. Дар миёни онҳо мақолаҳои илмию таҳқиқотии чунин муҳаққиқон, ба монанди Ершова Т.В., Хохлов Ю.Е., Ниёзов А.С., Шамсов И.С.² ва дигарон барои баррасии баъзе аз паҳлуҳои масъалаи мазкур аҳамиятнок мебошанд. Аммо дар маҷмӯъ ҳанӯз ҳам масъалаи ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

¹ Муҳаммад А.Н. Киберҷиноятҳо ҳамчун зухуроти кибертерроризм: моҳият ва хусусиятҳои навини онҳо // Ахбори Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А.Баҳоваддинови АИ ҶТ. –2017. –№3-1. –С.56-61.; Махмадов А.Н., Ибодов А.Х. Нақш ва мавқеи интернет дар сиёсат // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Силсилаи илмҳои ҷомеашиносӣ. –2014. –Қ.1. –№3-8 (150). –С.132-136.; Ибодов А.Х. Информационная безопасность: новые вызовы и угрозы в процессе перехода к информационному обществу: дис.. канд. полит. наук. –Душанбе, 2015. –151 с.; Нуриддинов Р.Ш. Информационная безопасность в контексте международных отношений // Известия Института философии, политологии и права им. А.Баҳоваддинова АН РТ. –2017. –№1. –С.53-56.; Нуриддинов Р.Ш. Проблемы безопасности и мировой информационный процесс // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. –2017. –Т.1. –№2/5. –С.151-158.; Идиев Х.У. Место информационных технологий в расширении пространства культурного взаимодействия стран СНГ // Культура в Евразийском пространстве: традиции и новации. – 2018. –№1 (2). –С.49-53.; Махмадов П.А. Информационная безопасность в системе политической коммуникации: состояние и приоритеты обеспечения (на материалах государств Центральной Азии): дис. ... д-ра полит. наук. –Душанбе, 2018. – 323 с.; Раджабов С.А. К вопросу о разработке универсального механизма борьбы с киберпреступностью // Известия Института философии, политологии и права им. А.Баҳоваддинова АН РТ. –2018. –№2. –С.128-132.; Сафарализода Х. Кибертерроризм ҳамчун таҳдид ба амнияти миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. Қисми 2. –2017. – №2/4. –С.271-275.; Сафарализода Х.Қ., Таваров Д.С. Ташаккулёбии ҳукумати электронӣ заминаи муҳими рушди ҷомеаи иттилоотӣ // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2018. –№6. –С.252-257.; Обидзода О.С. ВАО дар масири истиқлолияти сиёсӣ (таҷрибаи Тоҷикистон). –Душанбе: Эр-граф, 2018. – 160 с.; Сафиев Қ.И. Информационная безопасность Республики Таджикистан в контексте современного политического процесса: сущность и приоритеты ее обеспечения: дис... канд. полит. наук. –Душанбе, 2014. – 147 с.; Давлатов Р.Л. Роль современных информационных технологий в глобализации и взаимодействии культур: автореф. дис. ... канд. филос. наук. –Душанбе, 2014. –28 с.

² Ершова Т.В., Хохлов Ю.Е. Тенденции и механизмы развития информационного общества в Таджикистане // Информационное общество. –2006. –№5-6. –С.5-27.; Ниёзов А.С., Шамсов И.С. Э-правительство Республики Таджикистан как эффективная технология оказания государственных услуг: состояние и перспективы // Вестник Астраханского технического университета. Серия: Экономика. –2016. –№3. –С.77-84.

ба таври алоҳида таҳқиқ нагардидааст ва объекти таҳқиқоти илмӣ қарор наёфтааст, ки чунин вазъият муҳимияти омӯзиши ин масъаларо боз ҳам бештар менамояд. Таҳқиқоти мазкур барои мутахассисони соҳаҳои гуногуни илм, ки ба омӯзиши самтҳои гуногуни ҷомеаи иттилоотӣ машғуланд, заминаи илмию назариявӣ фароҳам меорад.

Объекти таҳқиқот – раванди ташаккули ҷомеаи иттилоотӣ ва хусусиятҳои муҳими он дар шароити муосир.

Предмети таҳқиқот – заминаҳои пайдоиш, монетаҳо, мушкилот, дурнамои рушд ва хусусиятҳои хосси тағйирёбии ҷомеаи иттилоотӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Мақсади таҳқиқот – мавриди таҳлилу таҳқиқ қарор додани ташаккули ҷомеаи иттилоотӣ ва дар заминаи он муайян намудани раванди рушду инкишофи ҷомеаи иттилоотӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Барои дар амал татбиқ намудани мақсади таҳқиқот иҷро гардидани вазифаҳои зерин гузошта шудааст:

– дар заминаи таҳлилу баррасии адабиёти илмӣ мавриди таҳқиқ қарор додани ҷомеаи иттилоотӣ ва нишон додани мазмуну моҳият ва хусусиятҳои бевоситаи он;

– дар асоси омӯзиши қонуниятҳои рушду инкишофи ҷомеаҳои муосир муайян намудани заминаҳои асосии инкишофи ҷомеаи иттилоотӣ ва самтҳои гуногуни он;

– муайян намудани нақш ва мавқеи давлат дар ташаккули ҷомеаи иттилоотӣ ва асоснок намудани омилҳои сиёсии он;

– нишон додани хусусиятҳои муҳими истифодабарии технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ дар раванди идоракунии давлатӣ;

– мавриди таҳлил ва таҳқиқ қарор додани заминаҳои рушду инкишофи ҷомеаи иттилоотӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон;

– баррасии дурнамои рушди ҷомеаи иттилоотӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва асоснок намудани мушкилоти ҷойдоштаи ин соҳа.

Асосҳои методологии таҳқиқот. Дар раванди таҳқиқот методҳои муқоисавӣ, таҳлили системавӣ, функционалӣ, сохторӣ, типологӣ, таҳлил ва таҷзия ба таври васеъ истифода гардидаанд. Таҳлил ва таҷзия имкон доданд, ки таърифҳои гуногуни ҷомеаи иттилоотӣ мавриди омӯзиш қарор дода шуда, хусусиятҳои бевоситаи онҳо нишон дода шаванд. Истифодаи методи муқоисавӣ барои омӯзиши таҷрибаи давлатҳои хориҷӣ ва ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ дар ин давлатҳо шароити хуби методологӣ фароҳам овард. Методи типологӣ барои муайян намудани навъҳои гуногуни ҷомеаи иттилоотӣ ва қонуниятҳои рушди инкишофи онҳо хеле мувофиқ ба шумор меравад. Таҳлили системавӣ ва сохторию функционалӣ барои омӯзиши унсурҳои таркибии ҷомеаи иттилоотӣ шароити мусоид фароҳам оварда, ба воситаи он таркиби ҷомеаи иттилоотӣ ва тағйирёбии мундариҷаи инфрасохтори иттилоотии мамлакат муайян карда шуд. Инчунин, дар раванди таҳқиқот методи диалектикӣ низ истифода гардидааст. Бо ёрии ин метод ҷомеаи иттилоотӣ дар қолаби рушди таърихӣ баррасӣ гардида, занҷираи «ҷомеаи аграрӣ - ҷомеаи саноатӣ - ҷомеаи пасосаноатӣ» ҳамчун қонуниятҳои диалектикӣ доништа шуда, ҷомеаи иттилоотӣ ҳамчун марҳилаи навбатии рушди инсоният муаррифӣ гардидааст.

Дар раванди таҳқиқоти мазкур муаллиф ба концепсияҳои классикӣ ва назарияҳои замони муосир таъян намуда, қонуниятҳои рушди инкишофи ҷомеаи иттилоотиро бо назардошти онҳо муайян намудааст. Дар диссертатсия назарияҳои «постиндустриализм», «ҷомеаи донишгаро», «мавҷи сеюм», «иртиботи оммавӣ», «иқтисоди иттилоотӣ», «ҳукумати электронӣ» ва ғ. ба таври васеъ истифода гардидаанд.

Навоварии илмий таҳқиқот. Дар диссертатсияи мазкур бори аввал дар илмҳои сиёсии ватанӣ масъалаи ҷомеаи иттилоотӣ, хусусиятҳои хоси он ва раванди ташаккулёбии ин навъи ҷомеа мавриди омӯзиш қарор дода шудааст. Дар раванди таҳқиқот масъалаҳои асосӣ дар алоқамандӣ бо объект ва предмети таҳқиқот мавриди омӯзиш ва баррасӣ қарор дода шудаанд, ки онҳоро ба таври зерин нишон додан мумкин аст:

– концепсияҳои илмӣ ва назарияҳои сиёсӣ мавриди омӯзиш ва баррасӣ қарор дода шуда, дар заминаи таҳлили онҳо моҳият, хусусият ва инчунин нишонаҳои аввалиндараҷаю дуюмдараҷаи ҷомеаи иттилоотӣ баррасӣ гардидаанд;

– раванди ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ мавриди таҳқиқ қарор дода шуда, хусусиятҳои муҳими он муайян карда шудаанд;

– нақш ва мавқеи давлат дар ташаккули ҷомеаи иттилоотӣ ва инфрасохтори иттилоотии мамлакат вобаста ба рушди технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ ва инчунин, таъмини амнияти иттилоотии кишвар нишон дода шудаанд;

– дар радифи ташаккулёбии ҳукумати электронӣ нақш ва мавқеи технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ, пешбурди сиёсати иттилоотӣ ва сиёсати иттилоотонии давлат муайян карда шудаанд;

– раванди ташаккулёбии инфрасохтори иттилоотӣ ва заминаҳои пайдоиш ва рушди инкишофи ҷомеаи иттилоотӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон нишон дода шудаанд;

– мушкилоте, ки дар самти ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотии Ҷумҳурии Тоҷикистон монеа эҷод мекунанд, муайян карда шуда, дар асоси онҳо дурнамои рушди ҷомеаи иттилоотӣ пешниҳод гардидааст.

Нуктаҳои, ки барои ҳимоя пешниҳод мегарданд:

1. Ҷомеаи иттилоотӣ марҳилаи навбатии рушди инкишофи ҷомеа ба шумор рафта, бо мақсади таъмини рушди устувор он ҳамчун идеал ҳаматарафа ташаккул дода мешавад. Концепсияҳои классикии ҷомеаи

иттилоотӣ ин навъи ҷомеаро ҳамчун марҳилаи навбатии рушди инсоният ва ҷомеаи постиндустриалӣ муаррифӣ намудаанд. Консепсияҳои замони муосир бошанд, ба нишонаҳои ҷомеаи иттилоотӣ таваҷҷуҳи бештар зоҳир намуда, нишонаҳои мазкурро ба таври зайл муайян кардаанд: дараҷаи баланди компютерикунонии соҳаҳои гуногуни фаъолияти инсонӣ; мавҷудияти инфрасохтори иттилоотии ташаккулёфта; имконияти дастрас намудани иттилооти зарурӣ; ба манбаи стратегӣ табдил ёфтани иттилоот ва системаҳои иттилоотӣ; ҳузури ҳукумат дар шабакаи интернет ва ташаккули ҳукумати электронӣ; сохта ба истифода додани порталҳо ва системаҳои иттилоотӣ; дар соҳаҳои гуногун ба роҳ мондани хизматрасониҳои электронӣ.

2. Рушди ҷомеаи иттилоотӣ бо рушди технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ (ТИК) робитаи қавӣ дорад, аммо дар баробари ин рушди соҳаҳои илм, маориф, навоварии техникӣ, рушди иқтисодиёт, мундариҷаи саноати иттилоотӣ, фарҳанг ва махсусан сиёсати давлатӣ дар ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ нақши ҳалқунанда мебозанд. Истифодаи телефонҳои мобилӣ, компютерҳои фардӣ, телевизионҳои рақамӣ, шабакаи интернет ва дигар технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ тарзи пешбурди ҳаёт, қору фаъолият, таҳсилу фароғат ва муоширати одамонро ба қулӣ тағйир медиҳанд. ТИК унсурҳои муҳимтарини инфрасохтори ҷомеа ба шумор мераванд, аз ин рӯ на танҳо пешрафти технологӣ, балки пешрафти иҷтимоӣ, рақобатпазирии иқтисодии мамлакат, мавқеи он дар иқтисодиёти ҷаҳонӣ, нақши давлат дар тақсимооти байналхалқии меҳнат, имконият ва қобилияти рушди ниҳодҳои демократӣ, ба вучуд овардани ҷойҳои нави қорӣ ва ғ. аз онҳо вобастагӣ пайдо намудаанд.

3. Сиёсати иттилоотонии давлат метавонад то дараҷаи зарурӣ рушду инкишофи ҷомеаи иттилоотиро таъмин намояд. Сиёсати иттилоотонӣ хусусияти сифатӣ дорад ва дигаргуниҳои сифатии ҷомеа

аз миқёси истифодабарии ТИК вобаста мебошад. Сиёсати иттилоотонӣ фаъолияти давлатие мебошад, ки барои дастраси кулли ҷомеа гардонидани иттилооти зарурӣ ба амал бароварда мешавад. Дар маҷмӯъ иттилоотониро раванди дар соҳаҳои гуногун сохта ба истифода додани системаҳои иттилоотӣ муаррифӣ намудан мумкин аст. Чунин навъи сиёсат аввалин маротиба солҳои 70-80-уми қарни гузашта дар як қатор давлатҳои Аврупои Ғарбӣ, ИМА ва Ҷопон амалӣ шуда буд. Аллақай дар ибтидои асри XXI як қатор давлатҳои пешрафта Консепсияҳои миллии ҷомеаи иттилоотиро ташаккул додаанд, ки дар заминаи он рушди ҷомеаи худро марҳила ба марҳила таъмин менамоянд.

4. Дар охири асри XX дар раванди фаъолияти мақомоти ҳокимияти давлатӣ мавриди истифода қарор додани технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ ба мушоҳида мерасад. Чунин иқдом яке аз воситаҳои ташаккулдиҳии системаи идоракунии давлатӣ ва сиёсати давлатӣ доништа мешавад. Бо ин мақсад дар давлатҳои Ғарб дар заминаи истифодабарии ТИК консепсияи «New Public Management» (NPM) ташаккул дода мешавад. Чунин иқдом яке аз аввалин қадамҳои ба талаботи давраи замони мутобиқ гардонидани системаи идоракунии давлатӣ ба шумор меравад. Дар охири солҳои 1990 ва ибтидои солҳои 2000 вобаста ба принципҳои ташкили идоракунии давлатӣ муносибати нав ба вуҷуд оварда мешавад, ки онро «Good Governance», яъне идоракунии хуб ва ё дар сатҳи зарурӣ ба амал баровардани идоракунии давлатӣ номидан мумкин аст. Каме дертар дар зери таъсири рушди бемайлони ТИК ва баланд гардидани иқтидори имконияти техникаю технологияи онҳо консепсияи «e-government» (ҳукумати электронӣ) ташаккул меёбад ва дере нагузашта дар ҷаҳони капитализм ва давлатҳои демократӣ шуҳрати ҷаҳонӣ пайдо менамояд. Баъди ташаккулёбии консепсияи мазкур маълум гардид, ки дар раванди идоракунии давлатӣ мавриди истифода қарор гирифтани

технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ набояд ҳамчун механизми ислоҳоти маъмурӣ баррасӣ гардад, балки ин раванд бояд воситаи гузариш аз як модел ба модели дигари идоракунии давлатӣ доништа шавад.

5. Ҳарчанд заминаҳои ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ ва сиёсати иттилоотонӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ду даҳсола пеш оғоз гардида бошад ҳам, дар шароити муосир, ки рушди бемайлони ТИК ба мушоҳида мерасад, барои мамлакат ташаккул додани концепсияи ҷомеаи иттилоотӣ хеле зарур мебошад. Нақш ва мавқеи мамлакат дар низоми муносибатҳои байналхалқӣ, иқтисори рақобатпазирии мамлакат, рушди ниҳодҳои демократии ҷомеа, рушди шахсият, сатҳу сифати зиндагӣ, рушди саноати иттилоотии мамлакат, рушди фарҳанг ва забони давлатӣ, таҳкими ягонагии иттилоотии мамлакат ва дар маҷмӯъ рушду инкишофи инфрасохтори иттилоотии мамлакат аз мавҷудияти концепсияи ҷомеаи иттилоотӣ ва меъёрҳои мушаххаси он вобастагии зиёд доранд. Солҳои 2000 то 2010 дар мамлакат як қатор қонунҳо ва қарорҳо қабул карда мешаванд, ки онҳо ба масъалаҳои ҷудоғонаи инфрасохтори иттилоотии мамлакат бахшида шудаанд. Тавре таҳлили санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ ва қарорҳои аз ҷониби ҳукумат қабулшуда нишон медиҳад, масъалаи рушди ҳукумати электронӣ ва рушди технологияҳои иттилоотӣ дар Тоҷикистон ҳанӯз ибтидои солҳои 2000 оғоз гардида буд. Аммо рушди ҳукумати электронӣ дар Тоҷикистон ва истифодаи ТИК дар соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷамъиятӣ дар марҳилаҳои аввали ташаккулёбии худ қарор доранд ва дар самти истифодабарии онҳо ҳанӯз ҳам монеаҳои ҷиддӣ мавҷуданд.

6. Дар замони муосир рушду инкишофи соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷамъиятӣ аз сатҳу сифати истифодабарии технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ вобаста мебошад. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон истифодаи технологияҳои иттилоотӣ дар марҳилаҳои аввал қарор

дорад ва дар оянда низ рушду инкишофи онҳо ба амал хоҳад омад. Аммо рушди ТИК ва истифодаи онҳо дар соҳаҳои гуногун, махсусан дастраси умум гардидани шабакаи интернет, дар баробари таъмини рушду инкишоф, инчунин як қатор мушкилиҳоро ба миён овардааст. Дар миёни онҳо кибертерроризм ва киберэкстремизм зухуроте мебошанд, ки дар заминаи истифодаи технологияҳои иттилоотии замони муосир зоҳир мегарданд ва ба амнияти милли таҳдид менамоянд. Ба ҳамаи ин нигоҳ накарда, гузариш ба ҷомеаи иттилоотӣ ва шароити мусоид фароҳам овардан барои ташаккули он хеле зарур аст. Аммо дар кишвар раванди ташаккули ҷомеаи иттилоотӣ бо як қатор мушкилоти ҷиддӣ мувоҷеҳ гаштааст. Пеш аз ҳама, нарасидани мутахассисони соҳаи ТИК, сатҳи пасти саводнокии компютери шаҳрвандон, тавачҷуҳи ҷиддӣ зоҳир накардан ба истифодаи технологияҳои иттилоотӣ ва ғ. аз ҷумлаи ин мушкилиҳо ба ҳисоб мераванд.

Аҳамияти назариявӣ таҳқиқот. Таҳқиқоти мазкур дар заминаи таҳлили адабиёти илмӣ ва омӯзиши равандҳои сиёсии Ҷумҳурии Тоҷикистон анҷом дода шуда, дар он нисбат ба рушди ҷомеаи иттилоотии мамлакат ҳулосаҳои илман асоснокшуда баён гардидаанд. Бинобар ин, таҳқиқоти мазкур, пеш аз ҳама, дар шароити Тоҷикистон барои таҳқиқоти минбаъдаи ҷомеаи иттилоотӣ ва рушду инкишофи он заминаи илмию назариявӣ ба шумор меравад. Инчунин, дар асоси таҳлилу таҳқиқи консепсияҳои илмӣ зарурати ташаккулдиҳии ҷомеаи иттилоотӣ нишон дода шудааст, ки он барои асоснок намудани дурустии стратегияҳои давлатӣ ва сиёсати иттилоотии мамлакат аҳамиятнок мебошад.

Аҳамияти амалии таҳқиқот. Дар раванди таҳқиқот дар баробари омӯзиши омилҳои сиёсии ҷомеаи иттилоотӣ, инчунин хусусиятҳои байнифаннии он ба инобат гирифта шудаанд. Зеро ҷомеаи иттилоотӣ на танҳо сиёсат, балки тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятиро фаро

мегирад. Аз ин рӯ, натиҷаҳои таҳқиқот ва маводи диссертатсияро дар раванди таълими фанҳои сиёсатшиносӣ, амнияти миллӣ, амнияти иттилоотӣ, ҷомеашиносӣ ва монанди инҳо, метавон истифода бурд. Инчунин, натиҷаҳои таҳқиқот барои муҳаққиқоне, ки ба омӯзиши дигаргуниҳои сифатӣ ва равандҳои сиёсии замони муосир машғуланд, аҳамияти зиёди илмию назариявӣ доранд. Дар баробари ин, хулосаҳои таҳқиқоти мазкурро дар самти таҳияи барномаҳои давлатӣ ва стратегияҳои рушди технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ истифода намудан мумкин аст.

Апробатсияи диссертатсия. Натиҷаҳои таҳқиқот ва муҳтавои асосии диссертатсия дар 1 монография, 6 мақолаи илмӣ ва 2 маърузаи илмии муаллиф инъикос гардидаанд. Аз ҷумла, дар конференсияи байналмилалии илмию амалии «Таҳсилот ва илм дар асри XXI: тамоюлоти муосир ва дурнамои рушд» (Душанбе, ДМТ, 2018) ва дар конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-назариявии «Нақши институтҳои сиёсӣ дар ташаккули ҷомеаи шахрвандӣ» (Душанбе, ДМТ, 2018) натиҷаҳои таҳқиқот маъруза гардида, муҳтавои асосии диссертатсия дар 6 мақолаи илмии муаллиф, ки дар маҷаллаҳои илмии тақризшаванда ҷоп шудаанд, пешкаши олимону муҳаққиқон гардонида шудааст. Диссертатсия дар ҷаласаи васеи кафедраи сиёсатшиносӣ ва муносибатҳои байналмилалии Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав 12 декабри соли 2018 (суратмаҷлиси №5) муҳокима гардида, бо қарори ҷаласаи кафедраи мазкур барои Ҳимоя тавсия шудааст.

Соҳтори диссертатсия. Диссертатсияи мазкур аз сарсухан, се боб, шаш зербоб, хулоса ва рӯйхати адабиёти истифодашуда иборат мебошад.

БОБИ I. ҶАНБАҶОИ НАЗАРИЯВИЮ МЕТОДОЛОГИИ ОМУЗИШИ ҶОМЕАИ ИТТИЛООТӢ

1.1. Мафҳум ва моҳияти ҷомеаи иттилоотӣ

Дар охири асри XX ва ибтидои асри XXI як қатор олимону муҳаққиқон вобаста ба рушду инкишофи ҷомеаҳои мутамаддин ва инчунин дар бораи ояндаи ҷомеаҳои мазкур андешаронӣ намуда, дар доираи таҳқиқоти худ концепсияҳои гуногуни илмиро ташаккул додаанд. Онҳо барои ифодаи моҳияти ҷомеаҳои мазкур мафҳумҳои гуногунро истифода бурдаанд. Чунончи, «ҷомеаи электронӣ», «ҷомеаи иттилоотӣ», «ҷомеаи постиндустриалӣ», «ҷомеаи кибернетикӣ», «ҷомеаи мутамаддин», «ҷомеаи дорой мутахассисони касбӣ», «ҷомеаи донишгаро», «капитализми иттилоотӣ» ва монанди инҳо. Дар миёни онҳо концепсияи ҷомеаи иттилоотӣ мавқеи марказиро ишғол намуда, паҳлуҳои гуногун ва хусусиятҳои муҳимми ҷомеаҳои мутамаддинро ифода менамояд. Бе шакку шубҳа маҳз мафҳуми «ҷомеаи иттилоотӣ» метавонад моҳияти асосии дигаргуниҳои технологӣ, пешрафти иқтисодӣ, тағйирёбии сохтори иҷтимоӣ ва рушди ҷомеаро ифода намояд.

Бояд гуфт, ки концепсияи ҷомеаи иттилоотӣ дар раванди рушду инкишофи технологияҳои иттилоотӣю коммуникатсионӣ пайдо гардида, соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷамъиятиро (иқтисодиёт, фарҳанг, сиёсат, илм, маориф ва ғ.) фаро мегирад ва аз ин рӯ, олимону муҳаққиқони гуногун моҳият ва хусусиятҳои ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотиро дар аксар маврид бо назардошти рушди соҳаи мушаххас шарҳ медиҳанд, ки дар натиҷа вобаста ба моҳияти ин масъала андешаҳои мухталиф иброз мегарданд. То ба имрӯз дар мавзӯи ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ ва хусусиятҳои муҳимми ин раванд шумораи зиёди корҳои илмию таҳқиқотӣ анҷом дода шудааст. Аммо

то ҳанӯз вобаста ба моҳияти ҷомеаи иттилоотӣ андешаи ягона вучуд надорад. Як қатор олимон пайдоиши ҷомеаи иттилоотиро бо пешрафти технологияҳои коммуникатсионӣ ва техникаи ҳисоббарор алоқаманд менамоянд, ки ин раванд ҳанӯз дар ибтидои асри XX ба амал омада буд¹.

Вобаста ба он ки аввалин маротиба мафҳуми «ҷомеаи иттилоотӣ» аз ҷониби кӣ истифода гардидааст, андешаи ягона мавҷуд нест. Ба андешаи гурӯҳи аввали олимон, мафҳуми «ҷомеаи иттилоотӣ» бори аввал аз ҷониби профессори Донишкадаи технологии Токио Юдзиро Хаяши истифода бурда шудааст. Ба андешаи гурӯҳи дигари олимон, муаллифи ин мафҳум олими канадагӣ Маршалл Маклюэн мебошад. Бояд қайд намуд, ки аллақай дар солҳои 20-30-юми асри гузашта як қатор олимону муҳаққиқон дар бораи таназзули тамаддуни саноатӣ ва оғози рушди хизматрасониҳои иттилоотӣ ва ҷомеаи иттилоотӣ андешаҳои худро баён намуда буданд. Масалан, олими амрикоӣ Элвин Тоффлер воситаҳои коммуникатсиониро омили асосии рушду инкишоф ва пешрафти ҷомеа муаррифӣ намуда буд. Олими дигари амрикоӣ Дэниел Белл пешгӯӣ менамуд, ки рушди технологияҳои компютерӣ боиси иттилоотонии ҳамаи соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ ва шабакаҳои компютерӣ бошанд, боиси ба вучуд омадани бозори хизматрасониҳои иттилоотӣ мегарданд.

Дар солҳои 60-уми асри XX як қатор муассисаҳои илмӣ ва вазорату кумитаҳои ҳокимияти давлатии Ҷопон дар бораи рушди ояндаи мамлакат гузоришро таҳия менамоянд, ки дар он нишонаҳои муҳимми ҷомеаи иттилоотиро асоснок намуда буданд. Дар солҳои 80-ум аллақай консепсияи «ҷомеаи иттилоотӣ» яке аз назарияҳои афзалиятноки ҷомеаи постиндустриалӣ арзёбӣ мегардад. Ба андешаи намояндагони назарияи мазкур, пешрафти илмӣ-техникӣ боиси ба вучуд омадани технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ ва

¹ Ниг.: Соколов А.В. Информационное общество в виртуальной и социальной реальности. –СПб.: Алтейя, 2012. – С.34.

самаранок гардидани истехсоли донишҳои илмӣ мегардад, ки дар натиҷа суръати рушди иҷтимоӣ иқтисодии ҷомеаҳои муосир меафзояд.

Дар миёни олимону назариячиёни масъалаи ҷомеаи иттилоотӣ андешаҳои ҷомеашиносони шинохта Д.Белл, Э.Тоффлер ва В.Л.Иноземцев¹ хеле муҳим мебошанд. Олимони мазкур ба омӯзиши ҷомеаҳои постиндустриалӣ ба таври ҷиддӣ машғул гардида, дар асарҳои илмии худ паҳлуҳои гуногуни ин масъаларо таҳлилу таҳқиқ кардаанд, ки андешаҳои онҳо барои дарки ҷомеаи иттилоотӣ хеле арзишманданд. Дар таҳқиқоти олимони мазкур ҷомеаи иттилоотӣ ҳамшабеҳи ҷомеаи постиндустриалӣ дониста мешавад.

Ҷомеашиноси машҳури ИМА Дэниел Белл асосгузори назарияи ҷомеаи постиндустриалӣ ба шумор меравад. Ӯ дар асоси таҳлили се марҳилаи рушди таърих консепсияи худро ташаккул додааст. Ба ақидаи Д.Белл, тамаддуни инсонӣ се марҳилаи асосии рушду инкишофро аз сар гузаронидааст: 1) тоиндустриалӣ; 2) индустриалӣ ва 3) постиндустриалӣ. Ба андешаи ӯ, дар ҷомеаи тоиндустриалӣ муносибати инсон бо табиат хеле сода ба назар мерасад. Зеро дар чунин навъи ҷомеа барои қонеъ намудани талаботи инсон усулҳои анъанавии меҳнат ва меҳнати ғайрикасбӣ истифода гардида, онҳо аз насл ба насл интиқол дода мешуданд. Дар ин марҳилаи тамаддун одамон маҳсулоти бадастовардаи худро бе коркарди иловагӣ истифода мебуданд. Дар ҷомеаи индустриалӣ бошад, аллақай дар байни одамон ва табиати ба тағйирот дучоршуда муносибати мутақобила барқарор гардида, маҳсулоти бадастомада дар шароити истехсолоти сунъӣ мувофиқи шавқу завқи одамон коркард гардида, ин соҳа ба воситаи мутахассисони касбӣ ва таъминоти техникаю энергетикӣ ташаккул дода мешавад. **Дар ҷомеаи постиндустриалӣ**

¹ Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Д.Белл. – М.: Академия, 1999. – 956 с.; Тоффлер Э. Третья волна / Э.Тоффлер. – М.: Изд-во АСТ, 1999. – 784 с.; Иноземцев В.Л. Расколота цивилизация / В.Л.Иноземцев. – М.: Наука, 1999. – 740 с.

бошад, муносибатҳои мутақобилаи байни одамон афзалияти муҳим касб намуда, рушди ҳамаи соҳаҳои ҳаёти инсонӣ аз ҳуди одамон вобаста мегарданд. Дар ҷомеаи мазкур муҳандисон ва олимони кувваҳои пешбарандаи ҷомеа ба шумор рафта, иттилоот ва донишманбаи асосии пешрафти ҷамъияти доништа мешавад. Д.Белл пешниҳод менамояд, ки ҷомеаи постиндустриалӣ ҷомеаи иттилоотӣ номида шавад. Зеро дар ин навъи ҷомеа мубодилаи дониш ва иттилоот ба воситаи телекоммуникатсия ва шабакаҳои иттилоотию компютерӣ амалӣ карда мешавад.¹

Мазмун ва мундариҷаи назарияи Д.Белл оид ба моҳияти ҷомеаи постиндустриалӣ (иттилоотӣ) чунин ҳолатҳоро ифода менамояд:

– донишҳои назариявӣ ва технологияҳои муосири компютерӣ имкон медиҳанд, ки дар ҷомеа модернизатсияи истеҳсолот ва истифодаи технологияҳои нави замонавӣ таъмин карда шаванд. Рушди илм имкон медиҳад, ки ҳаҷми маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ боло бурда шавад, ки дар чунин шароит ҷомеаи иттилоотӣ ҷомеаи маърифатӣ унвон мешавад. Ба ақидаи Д.Белл, «агар дар ҷомеаҳои индустриалӣ моликият ва меҳнат унсурҳои муҳими ҷомеа ба шумор раванд, пас дар ҷомеаи постиндустриалӣ иттилоот ва дониш асоси ҷомеаро ташкил медиҳанд»;²

– соҳаҳои гуногуни хизматрасонӣ, ки то ин дам бахши сеюмдараҷаи ҷомеа доништа мешаванд, дар муносибат бо бахшҳои якумдараҷа (истеҳсолот ва хоҷагии қишлоқ) ва дуумдараҷа (саноат ва сохтмон) мавқеи аввалиндараҷаро ишғол менамоянд. Соҳаҳои хизматрасониро ба таври зайл муайян намудан мумкин аст: тиҷорат, молия, нақлиёт, тандурустӣ, фароғат, фаъолияти иттилоотӣ (таҳқиқоти илмӣ, таҳсилот, идоракунии давлатӣ) ва ғ.;

¹ Ниг.: Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Д.Белл. – М.: Academia, 1999. – С.615.

² Ҳамон ҷо. – С.655.

– дар ҳамаи соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ шумораи мутахассисони баландхаттисосе, ки ба меҳнати фикрӣ машғул мегарданд, зиёд мешавад. Дар ҷомеаи иттилоотӣ мутахассисони касбӣ гурӯҳҳои иҷтимоӣ ба шумор нарафта, баръакс синфи касбӣ-техникии ҷомеаро ташаккул медиҳанд. Ин синфи ҷамъиятӣ аз ҷаҳор категорияи мутахассисон иборат мебошад: мутахассисони илмӣ, техникӣ, маъмурий ва фарҳангӣ;

– баланд гардидани нақши дониш ва илм боиси ташаккулёбии меритократия мегардад. Минбаъд мақеи иҷтимоии инсон на аз рӯйи дороӣҳо ва мансубияти синфию табақавӣ, балки аз рӯйи қобилият ва касбияти ӯ муайян карда мешавад. Дар чунин шароит системаи сиёсии ҷомеа низ ба дигаргунии ҷиддӣ мувоҷеҳ мегардад;

– ҷомеаи иттилоотӣ аз рӯйи хусусиятҳои худ ба меритократияи демократӣ табдил меёбад. Яъне, системаи сиёсии ҷомеа ба дигаргунии ҷиддӣ дуҷор гардида, дар самти таъмини ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва ҳамчунин тақсими неъматҳои ҷамъиятӣ шароити мусоид фароҳам меоварад. Зеро дар раванди идоракунии давлатӣ низ шахсони дорои донишҳои наву замонавӣ ба фаъолият машғул мегарданд, ки рушди системаҳои иттилоотии давлатӣ ва ташаккулёбии ҳукумати электронӣ аз онҳо вобаста мебошад;

– дар ҷомеаи индустриалӣ одамон аз норасоии маҳсулот танқисӣ мекашиданд, ки дар натиҷаи он рақобати одамон барои ба даст овардани неъматҳои моддӣ мушоҳида гардида, баъзан шиддати иҷтимоиро ба вучуд меоварданд. Дар ҷомеаи постиндустриалӣ норасоии маҳсулот ба назар намерасад, аммо норасоии иттилоот мушоҳида мегардад. Дар ҷомеаи постиндустриалӣ, ки онро ҷомеаи иттилоотӣ номидан мумкин аст, инқилоби иттилоотӣ ба вучуд меояд. Яъне, одамон дар миёни донишҳои гуногун ва иттилооти беохир дигар имкони аз бар намудани онҳоро аз даст медиҳанд. Бинобар ин, дар ин навъи ҷомеа одамон бинобар сабаби норасоии вақт наметавонанд

худро ба таври зарурӣ ташаккул диҳанд. Онҳое, ки қобилияти самаранок истифода бурда тавонистани вақтро пайдо менамоянд, метавонанд талаботҳои маънавии худро хубтару беҳтар қонеъ созанд.¹

Бояд ёдовар шуд, ки Д.Белл ҳангоми баррасии масъалаҳои чудоғона андешаҳоеро ҷонибдорӣ менамояд, ки онҳо баъзан ҳилофи ҳамдигаранд. Чунин ҳолат аз мавқеи сиёсӣ идеологии ӯ вобаста мебошад. Д.Белл дар яке аз мулоҳизаронии худ қайд намуда буд, ки: «Ман нисбат ба соҳаи иқтисодиёт сотсиалист, нисбат ба соҳаи сиёсат либерал ва нисбат ба фарҳанг консерватор мебошам»². Бинобар ин, ҳангоми таҳлили концепсияи Д.Белл чунин ҳолат бояд ба инобат гирифта шавад.

Концепсияи навбатии ҷомеаи иттилоотӣ аз ҷониби файласуфи амрикоӣ Элвин Тоффлер ташаккул дода шудааст. Ӯ низ ба монанди Д.Белл таърихи рушду инкишофи ҷомеаи инсониро дар шакли се мавҷи тамаддуни инсонӣ баррасӣ намудааст. Мавҷи аввалро тамаддуни тоиндустриалию аграрӣ номидааст. Ба андешаи Э.Тоффлер, дар ин марҳилаи рушди тамаддун, ки тахминан аз асри VIII т.м. то солҳои 1650-1750-ро дар бар мегирад, меҳнати дастӣ афзалиятнок дониста мешуд. Мавҷи дуюми рушди тамаддун ба пайдоиш ва рушду инкишофи ҷомеаи индустриалӣ рост меояд, ки аз миёнаҳои асри XVII оғоз гардида, то миёнаҳои асри XX идома ёфтааст. Албатта, Э.Тоффлер бо назардошти рушди ҷомеаи амрикоӣ чунин мулоҳизаронии худро ташаккул додааст. Зеро нуқтаи ниҳоии рушди ҷомеаи индустриалӣ дар миёнаҳои асри XX маҳз дар ИМА ба амал омада буд. Аммо ҷомеаҳои дигар ҳанӯз дар нимаи ин масир қарор доранд. Ба андешаи Э.Тоффлер, дар ҷомеаи индустриалӣ шумораи қормандони соҳаҳои хизматрасонӣ афзун гардида, рушди соҳаҳои мазкурро таъмин менамоянд. Мавҷи сеюми рушди тамаддун

¹ Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Д.Белл. – М.: Academia, 1999. – С.665.

² Соколов А.В. Информационное общество в виртуальной и социальной реальности. – СПб.: Алетейя, 2012. – С.171.

бошад, ба вучуд омадани тамаддуни постиндустриалӣ мебошад, ки он ба пайдоиши технологияҳои пешрафтаи замони муосир асос меёбад. Ба андешаи Э.Тоффлер, ба вучуд омадани тамаддуни нав боиси тағйир ёфтани муносибатҳои оилавӣ, муносибатҳои меҳнатӣ, тағйир ёфтани тарзи пешбурди зиндагӣ ва дар ниҳоят, боиси тағйир ёфтани шуури инсон мегардад. Э.Тоффлер дар заминаи концепсияи худ низоҳои сиёсии замони муосирро низ таҳлил намуда, ба хулосае меояд, ки онҳо натиҷаи бархӯрди мавҷҳои тамаддуни инсонӣ мебошанд. Ба андешаи ӯ, «миллионҳо одам тарзи зиндагии худро бо талаботҳои оянда мутобиқ гардонида, баръакс қисми дигари онҳо аз оянда дар ҳарос мебошанд ва аз ин рӯ, онҳо доимо ба гузаштае, ки дигар ҳеҷ ғоидае надорад, рӯ меоваранд. Ин гурӯҳи одамон кӯшиш менамоянд ҷаҳонро, ки аз байн рафта истодааст, барқарор намоянд».¹

Э.Тоффлер дар асарҳои худ ҷаҳор сарчашмаи қудрати ҷомеаҳои мутамаддинро ба таври зайл муайян менамояд: технологияҳои компютерӣ, таҳқиқоти кайҳонӣ, манбаъҳои муҳимми уқёнусҳо ва саноати генетикӣ. Муттаҳид намудани сарчашмаҳои мазкур боиси ба вучуд омадани пешрафти технологӣ мегардад. Оё ҷомеаи мутамаддинро, ки Э.Тоффлер тасвир менамояд, ҷомеаи иттилоотӣ номидан мумкин аст? Бе шакку шубҳа. Зеро ӯ дар асари худ дар бораи инқилоби иттилоотӣ, бомбаи иттилоотӣ ва мавҷи сеюми иттилоотӣ низ андешаронӣ менамояд, ки бешак онҳо хусусиятҳои муҳимми ҷомеаи иттилоотӣ маҳсуб меёбанд. Ба андешаи Э.Тоффлер, инқилоби иттилоотӣ муносибатҳои оилавӣ, муносибатҳои ҷамъиятӣ, институтҳои сиёсӣ ва тафаккури одамонро бо дигаргуниҳои ҷиддӣ рӯ ба рӯ менамояд.²

Э.Тоффлер дар китоби сеюми худ, ки дар он оиди андешаҳои пештар ибразнамудааш хулосаронӣ менамояд, қайд менамояд, ки барои ҷомеаҳои муосир чунин ҳолат хос мебошад: шахсони алоҳида ва

¹ Тоффлер Э. Третья волна / Э.Тоффлер. – М.: Изд-во АСТ, 1999. – С.31.

² Ҷамон ҷо. – С.263.

ё гурӯҳҳои алоҳида танҳо дар шароите ҳокимият дошта метавонанд, ки агар манбаҳои мушаххасро дар ихтиёр дошта бошанд. Манбаҳои мазкурро Э.Тоффлер ба таври зерин номбар намудааст: кувва, бойигарӣ ва дониш. Ба андешаи ӯ, «ҳокимиятеро, ки асосашро дониш ташкил медиҳад, шакли олии ҳокимият номидан мумкин аст».¹

Яке аз олимони дигаре, ки дар самти омӯзиши ҷомеаи иттилоотӣ саҳми арзанда гузоштааст, ҷомеашинос ва иқтисоддони рус В.Л.Иноземсов мебошад. Ӯ баррасиҳои Д.Белл ва Э.Тоффлерро ба таври амиқ дақиқ таҳлил намуда, концепсияи «тахаввулоти раванди рушди тамаддун»-ро ташаккул додааст. Ба ақидаи В.Л.Иноземсов, чи гунае ки рушди инсон бе таъминоти моддӣ он номумкин аст, пешрафти технологӣ низ бе назардошти рушди инсон ғайриимкон аст. Ӯ низ ба монанди Д.Белл ва Э.Тоффлер таърихи инсониятро ба се марҳилаи асосӣ тақсим намудааст: марҳилаи тоиқтисодӣ, иқтисодӣ ва баъдииктисодӣ. Ба андешаи ӯ, то пайдоиши иқтисодиёт ғайриимконии меҳнати одамон хеле паст мебошад ва онҳо доимо барои зинда мондан мубориза мебаранд. Аммо баъди пайдоиши иқтисодиёт одамон ба меҳнати бошуурона машғул гардида, барои бехтар намудани шарту шароитҳои зиндагӣ ва қору ғайриимконӣ кӯшиш намудаанд. Дар марҳилаи сеюм, ки ба замони муосир рост меояд, рушди маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ аз ҳисоби одамони дорои зехну тафаккури баланд таъмин карда мешавад. Ғайриимконии эҷодии зиёиён асоси пешрафти ҷомеаи доништа мешавад. Эҷодиёт бошад, аз ҳама бештар дар соҳаи иттилоот ба назар мерасад. Дар ҷомеаҳои муосир манбаи асосии истеҳсолӣ иттилоот ба шумор меравад. Аз он сабабе, ки дар марҳилаи сеюм - марҳилаи баъдииктисодӣ иттилоот манбаи асосии истеҳсолот доништа мешавад, бинобар ин онро ҷомеаи иттилоотӣ низ номидан мумкин аст.²

¹ Тоффлер Э. Метаморфозы власти. Пер с англ. –М.: Изд-во АСТ, 2003. –С.23.

² Иноземцев В.Л. Расколота цивилизация / В.Л.Иноземцев. – М.: Наука, 1999. – С.183.

Ҳамин тариқ, муаллифони назарияҳои классикии ҷомеаи иттилоотӣ ба таҳаввулоти ҷамъиятӣ таъя намуда, ин равандро ивазшавии марҳилаҳои таърихии рушди инкишофи ҷомеа муаррифӣ намудаанд. Ба андешаи онҳо, пайдоиш ва рушди соҳаи нави истеҳсолот, ки бо масъалаи таҷзияи иттилоот, таҳлили автоматикии маълумот алоқаманд аст, бо гузашти як муддати муайян дар соҳаи иҷтимоию иқтисодӣ афзалияти бештар пайдо менамояд.

Бояд гуфт, ки дар таълимоти як қатор ҷомеашиносон ба гурӯҳҳои афзалиятнок тақсим намудани соҳаҳои ҷомеа ба мушоҳида мерасад. Одатан, дар асарҳои илмию таҳқиқотии онҳо хоҷагии қишлоқ ва қувваҳои бавучудоварандаи ашёи хом соҳаи аввалиндараҷа, соҳаи саноат ва корхонаҳои коркарди ашёи хом соҳаи дуюмдараҷа, соҳаи хизматрасониҳо соҳаи сеюмдараҷа муаррифӣ гардидаанд. Аммо муҳаққиқони масъалаи ҷомеаи иттилоотӣ ба соҳаи хизматрасониҳо тавачҷуҳи бештар зоҳир намуда, онро соҳаи аввалиндараҷа муаррифӣ кардаанд. Олимони мазкур соҳаи хизматрасониҳоро, дар навбати худ, боз ба се гурӯҳи дигар тақсим намудаанд. Якум, соҳаҳои хизматрасоние, ки бо таъминоти моддии аҳоли алоқаманданд. Дуюм, соҳаҳои хизматрасоние, ки бо тиҷорат, молия, суғурта ва моликият алоқамандӣ доранд. Сеюм, соҳаҳои хизматрасоние, ки бо хизматрасониҳои шахсӣ, касбӣ, расмӣ ва соҳаи идоракунии давлатӣ алоқаманданд. Ба андешаи онҳо, гурӯҳи сеюми соҳаҳои хизматрасонӣ ҳамаи истеҳсолкунандагони иттилоотро муттаҳид намуда, онҳоро ба қувваи муҳимми истеҳсолӣ табдил медиҳанд, ки дар натиҷа мутахассисони ин соҳа дар низоми муносибатҳои ҷамъиятӣ мавқеи махсусро ишғол менамоянд.¹

В.И. Иноземцев раванди ба амал омадани ин гуна таҳаввулотро дар мисоли ҷомеаи ИМА таҳлил намуда, бо мисолҳои мушаххас хусусиятҳои ин равандро нишон додааст. Ба андешаи ӯ, дар солҳои 80-

¹ Иноземцев В. Перспективы постиндустриальной теории в меняющемся мире // Новая постиндустриальная волна на западе. Антология. – М., 1999. –С.256.

уми асри XX дар ИМА зиёда аз 60% кормандон ба категорияи кормандони иттилоотӣ дохил мегарданд. Яъне, кормандони иттилоотӣ нафароне мебошанд, ки бевосита ба истехсоли иттилоот машғуланд: олимон, машваратчиён, кормандони биржаҳои гуногун, таҳлилгарон, аудиторҳо, муҳосибон, омӯзгорон, кормандони васоити ахбори омма, мутахассисони системаҳои иттилоотию коммуникатсионӣ ва ғ. Зиёда аз 70% вақти корӣ дар ихтиёри кормандони соҳаҳои мазкур қарор гирифтааст. Зиёда аз 70% музди меҳнатро маҳз кормандони соҳаи иттилоотӣ дастрас намудаанд. Айни замон низ музди меҳнати онҳо нисбат ба кормандони соҳаҳои дигар се маротиба зиёд мебошад¹.

Ташаккулдиҳандагони назарияи ҷомеаи иттилоотӣ дар раванди мулоҳизарониҳои худ дар бисёре аз мавридҳо мафҳуми «дониш»-ро хеле зиёд ба қор бурдаанд. Кам нестанд ҳолатҳои, ки мафҳуми ҷомеаи иттилоотӣ нисбати ҷомеаҳои ки дар асоси дониш ва иттилоот рушду инкишоф меёбанд, ба қор бурда мешавад. Масалан, Э.Тоффлер ва П.Бурде дар асарҳои худ исбот менамоянд, ки чунин сармояи рамзӣ, ба монанди «иттилоот» ва «дониш» аз сармояҳои анъанавӣ тафовути ҷиддӣ доранд². Онҳо ин фарқиятро ба таври зерин асоснок намудаанд:

– замоне ки замин ва сармояи моддӣ манбаҳои маҳдуд мебошанд, дониш ҳамчун сармояи манбаи беохир аст;

– замоне ки замин ва сармояи моддӣ бо доираи муайяни истифодабарандагони худ маҳдуд мегарданд, дониш ҳамчун сармоя ба ҳамаи истифодабарандагон дастрас мегардад;

– замоне ки замин ва сармояи моддӣ хосси одамони доро ва қудратманд ҳастанд, дониш ҳамчун сармоя ва ҳамчун рамзи инқилоби маънавӣ дастраси ҳам камбизоатон ва ҳам бибизоатон мегардад.

¹ Иноземцев В.Л. Очерки истории экономической общественной формации. – М., 1996. С.298.

² Тоффлер Э. Метаморфозы власти. – М., 2002. - С. 24.; Бурдьё П. Социология социального пространства. - М., 2007.

Ҷанӯз дар замони фаъолияти худ муовини директори генералии ЮНЕСКО оид ба иттилоот ва коммуникатсия Абдул Воҳид Хон дар яке аз гузоришҳои худ ҷомеаи иттилоотиро ҳамчун унсури «ҷомеаи донишгаро» муаррифӣ намуда, концепсияи ҷомеаи иттилоотиро бо навоариҳои технологӣ алоқаманд намуда буд. Ба андешаи ӯ, «ҷомеаи донишгаро» мафҳуми дорои мазмуни хеле васеъ мебошад ва ба он унсуриҳои иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва сиёсӣ ҳуқуқиҳои ҷаҳони муосир, махсусан дастовардҳои навини соҳаҳои мазкур дохил мегарданд¹.

Аз чунин баррасиҳо ба хулосае омадан мумкин аст, ки яке аз хусусиятҳои муҳимми ҷомеаи иттилоотиро дастрасии одамон ба иттилоот ва дониш ташкил медиҳад. Яъне, дар ҷомеаи иттилоотӣ дар зери таъсири рушди технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ ва рушди инфрасохтори иттилоотӣ мамлакат имкони бо иттилооти зарурӣ ва донишҳои муфид таъмин намудани қишрҳои гуногуни мамлакат ба вуҷуд меояд, ки дар чунин шароит сатҳи сифати касбии одамон тағйир ёфта, дар соҳаҳои гуногуни фаъолият пешрафт ба амал меояд.

Ғайр аз ин, моҳияти ҷомеаи иттилоотӣ солҳои минбаъда низ мавриди таҳлил қарор дода шуда, таърифҳои мухталифи он дар заминаи таҷзияи таърифҳои пештар мавҷудбуда ба вуҷуд оварда шудаанд. Муҳаққиқони замони муосир кӯшиш ба харҷ додаанд, ки хусусиятҳои муҳимми ҷомеаи иттилоотиро ба инобат гирифта, таърифи мукаммали онро ба вуҷуд оваранд. Дар натиҷаи саъю талоши онҳо муайян карда шудааст, ки ҷомеаи иттилоотӣ дорои чунин нишонаҳо мебошад: 1) ҳар як узви ҷомеаи иттилоотӣ ҳар лаҳза метавонад бо аъзоёни дигари ҷомеа робита барқарор намояд; 2) ҳар як узви ҷомеа дар нуқтаҳои гуногуни ҷаҳон ба иттилооти зарурӣ дастрасӣ дошта, ҳатто метавонад дар фазои иттилоотӣ маълумотҳои дигареро

¹ Артюхин О.А., Змановский В.В. Политические коммуникации и государственная информационная политика в условиях перехода к информационному обществу // Наука и образование: хозяйство и экономика; предпринимательство; право и управление. – 2017. – №6(85). – С.129.

илова намояд; 3) аксарияти аъзоёни ҷомеаи иттилоотӣ имкони дастрас намудани иттилооти заруриро доранд ва онҳоро бо мақсади дар амал татбиқ намудани фаъолияти касбии худ истифода менамоянд.¹

Баъзан моҳияти ҷомеаи иттилоотиро ба воситаи шарҳи мафҳуми «инқилобҳои компютерӣ» низ нишон додан мехоҳанд, ки дар чунин шакл тасаввур намудани ҷомеаи иттилоотӣ моҳияти аслии масъаларо равшан наменамояд.² Зеро рушду инкишофи технологияҳои иттилоотӣ ва компютерӣ танҳо паҳлуҳои технологии ҷомеаи иттилоотиро дар бар гирифта, паҳлуҳои иҷтимоию фарҳангии он сарфи назар мегарданд. Бинобар ин, хусусиятҳои иҷтимоию фарҳангии ҷомеаи иттилоотӣ низ хеле муҳим мебошанд. Аз ин рӯ, ба хулосае омадан мумкин аст, ки олимону муҳаққиқон вобаста ба ҷомеаи иттилоотӣ андешаҳои худро бо назардошти ин ё он омил ташаккул додаанд. Чунин ҳолатро ба инобат гирифта, олими немис Бехман Г.³ шаклҳои мухталифи ҷомеаи иттилоотиро ба таври зерин муаррифӣ ва маънидод намудааст:

Якун, ҷомеаи иттилоотӣ ҳамчун иқтисоди иттилоотӣ: рушди соҳаи иқтисод марҳила ба марҳила аз сатҳи аграрӣ ба сатҳи саноатӣ мегузарад. Дар марҳилаи ниҳой иқтисоди иттилоотӣ ташаккул меёбад, ки он ба воситаи фаъолиятҳои иттилоотӣ ташаккул дода мешавад. Дар ин сатҳ технологияҳои пешрафтаи иттилоотию коммуникатсионӣ имкон медиҳанд, ки таҳлили сифатӣ ва миқдорӣ бе сарфи қувваи зиёди фикрӣ ва ҷисмонӣ дар муддати хеле кӯтоҳ амалӣ карда шавад.

Дуюм, ҷомеаи иттилоотӣ ҳамчун ҷомеаи постиндустриалӣ: агар дар ҷомеаҳои саноатӣ истехсоли маҳсулот ба воситаи дастгоҳҳои механикӣ амалӣ карда шавад ва асоси моликияти хусусиро низ онҳо ташкил диҳанд, пас дар ҷомеаҳои постиндустриалӣ бошад, истехсолот

¹ Паршин П. Глобальное информационное общество и мировая политика // Аналитические доклады. Выпуск 2 (23). – М.: МГИМО, 2009. – С.21.

² Шабров О.Ф. Компьютерная революция // Политическая энциклопедия. В 2 т. Т.1. / Рук. проекта Г.Ю.Семигин. - М.: Мысль, 1999. - С.539-540.

³ Бехман Г. Современное общество: общество риска, информационное общество, общество знаний / Г.Бехман. – М.: Логос, 2010. – С.106.

бо истифода аз технологияҳои зеҳнӣ ва иттилооти компютерӣ амалӣ карда мешавад. Дар чунин шароит нақш ва мавқеи илму дониш хеле боло меравад. Дар чунин фаҳмиш ҷомеаи иттилоотиро ҳатто ҷомеаи саноатии бо иттилоот таъмингардида низ муаррифӣ намудан мумкин аст.

Сеюм, ҷомеаи иттилоотӣ ҳамчун ҷомеаи донишгаро: дар ҳар як ҷомеа навъҳои гуногуни дониш мавҷуданд ва онҳо сарчашмаҳои гуногун доранд. Масалан, донишҳои динӣ, ҳикмати мардумӣ, донишҳои илмӣ, эҷодиёти халқ ва монанди инҳо. Аммо дар ҷомеаи иттилоотӣ одамон имкон пайдо менамоянд, ки ба донишҳои илмию назариявӣ дастрасии бештар дошта бошанд. Инчунин, дар ин навъи ҷомеа донишҳои илмию назариявӣ аз ҷониби аксарият эътироф мегарданд ва онҳо нисбат ба донишҳои дигар афзалияти бештар пайдо менамоянд. Аз тарафи одамон аз бар гардидани донишҳои илмию назариявӣ имкон медиҳанд, ки барои ҳалли масъалаҳои гуногун ва баргараф намудани таҳдидҳои мухталиф донишҳои нав ба вучуд оварда шаванд. Дар чунин шароит дар миёни дониш ва иттилоот тафовути амиқ ба вучуд меояд. Дониш қобилияти ба таври самаранок амал намудан ва фаъолияти оқилона доштанро дар назар дорад, аммо иттилоот бошад, маҷмӯи донишҳое мебошад, ки барои истифодаи қобилиятҳои инсонӣ зарур доништа мешавад.

Ҳамин тариқ, таҳлили назарияҳои илмӣ ва концепсияҳои ҷомеаи иттилоотӣ нишон медиҳад, ки мафҳумҳои «ҷомеаи постиндустриалӣ» ва «ҷомеаи иттилоотӣ» муродифи якдигар буда, асри иттилоотӣ, инқилоби иттилоотӣ ва постиндустриализм нишонаҳои асосии ҷомеаи иттилоотӣ ба ҳисоб мераванд.

Дар Шарқ олимони машҳури Чопон Й.Масуда ва Ю.Хаяши дар омӯзиши ҷомеаҳои иттилоотӣ саҳми арзанда гузоштаанд. Ҳатто Й.Масуда асареро зери унвони «Ҷомеаи иттилоотӣ ҳамчун ҷомеаи

постиндустриалӣ» нашр намудааст.¹ Ба андешаи онҳо, ҷомеаи иттилоотӣ ҷомеае мебошад, ки дар он иттилооти фаровони босифат ва воситаҳои паҳн намудану дастраси дигарон гардонидани онҳо мавҷуданд.

Аммо паҳлуҳои гуногуни ҷомеаи иттилоотӣ ва махсусан рушду инкишофи он аз ҷониби олимони Ғарб ба таври ҷиддӣ омӯхта шудаанд. Ба ибораи дигар, олимони Ғарб дар омӯзиши ҷомеаҳои иттилоотӣ ва ҳатто дар ташаккул додани он ба муваффақиятҳои бештар ноил гаштаанд. Ба ақидаи онҳо, рушди технологияҳои иттилоотӣ ва мошинҳои ҳисоббарор асоси ҷомеаи иттилоотӣ мебошанд. Дар маҷмӯъ, консепсияҳои илмии олимони Ғарб нишонаҳои ҷомеаи иттилоотиро ба таври зерин муаррифӣ намуда буданд:

– дар шароити ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ иттилоот хусусияти ҷаҳонӣ пайдо менамояд;

– дар раванди паҳншавии иттилоот монеаҳои ҷиддӣ ба вуҷуд оварда намешаванд ва давлатҳои алоҳида низ ба он таъсири амиқ расонида наметавонанд;

– кӯшиши маҳдуд намудани иттилоот ба онҳое, ки ин иқдомро пеш гирифтаанд, зиёновар мегардад;

– имкониятҳои ҷамъоварӣ намудан, коркард кардан, нигоҳдорӣ намудан, паҳн намудан ва дастрасӣ пайдо намудан ба иттилоот фароҳам оварда мешаванд;

– таъсири иттилоот ба рушди соҳаҳои гуногуни фаъолияти инсонӣ афзун мегардад;

– гузариш ба шаклҳои нави фаъолият ба амал меояд;

¹ Masuda Y. The information Society as Post-Industrial Society. Wash., 1981.

– аз ҳисоби афзоиши шумораи кормандони соҳаи саноати иттилоотӣ раванди ташаккулёбии манбаъҳои нави меҳнатӣ ва ҷойҳои нави корӣ ба амал меояд.¹

Дар аксар маврид мазмуну мундариҷаи ҷомеаи иттилоотӣ бо назардошти «иттилоот» баррасӣ гардидааст. Ба ибораи дигар, аксари муҳаққиқон ҳангоми баррасии ҷомеаи иттилоотӣ мафҳуми «иттилоот»-ро дар маркази диққат қарор додаанд. Масалан, олими англис Томас Стоунер таъкид менамояд, ки иттилоот ба монанди сармоя бояд ҷамъоварӣ ва нигоҳдорӣ карда шавад ва дар ҳолатҳои зарурӣ барои ба даст овардани натиҷаҳои дилхоҳ мавриди истифода қарор гирад. Ба андешаи ӯ, дар ҷомеаҳои постиндустриалӣ манбаъҳои иттилоотии милли сарчашмаи бузурги сарватҳои милли ба шумор мераванд. Бинобар ин, дар шароити муосир соҳаи нави иқтисодиёт – соҳаи иқтисодиёти иттилоотӣ бояд ташаккул дода шавад. Иқтисоди иттилоотӣ иқтисодиёте мебошад, ки дар он соҳаи хизматрасониҳои гуногуни иттилоотӣ аз рӯйи шумораи кормандон ва миқёси худ дар муносибат бо соҳаи саноат афзалияти бештар пайдо менамояд. Соҳаи хизматрасониҳо бошад, бевосита соҳаи коркарди иттилоот ба шумор меравад.² Дар заминаи андешаҳои Т.Стоунер гуфтан мумкин аст, ки дар шароити ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ дар ҳар як соҳаи ҳаёти ҷамъиятӣ хизматрасониҳои иттилоотӣ ва истифодаи технологияҳои иттилоотӣ афзалияти бештар пайдо менамояд. Дар чунин ҳолат шумораи кормандони иттилоотию технологӣ зиёд мегардад.

Роҷеъ ба ин масъала олими амрикоӣ Дэниел Белл, ки худ яке аз муаллифони назарияи «ҷомеаи постиндустриалӣ» мебошад, андешаҳои хеле ҷолиб пешниҳод намудааст. Ба ақидаи ӯ, дар шароити рушди саноати иттилоотӣ ва афзалият пайдо намудани ин соҳа нақш ва мавқеи хоҷагии қишлоқ ва истехсолот дуҷумдараҷа мегардад.

¹ Лаврухин А.Н. Информационное общество: надежды и результаты информатизации // Сборник трудов ВНИИСИ. –М., 1989. Вып. 12. –С.43.

² Стоунер Т. Информационное богатство: профиль постиндустриальной экономики // Новая технократическая волна на Западе. –М.: Прогресс, 1986. – С.394.

Дигаргуниҳои чиддӣ, ки дар самти коркарди иттилоот ва рушди донишҳои нав ба амал меоянд, бешубҳа заминаи ташаккулёбии ҷомеаи постиндустириалӣ мегарданд. Нишонаҳои муҳимтарини ҷомеаи постиндустириалиро Д.Белл ба таври зерин муайян намудааст:

– гузариш аз ҷомеаи индустриалӣ ба ҷомеаи дорои хизматрасониҳои мухталифи иттилоотӣ;

– дар самти амалӣ намудани навоариҳои технологӣ нақши ҳалқунанда доштани донишҳои илмию назариявӣ;

– дар самти таҳлили равандҳои ҷамъиятӣ ва дар раванди қабули қарорҳо мавриди истифода қарор додани «технологияҳои компютерӣ» зарур мегардад.¹

Як қатор олимон барои муайян намудани моҳияти ҷомеаи иттилоотӣ нишонаҳои фарқкунандаи онро ба инобат гирифта, паҳлуҳои гуногуни ин масъаларо бо дарназардошти чунин омил шарҳу тавзеҳ додаанд. Масалан, яке аз олимони шинохтаи амрикоӣ Уолтер Мартин ба сифати нишонаҳои асосии ҷомеаи иттилоотӣ ҳолатҳои зеринро номбар намудааст: тағйиротҳои сохторӣ дар соҳаи иқтисодиёт, аз ҷумла дар раванди тақсимои қувваи қорӣ; дар тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ нақши ҳалқунанда бозидани иттилоот ва технологияҳои иттилоотӣ; зиёд гардидани талабот нисбат ба саводнокии компютерӣ; ба таври васеъ паҳн гардидани технологияҳои иттилоотӣ; рушди бемайлоии раванди компютерикунонии соҳаҳои гуногун; иттилоотии ҷомеа ва соҳаи илму маориф; аз ҷониби давлат дастгирӣ ёфтани рушди телекоммуникатсия ва технологияҳои компютерӣ; бо суръати баланд рушд намудани шабакаи интернет, зиёд гардидани истифодабарандагони он ва ҳамзамон зиёд гардидани барномаҳои компютериӣ зиёновар ва вирусҳои компютерӣ².

¹ Белл Д. Социальные рамки информационного общества // Новая технократическая волна на Западе. – М.: Прогресс, 1986. – С.335.

² Фридман М.Ф. Теория глобальной научно-образовательной политики информационного общества: социально-философский анализ и прогноз. Монография. – М.: Изд-во «Перо», 2015. – С.60-61.

Андешаҳои У.Мартин каме баҳсбарангез мебошанд. Зеро онҳо ифодагари қонуниятҳои объективии ҷомеа ҳастанд. Масалан, тақсимои қувваи қарб дар ҳар як марҳилаи гузариш ба мушоҳида мерасад. Дар ҷомеаҳои ибтидоӣ ҳиссаи бодиянишинон бештар буд, аммо ҳангоми гузариш ба ҷомеаи аграрӣ ҳиссаи онҳо нисбат ба заминдорон ва меҳнаткашон камтар мешавад. Дар ҷомеаи саноатӣ бошад, ҳиссаи синфи заҳматкаш бештар мегардад. Албатта, ҳамчун қонуният дар ҷомеаи пасосаноатӣ низ ҳиссаи нафароне, ки дар соҳаи хизматрасонии иттилоотӣ қору фаъолият менамоянд, бештар мегардад. Ё ин ки ҳолати дигар. Технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ на танҳо дастраси омма гардида, ба таркиби иҷтимоии ҷомеа ворид мешаванд, балки дар ҳаёти ҳаррӯзаи одамони алоҳида низ ба таври васеъ истифода бурда мешаванд. Фақат дар чунин шароит бояд дар назар дошт, ки истифодаи самараноки онҳо аз саводнокии компютери одамон вобаста мегардад. Бинобар ин, масъалаи мутобиқ гардидани инсон ба муҳити ҷомеаи иттилоотӣ хеле масъалаи баҳснок мебошад. Масъалаи аз ҷониби давлат дастгирӣ гардидани рушди технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ воқеияти давраи замони аст. Ҳар як давлат барои таъмини рушди инкишофи соҳаҳои гуногуни ҷомеа кӯшиш ба харҷ медиҳад. Давлат ба рушди технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ ба он хотир тавачҷуҳ зоҳир менамояд, ки истифодаи онҳо дар шароити муосир барои рушди ҷомеа хеле аҳамиятнок мебошад. Инчунин, давлатҳо дар раванди идоракунии ҷомеа низ аз технологияҳои гуногуни иттилоотию коммуникатсионӣ ба таври васеъ истифода менамоянд. Аммо дар қадом сатҳ истифода гардидани онҳо ва то қадом андоза муваффақият пайдо намудани давлатҳо, албатта, аз саводнокии компютери хизматчиёни давлатӣ ва шахрвандони он мамлакат вобаста мебошад.

Бояд қайд намуд, ки моҳияти ҷомеаи иттилоотӣ ва паҳлуҳои гуногуни он бояд бо дарназардошти соҳаҳои ҳаётан муҳимми мамлакат шарҳ дода шавад. Зеро ҷомеаи иттилоотӣ дар низоми инфрасохтори иттилоотии мамлакат, пеш аз ҳама, чунин соҳаҳоро фаро мегирад:

– **соҳаи иҷтимоӣ** (муассисаҳои таълимӣ ва омӯзгорон новобаста аз шароити ҷуғрофӣ, масофа, манбаъҳо ва қобилияти меҳнатӣ бояд ба ҳамагон дастрас бошанд; иқтисодии бузурги санъат, адабиёт ва илм на танҳо дар китобхонаҳо ва осорхонаҳо, балки дар шабакаи интернет низ, бояд дастраси ҳамагон бошад; хизматрасониҳои иҷтимоӣ тиббӣ дар низоми фосолави барои ҳамагон таъмин карда шаванд; имконияти корбарии электронӣ ва тавассути шабакаҳои иттилоотӣ қонеъ намудани талаботи одамон бояд дастраси ҳамагон гардонида шаванд);

– **соҳаи иқтисодӣ** (ба воситаи корбарии электронӣ ва шабакаҳои иттилоотӣ пешбурди фаъолиятҳои фосолави ва ғайриҳузурӣ ба амал бароварда мешавад; ширкатҳои хурду бузург дар тамоми ҷаҳон фармоишҳои гуногуни байниҳамдигариро тавассути корбурди электронӣ анҷом медиҳанд; ҳар як инсон аз хонаи истиқомати худ метавонад ба мағоза, беморхона ва ё бонкҳо муроҷиат намояд, филмҳо ва барномаҳои ҷадиди телевизиониро харидорӣ намуда, тамошо кунад);

– **соҳаи сиёсат** (дар шароити рушди ҷомеаи иттилоотӣ ҳар як инсон ба осонӣ метавонад бо хизматчиёни давлатӣ дар робита қарор гирад; дар миёни сохторҳои гуногуни мақомоти давлатӣ мубодилаи иттилоот тариқи шабакаҳои электронӣ сурат мегирад; бо мақсади беҳтару хубтар намудани сифати хизматрасониҳои гуногун ҳаҷми ҳуҷҷатгузорию қоғазӣ маҳдуд гардида, алоқаҳои электронӣ ва корбарии электронӣ тавсеа меёбанд; шаҳрвандони мамлакат дар бораи воқеаву ҳодисаҳо, равандҳои ҷамъиятӣ ва махсусан дар бораи сиёсати

давлатӣ иттилооти заруриро саривақт дастрас менамоянд, хизматрасониҳои давлатӣ бо истифода аз технологияҳои иттилоотӣю коммуникатсионӣ дастраси аҳоли гардонидани мешаванд).¹

Дар самти омӯзиши моҳият ва хусусиятҳои ҷомеаи иттилоотӣ олимони рус низ саҳми арзанда гузоштаанд. Чунончи, яке аз файласуфони шинохтаи рус Ракитов А.И. рушди ҷомеаи иттилоотиро бо беҳтар намудани фаъолиятҳои ҳаётии инсон ва баланд бардоштани сатҳи сифати хизматрасониҳо алоқаманд менамояд. Ба андешаи ӯ, ҷомеаи иттилоотӣ ҷомеае мебошад, ки дар он ҳамаи технологияҳои иттилоотӣ – компютер, системаҳои иттилоотӣ, алоқаҳои ноқилӣ, махворавӣ ва навъҳои дигари алоқа, дастгоҳҳои видеоӣ, барномаҳои компютерӣ ва таҳқиқоти илмӣ барои дастраси ҳамагон гардонидани иттилоот бояд хизмат намоянд, то ки иттилоот ва маълумоти зарурӣ дар соҳаҳои гуногуни истеҳсолот ва дар ҳаёти ҳаррӯзаи одамон ба таври фаъол истифода бурда шаванд.² Ба ақидаи Ракитов А.И., миқдор ва сифати иттилоот, коркард ва ба таври самаранок интиқол додани иттилоот меъёрҳои асосии ҷомеаи иттилоотӣ ба ҳисоб мераванд. Иттилооти дастрас ва фаровон меъёри дигари ҷомеаи иттилоотӣ доништа мешавад. Чунин ҳолат маънои онро дорад, ки ҳиссаи хеле зиёди оммаи мардум аз соҳаҳои истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ ва хоҷагии қишлоқ ба соҳаи коркард ва интиқоли иттилоот ворид мегарданд. Дар чунин шароит иқтисодиёти иттилоотӣ ташаккул меёбад, ки он дар кишварҳои дорои саноати рушдёрфта аҳамияти хеле зиёд дорад. Дар соҳаи иқтисодиёти иттилоотӣ ду бахши асосӣ ба вуҷуд меояд. Бахши аввал, барои истеъмолгарон маҳсулоти иттилоотӣ ва хизматрасониҳои иттилоотиро истеҳсол менамояд. Бахши дувум бошад, ба истеҳсоли маҳсулоти дигар машғул мегардад. Ҳамин тариқ, ҷомеаи иттилоотӣ марҳилаи муайяни рушди иқтисодӣ ба шумор

¹ Курносов И.Н. Информационное общество: планы и программы зарубежных стран. –М., 1997. –С.125.

² Ракитов А.И. Наш путь к информационному обществу // Теория и практика общественно-научной информации. –М.: ИНИОН, 1989. –С. 74.

рафта, дар он бахши иттилоотии иқтисодиёт аз рӯи шумораи кормандони худ дар мадди аввал қарор мегирад.¹

Дар таҳқиқоти як қатор олимони нишонаҳои фарқкунандаи концепсияи ҷомеаи иттилоотӣ мавриди омӯзиш қарор дода шуда, дар заминаи чунин баррасӣ навиҳои гуногуни он нишон дода шудаанд. Масалан, Литвак Н.В. концепсияҳои мавҷудаи ҷомеаи иттилоотиро ба ду гурӯҳ ҷудо намудааст: технологӣ ва иҷтимоӣ. Концепсияи технологияи ҷомеаи иттилоотӣ дар асоси ТИК, пешрафти илмию техникӣ ва ташаккулёбии фазои виртуалӣ ташаккул дода шудааст. Концепсияи иҷтимоии ҷомеаи иттилоотӣ бошад, дар заминаи дигаргуниҳои иҷтимоӣ, махсусан, инқилобҳои иттилоотӣ, тағйирёбии мундариҷаи дониш, ташаккулёбии ҷомеаи мутамаддин ва ғ. ба вуҷуд оварда шудааст². Муҳаққиқи рус Соколов А.В. концепсияҳои фалсафӣ, технократӣ ва гуманистии ҷомеаи иттилоотиро нишон додааст. Инчунин, ба андешаи ӯ, хусусиятҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ, сиёсӣ ва фарҳангии ҷомеаи иттилоотиро низ нишон додан мумкин аст³.

Муҳаққиқи дигари рус Курносков И.Н. ба раванди ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ таваҷҷуҳ зоҳир намуда, паҳлуҳои гуногуни ин навиҳои ҷомеаро мавриди омӯзиш қарор додааст. Ӯ хусусиятҳо ва нишонаҳои ҷомеаи иттилоотиро ба таври зайл муайян намудааст: дар ҷомеаи иттилоотӣ иртиботи фосилавӣ ва фаъолияти фосилавӣ афзалияти бештар пайдо менамоянд; дар раванди истеҳсолот ва фаъолияти ҷамъиятӣ дар миёни одамон муносибатҳои нави ҷамъиятӣ ташаккул меёбанд; ҳиссаи хеле бузурги маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ (ММД) дар бахши иттилоот истеҳсол мегардад ва меҳнати шумораи зиёди одамон характери иттилоотӣ касб менамояд; рушди технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ, шабакаҳои компютерӣ ва технологияи

¹ Современные средства телекоммуникации: технологический и политический аспект // Телекоммуникации и информатизация общества. –М.: ИНИОН, 1990. – С.73.

² Литвак Н.В. Информационное общество: перманентная революция. –М.: Колос, 2008. – С.27.

³ Соколов А.В. Информационное общество в виртуальной и социальной реальности. – СПб.: Алтейя, 2012. – С.95-96, 169.

коркарди иттилоот ба амал меояд; барои ифодаи иродаи сиёсии ҷомеа ва гурӯҳҳои иҷтимоӣ имкониятҳои нави иртиботӣ ба вуҷуд меоянд, ки дар заминаи онҳо муносибатҳои мутақобилаи ҷомеа ва давлат сатҳу сифати навро соҳиб мегарданд; дар низоми муносибатҳои байналхалқӣ ва ҳамкориҳои байнидавлатӣ мамлакатҳои дорои иқтисоди бузурги иттилоотӣ нақши ҳалқунанда мебозанд.¹

Финко О.А. ва Нестеров Ю.М. ҷомеаи иттилоотиро ҷомеае тасвир менамоянд, ки дар он:

– компютери фардӣ, ки ба шабакаи интернет пайваст аст, ба ҳар як хона роҳ меёбад;

– ҳар як узви ҷомеа новобаста аз мавқеи ҷойгиршавии худ имкони дастрас намудани иттилооти заруриро пайдо менамояд;

– байни шаҳрвандон ва сохторҳои ҷамъиятию давлатӣ алоқаҳо ва робитаҳои босифати фосилавӣ ба роҳ монда мешаванд;

– фаъолияти васоити ахбори омма аз рӯйи мазмун ва мундариҷаи иттилоот, коркард ва паҳн намудани он ба таври ҷиддӣ тағйир меёбад ва онҳо аз шабакаи интернет ва технологияҳои компютерӣ вобаста мегарданд;

– дар зери таъсири шабакаҳои мухталифи иттилоотӣ дар соҳаи иттилоот сарҳади геополитикӣ ва ҷуғрофӣ давлат аз байн меравад ва бархӯрди қонунгузори иттилоотии як давлат бо давлати дигар ба амал меояд;

– дар зери таъсири шабакаҳои иттилоотӣ шаклҳои нави фаъолияти инсонӣ ба вуҷуд меоянд: омӯзиши фосилавӣ, қору фаъолият, тиҷорат, тарғиботу ташвиқот, пешбурди эҷодиёт ва ғ.²

Як қатор олимони рус дар таҳқиқоти худ паҳлуҳои гуногуни ҷомеаи иттилоотиро мавриди омӯзиш қарор дода, кӯшиш намудаанд,

¹ Курносов И.Н. Информационное общество и Россия: особый путь // Информ-ревью. – 1997. – №4 (24). – С.4-5.

² Финько О.А., Нестеров Ю.М. О программе нормативно-правового обеспечения формирования в России информационного общества // Доклад на Парламентских слушаниях. 10 июня 1997 г.

ки нишонаҳои асосии онро бо назардошти тағйиротҳои техникую технологӣ муайян созанд. Дар миёни онҳо чунин олимон, ба монанди Смолян Г.Л. ва Черешкин Д.С. муваффақияти бештар пайдо намудаанд. Онҳо нисбат ба дигарон нишонаҳои ҷомеаи иттилоотиро хубтару беҳтар муайян намудаанд. Ба ақидаи онҳо, ҷомеаи иттилоотӣ дорои нишонаҳои зерин мебошад:

– ташаккулёбии фазои иттилоотии ҷаҳонӣ ва наздиктар гардидани ҳамгироии иттилоотию иқтисодии халқияту миллатҳо;

– дар соҳаи иқтисодиёт афзалият пайдо намудани технологияҳои иттилоотӣ. Дар ин самт истифодаи шабакаҳои иттилоотӣ, технологияҳои иттилоотӣ, мошинҳои ҳисоббарор, телекоммуникатсия ва ғ. ба воқеияти даври замон табдил меёбанд;

– дар баробари бозори манбаъҳои табиӣ ва бозори сармоя, инчунин ба вучуд омадани бозори иттилоотӣ ва бозори дониш ба назар мерасад. Дар бозори иттилоотӣ манбаъҳои иттилоотии ҷомеа аз ҳисоби дастрас гардонидани онҳо ба дигарон, ба манбаъҳои муҳимтарини рушди иҷтимоию иқтисодии мамлакат табдил дода мешаванд;

– ташаккулёбии инфрасохтори иттилоотӣ ва дар ҳаёти ҷамъиятӣ ба таври васеъ мавриди истифода қарор гирифтани технологияҳои иттилоотӣ ба амал меояд (интиқоли пул, хариду фурӯш, истифодаи хизматрасониҳо ва ғ.);

– талабот ба маҳсулоти иттилоотӣ ва хизматрасониҳои иттилоотӣ зиёд мегардад ва технологияҳои қонеъ намудани ин гуна талабот ба вучуд оварда мешавад;

– аз ҳисоби тавсеаи имкониятҳои иттилоотӣ беҳтар гардидани сатҳу сифати маълумотнокӣ ба амал меояд ва дар заминаи ин раванд нақши мутахассисон, касбияти онҳо, қобилият ва эҷодкориҳои онҳо унсурҳои муҳимтарини меҳнат ва хизматрасониҳо доништа мешаванд;

– масъалаи таъмини амнияти иттилоотии шахс, ҷомеа ва давлат хеле муҳим гардида, системаи самараноки таъмини ҳуқуқ оид ба дастрасӣ, истифода ва паҳн намудани иттилоот ба вучуд оварда мешавад.¹

Ҳамин тариқ, дар асоси андешаҳои олимони рус ҷомеаи иттилоотиро аз рӯйи се хусусияти умумӣ муайян кардан мумкин аст: аввал, дар ин навъи ҷомеа иттилоот ба сифати манбаи иқтисодӣ истифода мегардад. Ташкилот ва ширкатҳои гуногун бо мақсади баланд бардоштани самаранокии фаъолият ва ташаккул додани иқтисодии рақобатпазирии худ ҳаҷми хеле зиёди иттилоотро истифода менамоянд. Дуюм, иттилоот барои аҳолии мамлакат ба маҳсулоти истеъмолӣ табдил меёбад. Сеюм, дар соҳаи иқтисодиёт рушди бомароми баҳши иттилоотӣ ба амал меояд, ки дар муқоиса бо бахшҳои дигари ин соҳа бо суръати хеле баланд ташаккул меёбад. Бо назардошти гуфтаҳои боло, бояд гуфт, ки тамоюли рушди ҷомеаи иттилоотӣ хосси кишварҳои мутараққӣ ва кишварҳои дар ҳоли рушд мебошад.

Яке аз унсурҳои муҳимми ҷомеаи иттилоотиро саноати иттилоотӣ ташкил медиҳад. Саноати иттилоотӣ ба воситаи ташкилотҳои давлатӣ ва ғайридавлатӣ ташаккул дода мешавад ва онҳо одатан вазифаҳои зеринро иҷро менамоянд: ба вучуд овардани шаклҳои гуногуни иттилоот; муҳофизат намудани ҳуқуқи муаллиф ва ҳимояи моликияти зеҳнӣ; паҳн намудани иттилооти зарурӣ; ба вучуд овардани барномаҳои компютерӣ ва дастгоҳҳои, ки барои коркарди иттилоот ва паҳн намудани он заруранд. Саноати иттилоотӣ ба се соҳаи муҳим ҷудо карда мешавад, ки онҳо одатан ба офаридани иттилоот, коркарди он ва паҳн намудани иттилоот машғул мегарданд.

Онҳое, ки ба офаридани иттилоот ва моликияти зеҳнӣ машғуланд, ба соҳаи аввал дохил мегарданд. Чун қоида, иттилоот аз

¹ Смолян Г.Л., Черешкин Д.С. Социально-экономические предпосылки движения России к информационному обществу // Доклад на Парламентских слушаниях. 10 июня 1997 г.

ҷониби нависандагон, шоирон, оҳангсозон, рассомон, олимон ва муҳандисон ба вучуд оварда мешавад. Дар ин самт ба онҳо як қатор муассисаҳо ва ташкилотҳо кумак мерасонанд.

Соҳаи паҳн намудани иттилоот бошад, ба воситаи технологияҳои иттилоотӣю коммуникатсионӣ ташаккул дода мешавад. Ба онҳо ширкатҳои телекоммуникатсионӣ, шабакаи телевизионҳои ноқилӣ, паҳши барномаҳои маҳворавӣ, шабакаҳои радиоӣ ва телевизионӣ, ширкатҳои алоқаи мобилӣ, шабакаи интернет ва ғ. дохил мешаванд.

Коркарди иттилоот бошад, пеш аз ҳама, ба ширкатҳои истехсолкунандаи техникаҳои компютерӣ, дастгоҳҳои мавҷпаҳшкунӣ ва инчунин ширкатҳои офарандаи барномаҳои компютерӣ тааллуқ дорад. Зеро онҳо бо мақсади хубтару беҳтар ба роҳ мондани фаъолияти ин ё он соҳа кӯшиш менамоянд, ки дастгоҳҳои мақбулро ба вучуд оваранд, то ки ба воситаи онҳо дастрасии иттилоот ва барои пешбурди қору фаъолият ба вучуд овардани иттилооти зарурӣ имконпазир гардад.

Ҳамин тариқ, таҳлили андешаҳои гуногуне, ки паҳлуҳои технологӣ, иқтимоӣю иқтисодӣ ва сиёсӣю фарҳангии ҷомеаи иттилоотиро ифода менамоянд, имкон медиҳанд, ки ба таври комплексӣ се хусусияти муҳимми ҷомеаи иттилоотиро муайян намоем: 1) сатҳи баланди компютерикунонӣ, рушди бемайлони технологияҳои иттилоотӣю коммуникатсионӣ, мавҷудияти инфрасохтори иттилоотии ташаккулёфта; 2) зиёд гардидани имконияти дастраснамоии иттилоот ва дастраси аксари аҳолии мамлакат гардонидани он; 3) дар ҷомеаи иттилоотӣ донишҳои назариявӣ ва иттилоот дар баробари захираҳои табиӣ, инсонӣ ва молиявӣ яке аз манбаъҳои стратегии давлату ҳукумат ва ҷомеа ба шумор мераванд.

Дар баробари ин нишонаҳои дуҷумдараҷаи ҷомеаи иттилоотиро низ номбар намудаанд, ки онҳо ба таври зайл мебошанд: 1) дар

соҳаҳои хоҷагидорӣ, идоракунии корҳои давлатию ҷамъиятӣ ва дигар соҳаҳо нақши иттилоот ва омили иттилоотӣ хеле боло меравад; 2) саноати иттилоотӣ рушди бисобиқаи худро соҳиб гардида, аз лиҳози иқтисодӣ фаъолияти ғоиданок ва самти афзалиятноки истехсолоти ҷамъиятӣ ба шумор меравад; 3) дар заминаи истифодаи хизматрасониҳои иттилоотӣ рушди инфрасохтори иқтисодӣ ва иқтисоди бозаргонӣ ба амал меояд; 4) раванди иттилоотонӣ суръати тоза пайдо намуда, дар баробари ВАО-и анъанавӣ, инчунин васоити ахбори оммаи электронӣ низ ба таври васеъ истифода бурда мешаванд; 5) ташаккулёбии фазои иттилоотии ҷаҳонӣ ба мушоҳида мерасад, ки дар чунин шароит одамон ба манбаъҳои иттилоотии ҷаҳонӣ дастрасӣ пайдо менамоянд; 6) ҳамкориҳои ҷамъиятӣ ва тартиби пешбурди фаъолияти муассисаю корхонаҳо ба таври ҷиддӣ тағйир меёбанд¹.

Ҳамин тариқ, таҳлили консепсияҳои классикии ҷомеаи иттилоотӣ ва назарияҳои сиёсии замони муосир нишон медиҳад, ки ҷомеаи иттилоотӣ мазмуни ягона надорад. Олимону муҳаққиқони гуногун мазмуни онро бо роҳи усулҳои мухталиф шарҳ медиҳанд. Аммо дар маҷмӯъ ва дар асоси омӯзишу баррасиҳои гуногун дар се шакл нишон додани моҳияти ҷомеаи иттилоотиро лозим мешуморем.

Якум, ҳамаи хусусиятҳо ва нишонаҳои, ки хосси ин навъи ҷомеа мебошанд, бояд муайян карда шаванд. Аз рӯи чунин меъёри баррасӣ гуфтан мумкин аст, ки ҷомеаи иттилоотӣ дорои чунин нишонаҳо ва хусусиятҳо мебошад: дар ин навъи ҷомеа миқдори зарурии манбаъҳои иттилоотӣ ба вучуд оварда шудаанд; истехсол, нигоҳдорӣ, интиқол ва паҳн намудани шаклҳои гуногуни иттилоот ҷузъҳои муҳимтарини соҳаи иқтисодиёт ба шумор мераванд; саноати иттилоотӣ ташаккул меёбад, ки сохтани дастгоҳҳои компютерӣ ва телекоммуникатсионӣ,

¹ Моргунов А.А. Информационное общество и перспективы его трансформации: философско-культурологический анализ: автореф. дис. ... канд. филос. наук: 24.00.01 / А.А.Моргунов. – Казань, 2016. – С.13.

коркарди маълумоти гуногун, ба вучуд овардани барномаҳои компютерӣ ва ғ. хосси он мебошад; шаҳрвандон барои дастрасӣ пайдо намудан ба сарчашмаҳои гуногуни иттилоотӣ имкониятҳои техникӣ ва ҳуқуқӣ ба даст меоранд. Дар заминаи омӯзиши паҳлуҳои гуногуни ҷомеаи иттилоотӣ номгӯйи нишонаҳои онро метавон идома дод.

Дуҷум, шарҳи мазмуну мундариҷаи ҷомеаи иттилоотӣ дар асоси қонуниятҳои рушди таърихӣ амалӣ карда мешавад. Дар ин раванд занҷираи «ҷомеаҳои аграрӣ - индустриалӣ ва постиндустриалӣ» ҳамчун раванди гузариш аз як марҳила ба марҳилаи сифатан нав барои дарки моҳияти ҷомеаи иттилоотӣ хеле мувофиқ мебошад. Бо дарназардошти ин, гуфтан мумкин аст, ки ҷомеаи иттилоотӣ марҳилаи навбатии рушди ҷомеа ба шумор рафта, бо мақсади таъмини рушди устувор он ҳамчун идеал ҳаматарафа ташаккул дода мешавад.

Сеюм, ҷомеаи иттилоотӣ марҳилаи навбатии рушди инсоният ба шумор рафта, дар он маҳсулоти иттилоотӣ ва хизматрасониҳои иттилоотӣ объекти афзалиятноки соҳаи истехсолот ва истеъмолот ба шумор мераванд. Чунин ҳолат ҳеҷ гоҳ маънои онро надорад, ки маҳсулоти анъанавӣ дар байни одамон моҳият ва муҳимияти худро аз даст медиҳад. Танҳо дар ҳаёти ҳамарӯзаи одамон ва дар рафти кору фаъолияти онҳо маҳсулот ва хизматрасониҳои иттилоотӣ аз рӯйи ҳаҷми истифодабариашон афзалияти бештар пайдо менамоянд.

Бояд ёдовар шуд, ки баъзан гузариш ба ҷомеаи иттилоотӣ ва дар самти таъмини рушди устувор нақши прогрессивӣ доштани он аз ҷониби як қатор олимони инкор карда мешавад. Ба андешаи онҳо технологияҳои муосир фаъолияти бомароми ниҳодҳои иҷтимоиро, ки ба як қолаби муайян даромадаанд, то андозае ҳалалдор менамоянд. Аммо дар алоқамандӣ бо чунин андешаҳо гуфтан мумкин аст, ки технологияҳои иттилоотӣ ва самаранокии онҳо аз тарзи истифодабариашон вобаста мебошанд. Инчунин, самаранокии ҷомеаи иттилоотӣ аз рушди ҷомеа, рушди иқтисодиёт, рушди ниҳодҳои

демократӣ, сатҳу сифати маълумот, саводнокии компютери одамон, ахлоқи чамъиятӣ ва дигар омилҳои иҷтимоӣ низ вобаста аст.

Хулоса, рушди ҷомеаи иттилоотӣ сабабҳо ва заминаҳои муайяни худро дорад. Дар аксар маврид қабули стратегияҳои дарозмуддати рушди иқтисодӣ ва пешрафти технологӣ ба сифати ин гуна сабабу заминаҳо муаррифӣ мегарданд. Зеро дар шароити мазкур сохтори иқтисодии ҷомеа тағйир меёбад ва соҳаи хизматрасонӣ дар муқоиса бо соҳаҳои саноат ва хоҷагии қишлоқ афзалияти бештар пайдо менамояд. Баъзан хубтару беҳтар гардидани сатҳу сифати таълим, омода гардидани мутахассисони ба талаботи даври замон ҷавобгӯ ва самаранок истифода гардидани технологияҳои иттилоотӣю коммуникатсионӣ дар раванди таълим заминаи муҳимми ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ муаррифӣ мегарданд. Ба андешаи мо, дар баробари шарту шароитҳои мазкур, инчунин як қатор омилҳои техникаю технологӣ, иҷтимоию фарҳангӣ ва махсусан омилҳои сиёсӣ низ ба ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ таъсиргузор мебошанд.

1.2. Заминаҳои асосии рушди ҷомеаи иттилоотӣ ва хусусиятҳои онҳо

Ҷомеаи иттилоотӣ воқеияти иҷтимоию иқтисодӣ ва илмию технологияи ҷаҳони муосир мебошад, ки дар тӯли се даҳсолаи охир дар ҳаёти инсоният дигаргуниҳои куллиро ба вуҷуд овардааст. Дар заминаи рушди технологияҳои иттилоотӣю коммуникатсионӣ ва шабакаҳои гуногуни компютерию интернетӣ бо ҳам алоқаманд гардидани ҷомеаҳои гуногун яке аз хусусиятҳои муҳимми воқеияти охири асри XX ва ибтидои асри XXI махсуб меёбад. Раванди муттаҳидшавӣ ва омезишҳои ҷомеаҳои ҷаҳонӣ ва ба ҳам алоқаманд гардидани соҳаҳои гуногуни фаъолияти инсонӣ ба раванди идоракунии давлатӣ таъсири амиқ расонида, мазмуну мундариҷаи

сиёсатро низ каме дигаргун намудааст¹. Чунин воқеияти инноватсионӣ шарту шароити мавҷудияти тамаддуни иттилоотию компютериин замони муосирро ташкил намуда, онро ба объекти муҳимми таҳқиқоти илмӣ табдил додааст. Аз ҷумла, тӯли ду даҳсолаи охир ба омӯзиши ин воқеияти давру замон (хусусиятҳои ҷомеаи иттилоотӣ) сиёсатшиносон низ ба таври ҷиддӣ машғул гардида, дар афкори сиёсии ҷаҳонӣ вобаста ба он андешаҳои ҷолиберо пешниҳод намуда истодаанд.

Истифодаи дастовардҳои илмӣ-техникии замони муосир, марҳила ба марҳила таъмин намудани рушду инкишофи соҳаҳои алоҳидаи ҳаёти ҷамъиятӣ ва рушди ҷомеаи иттилоотӣ масъалаҳои хеле муҳимми ҳар як ҷомеа ба шумор мераванд. Дар низоми донишҳои сиёсӣ ва илмҳои сиёсӣ масъалаҳои мазкур айни замон хеле баҳсбарангез мебошанд. Ин аст, ки мазмуну мундариҷа ва хусусиятҳои муҳимми равандҳои мазкур аз ҷониби олимони гуногун ба таври мухталиф шарҳу эзоҳ дода мешаванд. Дар миёни онҳо яке аз масъалаҳои баҳснок рушди ҷомеаи иттилоотӣ мебошад. Оид ба моҳият ва хусусиятҳои ин навъи ҷомеа андешаҳои гуногун иброз гардида, концепсияҳои илмии мухталиф ба вучуд оварда шудаанд.

Саъю талоши ҷонибдорони инқилоби технологӣ ва дастгирӣ ёфтани онҳо аз ҷониби васоити ахбори омма дар солҳои 1990 боиси он гардид, ки концепсияи ҷомеаи иттилоотӣ бештар бо омилҳои технологӣ алоқамандӣ пайдо намояд ва масъалаҳои иҷтимоию иқтисодии он, ки ду даҳсола пеш аз ин дар таълимоти асосгузори концепсияи ҷомеаи постиндустриалӣ ба назар мерасиданд, қариб ки сарфи назар гарданд. Бояд гуфт, ки рушди ҷомеаи иттилоотӣ бо рушди телекоммуникатсия ва технологияҳои иттилоотӣ робитаи қавӣ дорад, аммо дар баробари ин рушди соҳаҳои илм, маориф, навоарии техникӣ, рушди иқтисодиёт, мундариҷаи саноати иттилоотӣ, фарҳанг

¹ Камарали А.В. Специфика управления информационным обществом / А.В. Камарали // Сборник конференций НИЦ Социосферы: Выпуск 25. – Донецк, 2014. – С.172.

ва махсусан сиёсати давлатӣ дар ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ нақши муассир доранд.¹

Бинобар сабаби афзалияти технологӣ доштани концепсияи ҷомеаи иттилоотӣ як қатор муҳаққиқон ба омӯзиши паҳлуҳои дигари он машғул гардида, рушди онро аз дониш вобаста медонанд. Ин буд, ки дар солҳои 1990 дар баробари мафҳуми «ҷомеаи иттилоотӣ», инчунин мафҳуми «ҷомеаи донишгаро» ва ё мафҳуми «ҷомеаи дар асоси дониш ташаккулёбанда»-ро низ истифода намудаанд. Вобаста ба мафҳумҳои мазкур андешаҳои ягона вучуд надоранд. Баъзе муҳаққиқон чунин мешуморанд, ки ҷомеаи донишгаро нисбат ба ҷомеаи иттилоотӣ нисбатан прогрессивӣ мебошад. Гурӯҳи дигари муҳаққиқон бошанд, иброз медоранд, ки ҷомеаи иттилоотӣ унсури таркибии ҷомеа буда, дар асоси донишҳои нав ташаккул меёбад ва иттилоот бошад, яке аз унсурҳои дониш мебошад.

Дар баробари олимону муҳаққиқон созмони баналмилалии ЮНЕСКО низ дар рушди концепсияи «ҷомеаи донишгаро» саҳми арзанда гузоштааст. Дар гузоришҳои ин созмон таъкид мегардад, ки тағйирёбии табиати дониш яке аз пешрафтҳои нимаи дуюми асри XX ба шумор меравад. Ҳамчунин таъкид мегардад, ки дар ин марҳилаи таърихӣ нақши созандаи иттилоот чандин маротиба боло рафта, он ба донишҳои гуногун табдил меёбад ва дар раванди рушди иҷтимоӣ ва махсусан дар раванди ташаккулёбии шахсияти инсон ба таври васеъ истифода бурда мешавад. Иттилоот, коммуникатсия ва дониш ҷавҳари асосии рушди прогрессивии ҷомеаи ҷаҳониро ташкил медиҳанд. ЮНЕСКО талош меварзад, ки дар ҷаҳон гардиши озоди идеяҳои навро ба вучуд оварда, донишҳои навро дар саросари ҷаҳон паҳн намояд ва бо монетаҳои дар ин самт мавҷуда мубориза барад. Ба андешаи коршиносони ЮНЕСКО, дар самти амалишавии ҳадафи онҳо хатару таҳдидҳои технологӣ он қадар нақши муҳим намебозанд,

¹ Laszlo Z. Karvalics. Information Society – What is it exactly? (The meaning, history, and conceptual framework of an expression). Budapest, 2007, p. 7.

баръакс мушкилоти иҷтимоии мамлакатҳои алоҳида имкон намедиханд, ки раванди иттилоотикунони ҷомеа дар сатҳи зарурӣ ба роҳ монда шавад. Бинобар ин, ҳалли мушкилоти иҷтимоӣ яке аз воситаҳои тақвият бахшидани рушди ҷомеаи донишгаро ба ҳисоб меравад. Дар концепсияи «ҷомеаи дар асоси дониш ташаккулёбанда» нобаробарии шароитҳои истеҳсолот, қору фаъолият ва дар сатҳи зарурӣ ба роҳ монда нашудани интиқоли донишхоро эътироф менамоянд. Махсусан, дастрасӣ надоштани шумораи зиёди одамон ба технологияҳои иттилоотии замони муосир хеле ташвишвар арзёбӣ мегардад.

Қоршиносони ЮНЕСКО вобаста ба рушди ҷомеаи донишгаро, ки дар асоси донишҳои ҷадид рушди худро таъмин менамояд, ҷаҳор меъёри муҳимро пешниҳод намудаанд¹:

1. Гардиши озоди донишҳо ва идеяҳо, ки онро васоити ахбори оммаи ҷопӣ ва электронӣ, инчунин шабакаи интернет бояд амалӣ намояд, меъёри хеле муҳимми ҷомеаи донишгаро маҳсуб меёбад. Амалӣ гардидани ин меъёр имкон медиҳад, ки одамон дар раванди баррасии мушкилоти ҷомеа ва масъалаҳои муҳимтарини мамлакат фаъолона ширкат варзанд.

2. Дастрасии одамон ба таҳсилоти босифат меъёре мебошад, ки ба воситаи он дониш, малака ва қобилияти шахсони алоҳида тақмил дода шуда, барои таъмини рушди ҷомеа истифода бурда мешаванд. Дар шароити амалишавии ин меъёр ҳалли як қатор масъалаҳои иҷтимоӣ ҳуқуқӣ имконпазир мегардад. Масалан, маҳви бесаводӣ, аз байн бурдани бегонашавӣ, паст намудани сатҳи камбизоатӣ ва поймол гардидани ҳуқуқи озодиҳои шахрвандон барин масъалаҳо ба воситаи дастрасии аҳоли гардонидани таълими босифат ҳаллу фасл мегарданд. Бе рушди системаи маориф ба вучуд овардани ҷомеаи донишгаро ғайриимкон мебошад.

¹ Schmidt M., Coudray S. Future Challenges to Building Knowledge Societies. – London, 2007.

3. Дастрасии шаҳрвандон ба иттилооти расмӣ, махсусан дастраси онҳо намудани системаҳои иттилоотии давлатӣ ва ҷамъиятӣ. Барои амалӣ намудани ин меъёр, пеш аз ҳама, ташаккул додани чунин системаҳои иттилоотӣ хеле зарур мебошад. Системаҳои иттилооти соҳавӣ дар ин самт нақши хеле муҳим мебозанд. Инчунин, амалӣ гардидани ин меъёр аз шарту шароитҳои зерин вобаста мебошад: рушди инфрасохтори иттилоотии мамлакат, ба истифодабарандагони системаҳои иттилоотӣ омӯзонидани тарзи ҷустуҷӯи иттилоот ва дар мавриди зарурӣ истифода намудани онҳо, ба вучуд овардани системаҳои иттилоотии гуногунсатҳ ва гуногунсоҳа.

4. Гуногунрангии забонӣ ва фарҳангӣ меъёри навбатии ташаккулёбии ҷомеаи донишгаро муаррифӣ гардидааст. Айни замон бо забонҳои англисӣ, русӣ, фаронсавӣ ва ғ. системаҳои бузурги иттилоотӣ ташаккул дода шудаанд. Давлат бояд кӯшиш ба харҷ диҳад, ки шаҳрвандонаш ба воситаи системаи маориф забонҳои мазкурро аз бар намуда, бо илму маорифи ҷаҳонӣ иртибот пайдо намоянд. Аммо, дар баробари ин, ташаккули системаҳои иттилоотии ватанӣ дар заминаи забони давлатӣ низ хеле муҳим арзёбӣ мегардад. Ба вучуд овардани иттилоот ва донишҳои нав бо забони давлатӣ хеле муҳим мебошад. Аз ин рӯ, давлатро зарур аст, ки пеш аз ҳама, ба масъалаи рушди забони давлатӣ ва дар фазои иттилоотии мамлакат ҳукмфармо намудани забони давлатӣ тавачҷуҳи бештар зоҳир намояд.

Дар идомаи баррасии рушди ҷомеаи иттилоотӣ ҳамин ҳолатро махсус бояд таъкид намуд, ки дар ҷомеаҳои алоҳида раванди ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ дар як марҳилаи таърихӣ оғоз нагардидааст. Масалан, дар ИМА раванди ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ дар солҳои 50-60-ум, дар Ҷопон 10-15 сол дертар аз ин, дар Аврупои Ғарбӣ дар солҳои 70-уми асри гузашта оғоз гардидааст. Дар давлатҳои Аврупои Шарқӣ ва давлатҳои нисбатан тараққикардаи осийӣ ин раванд солҳои 1990 оғоз мегардад. Аммо дар аксари

давлатҳои африқоӣ, осӣёӣ ва як қатор давлатҳои Амрикоӣ Лотинӣ ин раванд ҳанӯз ҳам оғоз нагардидааст ва ё барои дар сатҳи зарурӣ амалӣ гардидани он заминаҳои мусоид ба вучуд наомадаанд. Аз ин рӯ, яке аз хусусиятҳои муҳимтарини асри иттилоотиро дар як вақт мавҷудияти ҷомеаҳои тосаноатӣ, саноатӣ ва иттилоотӣ ташкил медиҳанд. Яъне, айни замон, дар ҷаҳони муосир ҷомеаҳои тосаноатӣ, саноатӣ ва иттилоотиро мушоҳида намудан мумкин аст. Баъзан муҳаққиқони ҷомеаи иттилоотӣ дар атрофи ҷомеаи иттилоотии глобалӣ суҳбат менамоянд, ки он аз воқеият каме дуртар аст. Шояд заминаҳои ташаккулёбии он ба вучуд омада истода бошанд, аммо ҳуди он дар шакли мукамал ҳанӯз ба мушоҳида намерасад. Замоне дар атрофи ҷомеаи иттилоотии глобалӣ суҳбат кардан мумкин аст, ки агар нишондодҳои иттилоотии ҷомеаҳои рӯбатараққӣ бо нишондодҳои иттилоотии ҷомеаҳои пешрафта баробар шаванд. Аммо ин воқеияти чанд даҳсолаи оянда мебошад. Бинобар ин, гуфтан мумкин аст, ки барои рушди инкишофи ҷомеаи иттилоотӣ шароитҳои мушаххаси таърихӣ, иҷтимоӣ ва ҳатто ҳуқуқӣ фарҳангӣ ва сиёсӣ зарур мебошанд.

Вобаста ба ин раванд ҳолати дигарро низ ёдовар шудан бамаврид аст. Раванди ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ дар кишварҳои гуногуни олам, ки онҳо сатҳу сифати якхела надоранд ва махсусан дар дохили як ҷомеаи алоҳида низ, ба таври гуногун зоҳир мегардад. Масалан, дар ИМА дар ибтидои солҳои 1950 танҳо пойтахти мамлакат - шаҳри Вашингтон ва маҳаллаҳои гирду атрофи он ба меъёрҳои ҷомеаи иттилоотӣ ҷавобгӯ буданду бас. Баъди чанд соли дигар шаҳрҳои Нью-Йорк ва Бостон, сипас баъди як даҳсолаи дигар минтақаҳои дигари мамлакат ба равандҳои иттилоотӣ ворид гардида, ба талаботи меъёрҳои ҷомеаи иттилоотӣ ҷавобгӯ гардиданд. Бо таъя ба нишондодҳои ҷомеаи иттилоотӣ ва вобаста ба рушди инфрасохтори иттилоотии мамлакат гуфтан мумкин аст, ки дар

ибтидои солҳои 1960 дар ИМА ҷомеаи иттилоотӣ пурра ташаккул ёфта буд¹.

Ҳамзамон, чунин давлатҳо ва минтақаҳо, ба монанди Сингапур, Гонконг, Тайван, Ирландия, Финляндия, Словения, Эстония ва чанд кишвари дигар, ки ҳудудашон нисбат ба ИМА хеле хурд мебошад, раванди гузариш ба ҷомеаи иттилоотиро хеле босуръат паси сар намудаанд. Инчунин, дар шаҳрҳои калон, аз қабили Стокгоlm дар охири солҳои 1960 аллакай нишонаҳои ҷомеаи иттилоотӣ ба назар мерасиданд.

Дар раванди ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ солҳои 60-уми қарни XX марҳилаи муҳим арзёбӣ мегардад. Масалан, дар соли 1961 нишондодҳои иқтисодии ИМА яку якбора хеле боло мераванд, аввалин компютери шабакавӣ сохта мешавад, аз худ намудани фазои кайҳонӣ оғоз мегардад, аввалин киштии кайҳонӣ ба фазои кайҳон фиристода мешавад ва муҳимтар аз ҳама ҳуди мафҳуми «ҷомеаи иттилоотӣ» дар ҳамин сол пайдо мегардад. Ҳамин тариқ, бо боварии комил гуфтан мумкин аст, ки маҳз дар ибтидои солҳои 60-ум заминаҳои технологияи рушди ҷомеаи иттилоотӣ ташаккул меёбанд.

Истифодаи телефонҳои мобилӣ, компютерҳои фардӣ, телевизионҳои рақамӣ, истифодаи шабакаи интернет ва дигар технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ тарзи пешбурди ҳаёт, қору ғаболият, таҳсилу фароғат ва муоширати одамонро ба қулӣ тағйир медиханд. Муваффақиятҳои шахсони алоҳида, самаранокии ғаболияти коллективҳои меҳнатӣ, пешрафти ҷомеаҳои алоҳида аз сатҳу сифати истифодаи технологияҳои иттилоотию коммуникатсионии замони муосир вобастагӣ доранд.

¹ Laszlo Z. Karvalics. Information Society – What is it exactly? (The meaning, history, and conceptual framework of an expression). Budapest, 2007, p. 14.

Истифодаи алокаи мобилӣ, компютери фардӣ ва шабакаи интернет¹

Номгӯи давлатҳои сатҳи рушди инкишофашон гуногун	% аҳолие, ки аз компютери фардӣ истифода менамоянд	% аҳолие, ки аз шабакаи интернет истифода менамоянд	% аҳолие, ки аз алокаи мобилӣ истифода менамоянд
Япония	92	68	71
Исландия	92	91	97
Норвегия	91	87	97
ИМА	72	68	-
Зеландияи Нав	74	69	80
Кореяи Ҷанубӣ	79	80	80
Гонгконг	63	61	86
Сингапур	64	60	47
Кипр	49	41	91
Исроил	52	42	81
Озарбойҷон	17	10	-
Болгария	37	34	70
Руминия	38	28	67
Сербия	44	33	77
Марокко	64	46	89
Умон	11	6	55
Таиланд	26	14	41
Чили	43	37	54
Куба	57	24	1
Мексика	31	20	40

Тули чанд даҳсолаи охир ҷомаҳои саноатӣ ва пасосаноатӣ ба таҳаввулоти ҷиддӣ ва босуръат рӯ ба рӯ гардида, чунин тағйирот, пеш аз ҳама, ба дигаргуниҳои иҷтимоию иқтисодӣ ва сиёсӣ ҳуқуқии ҳаёти ҷамъиятӣ оварда расонида истодаанд. Чунин раванди дигаргуниро, ки дар пайи худ тағйиротҳои сифатиро фаро мегирад, бешубҳа раванди ташаккулёбии ҷомаи иттилоотӣ номидан мумкин аст. Дар чунин шароит ташаккулёбии инфрасохтори иттилоотии мамлакат ва системаи иттилоотии ҷаҳонӣ дар назар дошта мешавад, ки дар натиҷаи он рушди технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ, тағйирёбии мавқеи ташкилоту муассисаҳо, либерализатсияи қонунҳо, баланд гардидани нақш ва мавқеи донишҳои илмӣ назариявӣ дар ҷома ва махсусан дар рушди соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷамъиятӣ,

¹ Иқтибос аз Волочаева О.Ф. Политические процессы в современном информационном обществе: новые акторы и векторы развития: дис. ... д-ра полит. наук: 23.00.02 / О.Ф. Волочаева. –Пятигорск, 2015. –С.67-68.

пайдоиши шаклҳои нави демократияи электронӣ, пайдоиш ва ташаккулёбии ҳукумати электронӣ, дигаргунии сохторӣ дар шуғли аҳоли ва монанди инҳо ба вуқӯъ меоянд. Хусусиятҳои бевоситаи ин раванд дар он ифода меёбанд, ки дигаргуниҳои мазкур дар муддати хеле кӯтоҳи таърихӣ, яъне дар пеши назари як насл ба амал меоянд. Бинобар ин, бо боварии комил гуфтан мумкин аст, ки маҳз дар тӯли 40 соли охир барои гузариш ба ҷомеаи иттилоотӣ заминаҳои мусоид фароҳам оварда шудаанд. Албатта, чунин заминаҳо на дар ҳама ҷо ва на дар ҳама давлатҳои олам якхела ба назар мерасанд. Зеро қисми зиёди давлатҳо марҳилаҳои ибтидоии ин давраи гузаришро ҳанӯз ҳам тай накардаанд. Аммо новобаста аз чунин вазъият як қатор равандҳо, аз қабилӣ ҷаҳонишавии ҳаёти иқтисодӣ, аз байн рафтани монеаҳои идеологӣ, рушди босуръати технологияҳои мухталиф, аз ҷумла технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ, муҳлати чунин давраи гузаришро зерӣ фишор қарор дода, ба таври ногузир ин ё он ҷомеаро ба дигаргуниҳои сифатӣ дучор менамоянд.

Технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ (ТИК) то он дараҷа унсури муҳимтарини инфрасохтори ҷомеа ба шумор мераванд, ки на танҳо пешрафти технологӣ, балки пешрафти иҷтимоӣ, рақобатпазирии иқтисодии мамлакат, мавқеи он дар иқтисодиёти ҷаҳонӣ, нақши давлат дар тақсмоти байналмилалӣ меҳнат, имконият ва қобилияти рушди ниҳодҳои демократӣ, ба вуҷуд овардани ҷойҳои нави корӣ ва ғ. аз онҳо вобастагии зиёд пайдо намудаанд. Ба ибораи дигар, ТИК аз омили технологияи рушду инкишоф ба унсури муҳимтарини ташаккулёбии ҷомеаи муосир табдил ёфтааст. Аммо рушди технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ бошад, на танҳо аз коркардҳои илмию техникӣ, балки аз шароити иҷтимоию иқтисодӣ ва ҳуқуқии мамлакат низ вобаста мебошад.

Дар замони муосир суръати ба амал омадани дигаргуниҳо ончунон баланд мебошад, ки одамон бо шароитҳои ҷомеаи иттилоотӣ замоне метавонанд худро мутобиқ гардонанд, ки агар дар ин навъи ҷомеа раванди омӯзиш ва таълим дар тӯли ҳаёт ба роҳ монда шуда бошад. Дар ҷомеаи иттилоотӣ инсон барои он ки мавқеи худро дар раванди рақобат нигоҳ дошта, афзалиятҳои худро ҳифз намояд, бояд доимо донишу малакаи хешро такмил диҳад, то ки худро ба талаботи бозори меҳнат мутобиқ гардонад. Ба ибораи дигар, омӯзиш ва таълим на танҳо дар ибтидои ҳаёт бояд дастраси одамон бошанд, балки одамон бояд дар тӯли ҳаёт ба омӯзиш машғул гардида, донишҳои худро мукамал намоянд. Албатта, дар ин раванд системаи маориф ва омодагии касбии мутахассисон низ ба талаботи чунин навъи ҷомеа бояд ҷавобгӯ бошанд. Дар ҷомеае, ки мутахассисонаш баъди хатми донишгоҳу донишкада дигар ба омӯзиш машғул намегарданд, ташаккули ҷомеаи иттилоотӣ хеле мушкил аст. Аммо дар ҷомеае, ки мутахассисони ояндааш ҳангоми таҳсил дар мактабҳои олии дониши зарурӣ ба даст намеоранд, сохтани ҷомеаи иттилоотӣ имконнопазир аст.

Дар аксари ҷомеаҳои муосир одамон ба ду гурӯҳи калон ҷудо мешаванд: 1) одамоне, ки ба иттилоот дастрасӣ доранд; 2) одамоне, ки ба иттилоот дастрасӣ надоранд. Дар шароите, ки гурӯҳи дуюми одамон нисбат ба гурӯҳи якум зиёдтар мегардад, дар самти таъмини рушди ҷомеа монеаи ҷиддӣ ба амал меояд. Аз ин рӯ, зарур аст, ки ҳар як нафар ба ҷомеаи иттилоотӣ ворид карда шавад ва дар ин самт иттилоотонии ҷомеа аҳамияти зиёд дорад. Айни замон аксари хизматрасониҳои иттилоотӣ пулакӣ ва хеле гарон низ мебошанд, ки дар самти иттилоотикунонии ҷомеа монеа эҷод менамоянд. Аз ҷумла, дастрасии аҳоли ба шабакаҳои иттилоотӣ, алоқои мобилӣ, шабакаи интернет, системаҳои иттилоотӣ, китобхонаҳои электронӣ ва ғ. ба онҳо мисол шуда метавонанд. Дар ҳамин маврид махсус бояд таъкид

намуд, ки барои ба роҳ мондани иттилоотикунонии босамар давлат бояд барои ба таври ройгон дастрас гардонидани хизматрасониҳои иттилоотии ватанӣ кӯшиш ба харҷ диҳад. Дар чунин шароит имкони аз худ намудани фазои иттилоотии ватанӣ фароҳам меояд. Инчунин, дар ҷомеа ба воситаи муассисаҳои таълимӣ ва китобхонаҳо низ одамон бояд бо иттилооти ройгон таъмин карда шаванд ва имкон пайдо намоянд, ки озодона ва бе мушкилӣ иттилооти заруриро дастрас кунанд. Ҳамзамон, давлат бо роҳи ташаккулдиҳӣ ва пешниҳод намудани хизматрасониҳои электронӣ бояд сатҳу сифати зиндагии мардум ва пешбурди тарзи ҳаёти онҳоро беҳтар созад. Амалӣ намудани ин мақсад инчунин бо роҳи паст намудани арзиши хизматрасониҳои иттилоотӣ низ имконпазир аст.

Ҳарчанд дар ҷомеаи иттилоотӣ имкони аз худ намудани дониш мавҷуд бошад ҳам, доштани иттилооти зиёд ва дар сатҳи зарурӣ аз худ намудани дониш ҳеҷ гоҳ тафриқаҳои синфиро аз байн намебарад. Дар раванди ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ ду синфи ба ҳам муқобил ба вучуд меоянд: технократҳо ҳамчун синфи афзалиятноки ҷомеа ва синфи аз лиҳози технологию иттилоотӣ истисморшуда. Ба синфи якум нафароне дохил мегарданд, ки на танҳо соҳиби дониш ва иттилоот ҳастанд, балки босаводона онро дар лаҳзаҳои зарурӣ истифода менамоянд. Таъсиррасонии синфи мазкур дар се сатҳ зоҳир мегардад: дар сатҳи миллӣ (маъмурони ҳукуматӣ), дар сатҳи касбу кори гуногун (мутахассисон ва коршиносони соҳаҳои гуногун) ва дар сатҳи ташкилоту муассисаҳо (сохторҳои техникийю технологӣ). Синфи дуюм бошад, таркиби гуногун дорад. Ба таркиби он нафароне дохил мегарданд, ки супоришҳои ҳукуматиро иҷро менамоянд, кормандони техникӣ ва мутахассисони қаторӣ ва умуман онҳое, ки ба иҷроиши корҳои сатҳи маҳаллӣ ва хоҷагидорӣ машғуланд. Қишри аз ҳама осебпазири синфи дуюм намояндагони касбу кори ҷисмонӣ мебошанд. Зеро фаъолияти онҳо бо технологияҳои пешрафтаи иттилоотӣ

алоқамандие надоранд. Роҷеъ ба ин масъала бояд таъкид намуд, ки ҷомеаи иттилоотӣ ҷомеае мебошад, ки дар он меҳнати фикрӣ нисбат ба меҳнати ҷисмонӣ афзалияти бештар дорад. Аз ин рӯ, меҳнати ҷисмонӣ ва касбу кори ҷисмонӣ дар ҷомеаи иттилоотӣ ба касбҳои анъанавӣ ва касбҳои кухнашуда дохил карда мешаванд.

Албатта, соҳаи истехсолот соҳаи афзалиятнок боқӣ мемонад, лекин ба ҷойи неруи ҷисмонии инсон неруи технологияҳои навин истифода мегардад. Ба қавле, неруи ҷисмонии инсон қариб ки корношоям мегардад. Ба ҷойи он неруи ақлонии инсон афзалият пайдо менамояд. Ба андешаи идеологҳои ҷомеаи иттилоотӣ, намояндагони синфи истисморшуда (онҳое, ки бештар ба меҳнати ҷисмонӣ машғуланд)¹ аз лиҳози сохтори сиёсии мамлакат ва сиёсати пешгирифтаи давлат ба тамоюлоти постиндустриалӣ зиддият нишон медиҳанд².

Ҷамчунин, бояд дар назар дошт, ки рушди технологияҳои ҷадид ва истифодаи онҳо дар соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷамъиятӣ боиси рушди ниҳодҳои демократӣ низ мегарданд. Аммо истифодаи онҳо дар соҳаи сиёсат метавонад пайомадҳои ҳам мусбат ва ҳам манфӣ дошта бошад. Масалан, бо истифода аз технологияҳои иттилоотию коммуникатсионии замони муосир ҷалби ҳарчи бештари одамон дар раванди қабули қарорҳои сиёсӣ имконпазир мегардад ва ҳамзамон онҳо дар самти назорати риояи тартиботи ҷамъиятӣ ва иҷроиши қонунҳо ба давлат кумак мерасонанд. Аммо, аз ҷониби дигар, хавфи ҳалалдор гардидани дахлнопазирии ҳаёти шахсии одамон ба вуҷуд меояд.

Дар шароити рушди ҷомеаи иттилоотӣ зиёд гардидани ташаббусҳои шахрвандӣ ва афзун гардидани эҷодкории одамон ба

¹ Дар ҷомеае, ки дар онҳо раванди ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ оғоз гардидааст, намояндагони синфи аз лиҳози иттилоотию технологӣ истисморшуда зиёда аз 90%-ро ташкил медиҳанд, ки чунин ҳолат, албатта, дар самти таъмини рушди ҷомеаи иттилоотӣ монеа эҷод менамояд ва ҳатто дар баъзе аз мавридҳо онро имконпазир мегардонад.

² Иноземцев В.Л. Очерки истории экономической общественной формации. – М., 1996. – С. 310.

назар мерасад, рушди илму фарҳанг ба зинаи сифатан нав баромада, кашфиёту ихтирооти илмӣ зиёд мегардад. Зеро истифодаи технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ ба одамони алоҳида ва олимону эҷодкорон имкон медиҳанд, ки бевосита масъалаҳои ҳалталаби ҷомеаро муайян намоянд, мушкилоти аввалиндарачаю дуюмдарачаро ошкор сохта, сабабҳои пайдоиш, роҳҳои аз байн бурдани онҳоро дар кӯтоҳтарин муддат пайдо намоянд.

Дар баъзе аз сарчашмаҳои илмӣ дар зери мафҳуми «ҷомеаи иттилоотӣ» шабакаҳои телекоммуникатсионӣ ва захираҳои иттилоотӣ фаҳмида мешавад, ки чунин баррасӣ нодуруст мебошад. Ҳарчанд мафҳуми «ҷомеаи иттилоотӣ» аз калимаҳои «ҷомеа» ва «иттилоот» таркиб ёфта бошад ҳам, моҳияти онро танҳо ба воситаи унсурҳои иттилоотӣ ифода намудан ғайриимкон аст. Дар ҷомеаи иттилоотӣ иттилоот дар натиҷаи коркард ба донишҳои зарурӣ табдил дода мешавад. Масалан, замоне дар атрофи иқтисодиёти электронӣ суҳбат менамоем, иқтисодиёте дар назар дошта мешавад, ки рушди он дар асоси коркарди иттилооти соҳаи иқтисодиёт ва донишҳои аз он бадастомада таъмин карда мешавад. Ё ин ки вақте дар атрофи демократияи электронӣ ва ё ҳукумати электронӣ суҳбат менамоем, дар ин маврид ҳам, пеш аз ҳама, раванди коркарди иттилоот ва донишҳои дар ин раванд бадастомада дар назар дошта мешавад, ки барои ба таври самаранок идора намудани соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷамъиятӣ хеле аҳамиятнок мебошанд. Албатта, ба вучуд омадани чунин тамоюлот аз истифодаи технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ вобаста аст.

Дар самти ташаккулдиҳии ҷомеаи иттилоотӣ талабот ва ё қолаби ягона вучуд надорад ва он метавонад дар шаклҳои гуногун зоҳир гардад. Ба монанди он ки ҷомеаҳои саноатӣ дар шаклҳои гуногун зоҳир мегарданд, ҷомеаҳои иттилоотӣ низ метавонанд моҳиятан як, аммо шаклан гуногун бошанд. Моделҳои ҷомеаи иттилоотиро, пеш аз

хама, аз рӯйи ду нишондод муайян менамоянд: сатҳи зоҳиршавии шиддати иҷтимоии мавҷуда ва имкониятҳое, ки одамон ба он худро мутобиқ карда натавониста истодаанд. Бинобар ин, ҷомеаи иттилоотӣ ҷомеае мебошад, ки дар он одамон бояд ба таври доимӣ ба омӯзиш машғул шаванд, то ки ба талабот ва имконияти воқеии давру замон худро мутобиқ намуда, ҳам мавқеи иҷтимоии хешро ба таври устувор нигоҳ доранд ва ҳам дар рушди соҳаи мушаххас саҳми арзанда гузоранд. Гузашта аз ин, рушди ҷомеаи иттилоотӣ, ки дар зери таъсири технологияҳои навини компютерӣ ва иттилоотию коммуникатсионӣ ба амал меояд, боиси аз байн рафтани баъзе аз намудҳои қору фаъолият ва дар ҷойи онҳо ба вучуд омадани намудҳои нави он мегардад. Ин раванд ба одамоне, ки ба иттилоот дастрасӣ надоранд ва ба омӯзиши пайваста машғул нестанд, ба таври ҷиддӣ таҳдид менамояд. Хавфи аз даст додани ҷойи қору ва ё хавфи паст гардидани мавқеи иҷтимоии инсон ба амал меояд. Инчунин, дар шароити рушди ҷомеаи иттилоотӣ ташкили раванди қору фаъолият низ дар муассисаҳо ба дигаргунӣ ҷиддӣ дучор мегарданд, ки дар ин гуна вазъият мутахассисон бояд худро бо тағйиротҳои нав мутобиқ карда тавонанд. Зеро муассисаю қорхонаҳо бо дарки талаботи давру замон фаъолияти худро тавре ба роҳ мемонанд, ки дар марҳилаҳои минбаъда дар зери таъсири технологияҳои ҷадид ва рақобатпазирии доимӣ мавқеи устувори худро нигоҳ дошта тавонанд. Ҳамин тариқ, истифодаи технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ имкон медиҳад, ки ҷойҳои нави қорӣ ба вучуд оварда шаванд ва на танҳо меҳнати инсон, балки иқтисоди фикрии мутахассисон, манбаъҳои табиӣ, сармояи воқеӣ, захираҳои инсонӣ барои гузариш ба марҳилаҳои нисбатан устувор, ба даст овардани ғоидаи бештар ва махсусан барои таъмини некуаҳволии мардум ба таври самаранок истифода бурда шаванд.

Дар шароити рушди ҷомеаи иттилоотӣ шакли истифодабарии иттилоот низ тағйир меёбад. Доираи васеи сарчашмаҳои иттилоотӣ дар ихтиёри одамон қарор мегирад ва онҳо имкон пайдо менамоянд, ки мустақилона барои хондан китобу маҷалла ва барои тамошо кардан шабакаи дилхоҳро интихоб намоянд. Шабакаҳои нави телевизионӣ ва шабакаи интернет дар низоми васоити ахбори омма муносибатҳои навро ба вуҷуд меоваранд. Дар чунин шароит одамон на танҳо истифодабарандагони иттилоот, балки иштирокчиёни фаъоли инфрасохтори иттилоотии мамлакат мегарданд. Реклама ва маркетинг тадричан аз аудиторияи оммавӣ ба таъсиррасонии мушаххас мегузаранд ва танҳо барои гурӯҳҳои хурди иҷтимоӣ иттилооти худро пешниҳод менамоянд. Зеро диверсификатсияи бозори хизматрасониҳои иттилоотӣ (аудиоӣ ва видеоӣ) ба вуҷуд меояд. Зиёд гардидани шабакаҳои телевизионӣ боиси ба вуҷуд омадани шабакаҳои соҳавӣ мегардад ва ин шабакаҳо бо дарназардошти шавқу завқи тамошобинон ва мухлисон хизматрасониҳои иттилоотии худро пешниҳод менамоянд. Масалан, барои ҳаводорони варзиш, иқтисоду тиҷорат, сиёсат, барои кӯдакон ва ҳатто барои одамони касбу кори гуногун, аз қабилӣ табибон, олимону омӯзгорон, сохтмончиён ва ғ. шабакаҳои телевизионӣ иттилоотӣ таъсис дода мешаванд. Чунин раванд аллакай дар давлатҳои тараққикардаи олам дар холи анҷомёбист, аммо дар давлатҳои рӯ ба тараққӣ оғоз гардидааст. Инчунин, дар ин раванд нақш ва мавқеи фаъолияти фикрӣ ва зеҳнӣ чандин маротиба боло рафта, бо дарназардошти тағйирёбии сохтори иҷтимоии ҷомеа ва мазмуну мундариҷаи касбу ихтисос ҷойҳои зиёди корӣ ба вуҷуд меоянд.

Дар раванди ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ шакли дигари саводнокӣ – саводнокии компютерӣ ба вуҷуд меояд ва он ба талаботи даври замон табдил меёбад. Қасоне, ки бо компютерҳои замонавӣ кор карда наметавонанд, онҳо на танҳо кори хуб пайдо намеkunанд ва ё

дар кори худ муваффақ намешаванд, балки аз хизматрасониҳои одии харрӯза, аз қабилӣ фармоиши чиптаҳо, истифодаи суратҳисоби бонкии худ, пардохти ин ё он навъи хизматрасонӣ ба воситаи пулҳои электронӣ, аз почтаи электронӣ, умуман аз интернет ва системаҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ истифода бурда наметавонанд. Ташаккулёбии бозори хизматрасониҳои иттилоотӣ тараққикарда бе ҷалби доираи васеи одамони дорои саводи компютерӣ ғайриимкон аст. Дар робита бо ин дар раванди таълим теъдоди фанҳое, ки бо компютеризатсия, ташаккули малакаи кор бо шабакаҳои иттилоотӣ, истифодаи технологияҳои иттилоотӣ дар соҳаҳои гуногун, истифодаи хизматрасониҳои иттилоотӣ алоқаманданд, зиёд мегардад. Чи гунае ки муҳаққиқи ин масъала Волочаева О.Ф. қайд менамояд, «афзалият пайдо намудани «меҳнати фикрӣ» нисбат ба «меҳнати дастӣ» заминаи асосии ташаккулёбии консепсияи ҷомеаи иттилоотӣ мебошад».¹ Агар дар раванди ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ давлат ва мақомоти давлатӣ ба масъалаҳои мазкур таваҷҷуҳи ҷиддӣ зоҳир нанамоянд, ҷомеа ба ду қишр - одамони дорои иттилоот ва одамони ба иттилоот дастрасӣ надошта тақсим мегарданд, ки дар чунин шароит шиддати иҷтимоӣ баланд гардида, ба бозори меҳнат таъсири манфӣ мерасонад.

Технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ ҳамчун унсурҳои муҳимтарини инфрасохтори ҷомеаи муосир аз дигар унсурҳо бо дараҷаи баланди осебпазирии худ фарқ мекунад. Масалан, дар натиҷаи ворид шудани киберҷинояткорон ба системаи иттилоотӣ сохторҳои ҳарбӣ ва хадамоти истихборотӣ, ҳамасола як қатор давлатҳои пешрафта ва ширкатҳои молиявӣ зарари зиёди сиёсӣ иқтисодӣ мебинанд. Баъзан системаҳои идораи нақлиёти ҳавоӣ, хоҷагидорӣ шаҳрӣ, системаҳои энергетикӣ ва ғ. ҳадафи ҳуҷумҳои иттилоотӣ қарор мегиранд. Дар натиҷа дар сатҳи зарурӣ таъмин

¹ Волочаева О.Ф. Политические процессы в современном информационном обществе: новые акторы и векторы развития: дис. ... д-ра полит. наук: 23.00.02 / О.Ф. Волочева. – Пятигорск, 2015. –С.47.

намудани фаъолияти соҳаҳои мазкур ғайриимкон гардида, дар ин ё он соҳаи фаъолият бетартибӣ ҳукмрон мегардад. Дар чунин шароит масъалаи таъмини амнияти иттилоотӣ ба вучуд меояд, ки дар назди давлат вазифаҳои навро пеш мегузорад.

Мамлакатҳое, ки марҳилаҳои мухталифи рушду инкишофро аз сар гузаронидаанд ва имрӯз дараҷаи муайяни тараққиётро соҳиб ҳастанд, аз ҳама бештар зери таъсири кибертерроризм қарор мегиранд. Зеро, барои таъмини рушду инкишофи соҳаҳои мухталиф ба вучуд овардани инфрасохтори иттилоотии мукамал ва мураккаб хеле зарур мебошад. Аммо инфрасохтори иттилоотии ташаккулёфта, дар баробари он ки кафили рушду инкишоф мебошад, ҳамзамон марҳила ба марҳила дар пайи рушди технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ ба ҳимоя ниёзи бештар пайдо менамояд. Дар зери таъсири рушди инфрасохтори иттилоотӣ вобастагии мамлакат аз фаъолияти муназзами технологияҳои иттилоотӣ бештар мегардад. Зеро дар заминаи истифодаи технологияҳои иттилоотию коммуникатсионии навин рушди иқтисодии мамлакат таъмин гардида, компютеркунонии соҳаҳои гуногуни мамлакат ба амал бароварда мешавад. Масалан, соҳаҳои алоқа, энергетика, нақлиёт, системаҳои молиявӣ бонкдорӣ, соҳаи ҳуқуқ ва амнияти миллий, фаъолияти муназзами мақомоти давлатӣ аз технологияҳои пешрафтаи замони муосир ба таври васеъ истифода менамоянд, ки дар оянда низ чунин тамоюлот суръати тоза пайдо менамояд. Аз ин рӯ, кибертерроризм аз ҳама бештар ба он мамлакатҳое таҳдид менамояд, ки онҳо системаҳои бонкӣ, энергетикӣ ва нақлиётӣ доранд ва махсусан давлатҳое, ки барои рушди соҳаҳои мазкур аз технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ истифода менамоянд.¹ Дар чунин шароит давлатҳоро зарур аст, ки барои таъмини фаъолияти муназзами онҳо

¹ Мазуров В.А. Кибертерроризм: понятие, проблемы противодействия / В.А.Мазуров // Доклады Томского государственного университета систем управления и радиоэлектроники. –2010. –№1 (21). –С.42.

чораҷӯӣ намуда, роҳу воситаҳои самараноки таъмини амнияти онҳоро пайдо созанд.

Таҳлили адабиёти илмӣ нишон медиҳад, ки кибертерроризм инчунин аз киберэкстремизм низ тафовут дорад. Киберэкстремизм бо истифода аз технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ замони муосир бо роҳи таъсиррасонӣ ба шуур ва афкори одамон рафтори онҳоро тағйир медиҳад ва кӯшиш менамояд, ки муносибати байни давлат ва ҷомеа хароб созад. Киберэкстремистон ба воситаи паҳн намудани иттилооти иғвоангез ва бардурӯғ дар шуури ҷамъият ҳисси нобоварию ба вучуд оварда, пояҳои ҳокимияти давлатиро ноустувор гардонидани мешаванд.¹ Аз ин рӯ, мубориза бар зидди кибертерроризм бештар характери илмию техникӣ ва технологӣ дорад. Аммо мубориза бо киберэкстремизм бештар характери иҷтимоию сиёсӣ дошта, ба воситаи тарғиботу ташвиқот, корҳои маърифатӣ идеологӣ ва аз ҳама муҳим, бо роҳи ба вучуд овардани шароити арзандаи қору фаъолият амалӣ карда мешавад. Аз ин гуна баррасӣ чунин хулосаронӣ намудан мумкин аст, ки дар ҷомеаҳои тараққикарда бо ду сабаб таъсири кибертерроризм бештар асту таъсири киберэкстремизм камтар. Мамлакатҳои тараққикарда дорои инфрасохтори иттилоотӣ мураккаб ва системаҳои иттилоотӣ гуногунсамт мебошанд, ки одатан кибертеррористон ба системаҳои иттилоотӣ ҳуҷумҳои кибернетикӣ анҷом дода, фаъолияти муназзами системаҳои мазкурро вайрон месозанд. Масалан, системаи обтаъминкунӣ, барқтаъминкунӣ, системаи парвозҳои байналхалқӣ, системаҳои бонкӣ, системаҳои хизматрасониҳои гуногуни иҷтимоию иқтисодӣ ва ғ. ба инҳо мисол шуда метавонанд. Аммо, аз сабаби онҳо, ки аҳолии мамлакатҳои тараққикарда ҷойи қори арзанда ва маоши қофӣ доранд, андешаҳои иғвоангези экстремистон чи тариқи

¹ Скрыль С.В., Зарубин С.В. Кибертерроризм как форма проявления информационного экстремизма / С.В.Скрыль, С.В.Зарубин // Информация и безопасность. –Т.12. –2009. – №1. –С.90.

шабакаҳои иттилоотӣ ва чи тариқи дигар воситаҳои ахбори омма он қадар самараи дилхоҳ намедиханд. Инчунин, маърифати иттилоотию коммуникатсионии аҳоли, маданияти сиёсӣю иҷтимоии онҳо то дараҷаи зарурӣ ташаккул дода шудааст ва аз ин рӯ ба доми худ афтонидани чунин одамон аз ҷониби экстремистон кори хеле мушкил аст. Аммо дар мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ ҳолати баръаксро мушоҳида намудан мумкин аст. Яъне, таъсири пасти кибертерроризм ва таъсири баланди киберэкстремизм¹.

Технологияҳои иттилоотию коммуникатсионии замони муосир ба ҳамаи соҳаҳои фаъолияти инсон роҳ ёфта, оҳиста-оҳиста инсониятро аз як марҳилаи рушду инкишоф ба марҳилаи навбатӣ ворид намуда истодаанд. Дар чунин шароит истехсол ва истеъмоли ҳама намуд иттилоот барои аксари аҳолии мамлакат фаъолияти афзалиятнок ба шумор меравад. Албатта, гузариш ба ин марҳилаи рушду инкишоф чандин даҳсолаҳо тӯл мекашад, аммо заминаҳои ин раванд аллақай ба вучуд омадаанд ва ин аст, ки мо тағйироти сифатиро дар ҳаёти ҳамаҷузъаи худ эҳсос менамоем. Дар робита бо ин, аксари давлатҳои тараққикардаи олам барои боз ҳам хубтару беҳтар таъмин намудани рушди ҷомеаи иттилоотӣ кӯшишҳои зиёд ба харҷ медиҳанд. Дар сиёсати давлатии мамлакатҳои мазкур дар қатори масъалаҳои анъанавии ҷомеа, аз қабили мубориза бо беқурбшавии асъори миллӣ, бекорӣ, таъмини рушди иқтисодӣ, нигоҳ доштани мавқеи байналхалқии давлат, инчунин рушди ҷомеаи иттилоотӣ низ, яке аз масъалаҳои муҳим арзёбӣ мегардад. Ҳатто давлатҳои мазкур чунин мешуморанд, ки ҳалли масъалаҳои анъанавии ҷомеа аз истифодаи ҳамаҷонибаи технологияҳои иттилоотию компютерӣ ва рушди ҷомеаи иттилоотӣ вобаста мебошад.

¹ Сафарализода Х. Кибертерроризм ҳамчун таҳдид ба амнияти миллӣ // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. Қисми 2. –2017. – №2/4. –С.274.

ТИК унсури муҳимтарини пешбурди кору фаъолият ба ҳисоб мераванд. Масалан, соҳаи саноат, энергетика, соҳаҳои хизматрасонӣ ва дигар соҳаҳои иқтисодиёт бе истифодаи ТИК фаъолияти худро дар сатҳи зарурӣ ба роҳ монда наметавонанд ва дар раванди рақобат мавқеи шоистаи худро аз даст медиҳанд. ТИК асосан ба коркарди иттилоот ва барои ба вуҷуд овардани донишҳои зарурӣ истифода бурда мешаванд. Дар заминаи донишҳои бадастомада таҷрибаю малакаи инсон дар самти таъмини пешрафти технологӣ боз ҳам тақвият меёбад¹.

Таҳлили раванди ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ нишон медиҳад, ки имконияти идора намудани иттилоот, ҳифз намудани фазои иттилоотии мамлакат, идора намудани шабакаҳо ва технологияҳои иттилоотӣ, фишангҳои муҳимтарини ҳокимияти сиёсии замони муосир маҳсуб меёбанд. Ҳатто дар шароити муосир муваффақиятҳои рушди сиёсии мамлакатро бо қобилияти аз худ намудан, коркард кардан, интиқол ва паҳн намудани иттилооти сиёсӣ алоқаманд намудан мумкин аст. Барои амалӣ намудани ин ҳадаф, пеш аз ҳама, механизм ва ниҳодҳои мувофиқ бояд ба вуҷуд оварда шаванд, то ки амалҳои дар боло номбаршуда ба таври самаранок роҳандозӣ гарданд.

Дар шароити гузариш ба ҷомеаи иттилоотӣ ва махсусан дар раванди ташаккулёбии он дар соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷамъиятӣ чунин дигаргуниҳои сифатӣ ба назар мерасанд:

– баланд гардидани нақши дониш ва иттилоот дар ҳаёти ҷамъиятии мамлакат;

– хизматрасониҳои иттилоотию коммуникатсионӣ боиси баланд гардидани маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ мегарданд;

– дар сохтори шугли аҳоли шумораи кормандону истифодабарандагони ТИК ба маротиб зиёд мегардад;

¹ Мелюхин И.С. Концепция «Информационного общества» и кризис // Информационное общество. – 1998. – №6. – С.21.

– раванди роботизатсияи истехсолот суръати тоза пайдо намуда, дар раванди истехсолот ҷойи одамонро техника ва технологияҳои навин ишғол менамоянд;

– як қатор касбу ҳунарҳо аҳамияти иҷтимоии худро аз даст дода, ба ҷойи онҳо касбу ихтисосҳои нав пайдо мегарданд, ки бо истифодабарии технологияҳои иттилоотӣ компютерӣ вобаста мебошанд;

– раванди компютеркунонӣ ва иттилоотонии соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷамъиятӣ бо суръати баланд ба амал бароварда мешавад;

– манбаъҳои иттилоотии ҷаҳонӣ дастраси одамон гардида, дар зери таъсири ин раванд дар дохили мамлакат низ манбаъҳои иттилоотии давлатӣ ҷамъиятӣ пайдо мегарданд ва бо ин роҳ талаботи одамон ба хизматрасониҳои иттилоотӣ ва маҳсулоти иттилоотӣ қонеъ карда мешавад;

– рушди бозорҳои электронӣ, шабакаи электронии иҷтимоӣ ва хоҷагидорӣ, иқтисодиёти иттилоотӣ ва ниҳоятан ҳукумати электронӣ ба амал меояд.

Ҳамин тариқ, раванди ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ хеле мураккаб ва гуногунпахлу буда, онро марҳилаи навбатии рушди ҷомеаи инсонӣ муаррифӣ намудан мумкин аст. Гузашта аз ин, дар раванди рушду инкишофи ин навъи ҷомеа шарту шароит ва равандҳои гуногун таъсиргузорӣ намуда, гузариш ба марҳилаи навбатии рушду инкишофро имконпазир мегардонанд. Пеш аз ҳама, паҳн гардидан ва дар соҳаҳои гуногун ба таври васеъ мавриди истифода қарор гирифтани ТИК заминаи асосии рушду инкишофи ҷомеаи иттилоотӣ ба шумор меравад. Ғайр аз ин, иттилоот ҳамчун арзиши иҷтимоӣ иқтисодӣ ва шакли олии он – «дониш» дар ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ нақши калидӣ мебозад.

БОБИ II. ОМИЛҲОИ СИЁСИИ ТАШАККУЛЁБИИ ҶОМЕАИ ИТТИЛООТӢ

2.1. Нақши давлат дар ташаққули ҷомеаи иттилоотӣ

Ҳангоми баррасии нақши давлат дар рушду инкишоф ва ташаккулдиҳии ҷомеаи иттилоотӣ ҳаминаро бояд ёдовар шуд, ки барои аксари давлатҳои дунё ин соҳаи фаъолият нисбатан соҳаи нав мебошад. Ба истиснои як қатор давлатҳои тараққикардаи олам, аз қабили Ҷопон, ИМА, Фаронса, Олмон, давлатҳои Аврупои Ғарбӣ ва монанди инҳо, ки ҳанӯз аз солҳои 70-80-уми асри гузашта ба рушди ҷомеаи иттилоотӣ тавачҷуҳ зоҳир намудаанд, давлатҳои рӯ ба тараққӣ муҳиммият ва зарурияти гузариш ба ин навъи ҷомеаро танҳо дар тӯли ду даҳсолаи охир дарк намуда, ба он тавачҷуҳ кардаанд. Бинобар ин, масъалаи нақши давлат дар рушди ҷомеаи иттилоотӣ айни замон дар миёни олимону муҳаққиқони зиёд объекти баҳсу мунозираҳои илмӣ қарор гирифтааст. Махсусан, масъалаи танзим намудани истифодаи шабакаи интернет, дастраси шаҳрвандон гардонидани системаҳои иттилоотии давлатӣ, ҳифзи маълумот ва иттилооти шахсӣ дар шароити ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ, рушди инфрасохтори иттилоотии мамлакат, ташаккулдиҳии контенти миллӣ ва ғ. яке аз масъалаҳои баҳсбарангез боқӣ мондаанд.

Гузашта аз ин, рушди бемайлони технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ, таъсири онҳо ба соҳаҳои маориф, фарҳанг, шугли аҳоли, муносибатҳои иҷтимоӣ ва арзишҳои ҷамъиятӣ тақозои онро менамояд, ки нақши давлат дар раванди ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ муайян қарда шавад. Зеро давлат метавонад дар раванди тағйирёбии муносибатҳои ҷамъиятӣ нақши меҳвариро ишғол намояд ва рафтори субъектҳои гуногуни ҷомеаро ба танзим дароварда, базаи

меъёрию ҳуқуқиеро ташаккул диҳад, ки ҳамаи иқтисодии мавҷударо барои таъмини рушди ҷомеа ва рушди инсон равона созад. Чунин самти фаъолият аз сиёсати иттилоотӣ ва ё сиёсати иттилоотонӣ дида миқёси васеътарро фаро мегирад. Аммо, дар навбати аввал, зарур мешуморем, ки ба масъалаҳои сиёсати иттилоотии давлат ва сиёсати иттилоотонии он низ тавачҷуҳ зоҳир намоем.

Одатан, сиёсати иттилоотии давлат ҳамчун сиёсати ба танзим даровардани муносибатҳои мутақобилаи байни давлат ва воситаҳои ахбори омма муаррифӣ мегардад. Аммо сиёсати иттилоотонӣ мазмуни васеътар дорад. Яъне, дар чунин ҳолат маҷмӯи ҷорабиниҳое дар назар дошта мешавад, ки ба истифодаи воситаҳои иттилоотонӣ дар мақомоти давлатӣ ва хоҷагии халқ нигаронида шудааст.

Дар ҳар як мамлакат масъалаи муносибатҳои байни давлат ва ВАО – масъалаи хеле ҳассос ва баҳсбарангез маҳсуб меёбад ва он одатан ба воситаи қонуни ВАО ва риояи меъёри озодии суҳан ва баён ба танзим дароварда мешавад. Дар соҳаи ВАО истифода гардидани технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ ба муносибатҳои мазкур ҳеҷ чизи навро илова намекунад. Аммо сиёсати иттилоотонӣ характери сифатӣ дорад ва дигаргуниҳои сифатии ҷомеа аз миқёси истифодабарии онҳо вобаста мебошад. Сиёсати иттилоотонӣ фаъолияти давлатие мебошад, ки барои дастраси кулли ҷомеа гардонидани иттилооти зарурӣ ба амал бароварда мешавад. Ҳамзамон, раванди иттилоотонӣ низ ба таври гуногун шарҳу тавзеҳ дода мешавад. Аммо дар маҷмӯъ, онро раванди дар соҳаҳои гуногун сохта ба истифода додани системаҳои иттилоотӣ муаррифӣ намудан мумкин аст.

Тӯли солҳои охир сиёсати иттилоотии давлат хусусиятҳои навро соҳиб гардида, мазмуну мундариҷаи худро васеъ намудааст. Масалан, ба вучуд омадани воситаҳои нави ахбори омма, шабакаҳои иҷтимоӣ, системаҳои гуногуни иттилоотию коммуникатсионӣ ба сиёсати

иттилоотии давлат таъсири амиқ расонидаанд. Бинобар ин давлат низ дар чунин шароит нисбат ба муҳити иттилоотии ҷомеа муносибати худро тағйир дода, дар ин соҳа доираи фаъолияти худро васеъ намуда истодааст. Бо назардошти чунин вазъият мазмуни сиёсати иттилоотии давлат каме васеъ шарҳ дода мешавад. Ба андешаи як қатор муҳаққиқон, сиёсати иттилоотии давлат фаъолияти махсуси мақомоти давлатӣ буда, барои рушди соҳаи иттилоотӣ ва танзими ин соҳа нигаронида шудааст. Соҳаи иттилоотии ҷомеа на танҳо васоити ахбори оммаро дар бар мегирад, балки телекоммуникатсия, системаҳои иттилоотӣ, манбаъҳои иттилоотӣ, соҳаи коркард, нигоҳдорӣ, интиқолдиҳӣ ва паҳн намудани иттилоот низ ба он дохил мешаванд.¹ Бояд гуфт, ки ВАО ва ТИК унсурҳои ҷудоғонаи системаи иттилоотии ҷомеа ба шумор мераванд. Айни замон муайян намудани муносибати давлат бо онҳо пурра имкон намедиҳад, ки моҳияти ҷомеаи иттилоотӣ нишон дода шавад. Бинобар ин, муайян намудан ва нишон додани нақши давлат дар рушди ҷомеаи иттилоотӣ имкон медиҳад, ки масъалаҳои вобаста ба соҳаи иттилоотии ҷомеа возеҳу равшан гардонида шаванд.

Таҳлили таҷрибаи давлатҳои хориҷӣ нишон медиҳад, ки дар раванди танзими соҳаи иттилоот як қатор самтҳои фаъолияти мақомоти давлатӣ афзалиятнок ба шумор мераванд. Онҳоро ба таври зайл нишон додан мумкин аст:

– тавсеаи рақобат дар соҳаи иттилоот: мубориза бо монополияи иттилоотӣ;

– таъминоти ҳуқуқӣ ва технологӣ, фароҳам овардани имкониятҳои техникӣ барои аҳоли, то ки онҳо ба иттилоот ва манбаъҳои иттилоотӣ дастрасӣ пайдо намоянд;

¹ Мелюхин И.С. Информационное общество: проблемы становления и развития (философский анализ): дис. ... д-ра филос. наук: 09.00.08; 09.00.11 / И.С. Мелюхин. –М., 1997. – С.67.

– риоя намудани озодии суҳан новобаста аз муҳити технологии соҳаи иттилоот;

– ҳимоя намудани манфиатҳои иттилоотию маънавии ақаллиятҳои миллӣ ва табақаҳои гуногуни ҷомеа;

– бо истифода аз иқтидори иттилоотии мамлакат мустаҳкам намудани пояҳои фарҳанги миллӣ ва забони давлатӣ, мубориза бо экспансияи фарҳангии давлатҳои дигар, ба забони давлатӣ ба роҳ мондани тарҷумаи асарҳои илмӣ ва бадеӣ, бо забони давлатӣ сохта ба истифода додани сомонаҳои зиёди интернетӣ, ташаккул додани контенти миллӣ;

– таъмини амнияти иттилоотии шахс ва ҷомеа, мубориза бо ҷиноятҳои компютерӣ ва кибернетикӣ;

– ҳифзи моликияти зеҳнӣ;

– назорати истифодаи самараноки ТИК дар мақомоти давлатӣ;

– барои ташаккули ҷомеаи демократӣ ва таъмини шаффофияти идоракунии давлатӣ ТИК бояд ба таври мақсаднок истифода гардад ва дар заминаи онҳо дар байни шаҳрвандон ва давлат муоширати электронӣ ба роҳ монда шавад.¹

Аз он сабабе, ки амалӣ намудани лоиҳаҳои бузурги иттилоотӣ ва телекоммуникатсионӣ тиҷорати пешгӯинашаванда аст, давлат низ ҳуқуқ надорад, ки дар ин соҳа маблағҳои андозсупорандагонро харҷ намояд. Таҷрибаи як қатор давлатҳои пешрафта нишон медиҳад, ки пешбурди ин гуна тиҷорат ба уҳдаи саҳомон ва сармоядорон ҳавола карда мешавад ва давлат бошад, барои тиҷорати бахши хусусӣ шароитҳои мусоид муҳайё менамояд. Масалан, барои ба истифода додан ва як муддати муайян мавриди истифода қарор додани системаҳои иттилоотӣ ба соҳибкорон имтиёзи мушаххас дода мешавад. Чунин мавқеи давлат фаъолияти анъанавие мебошад, ки аз ҷониби аксар давлатҳои ҷаҳон ҳангоми ташаккулдиҳии инфрасохтори

¹ Вершинин М.С. Политическая коммуникация в информационном обществе / М.С.Вершинин. – М.: Ягуар, 2006. – С.78 с.

иттилоотии мамлакат ба кор бурда мешавад. Чунин раванди иттилоотӣ аввалин маротиба солҳои 70-80-уми қарни гузашта дар як қатор давлатҳои Аврупои Ғарбӣ ба амал омада буд.

Соли 1978 дар Фаронса оид ба таъсири технологияҳои нави иттилоотӣ ба ҷомеа маърузаи махсусе омода гардида буд¹. Ҳукумати Фаронса кӯшиш менамуд, ки паҳлуҳои иҷтимоию иқтисодӣ ва сиёсӣ фарҳангии раванди дар амал татбиқ гардидани технологияҳои иттилоотиро муайян намояд ва дар заминаи он барои муайян намудани нақш ва мавқеи давлат дар ин раванд стандарти ягонаи иттилоотикунониро ташаккул диҳад. Дар маърузаи мазкур нишон дода шуда буд, ки технологияҳои ҷадид чӣ гуна метавонанд соҳаи саноат, сохтори иҷтимоӣ, ҳаёти фарҳангӣ, илму маорифро тағйир диҳанд ва чаро системаи сиёсии ҷомеа дар ин раванд бояд тағйир дода шавад.

Муаллифони маърузаи мазкур ба иқтидори технологияҳои компютерӣ таъна намуда, технологияҳои мазкурро воситаи аз бухрони иқтисодӣ иҷтимоӣ баровардани Фаронса, ҳифзи истиклолияти иқтисодии мамлакат, мустақам намудани пояҳои давлату давлатдорӣ, таъмини ҳаёти хубтару беҳтари аҳоли ва дар маҷмӯъ воситаи ба даст овардани созиши иҷтимоӣ муаррифӣ намудаанд. Технологияҳои компютерӣ дар самти коркард ва интиқоли маълумот ва иттилоот табaddулотӣ ҷиддиро бояд ба вуҷуд меоварданд. Дар маърузаи мазкур барои ифодаи технологияҳои мазкур мафҳуми «телематика» (бо ҳам алоқаманд намудани компютер ва телекоммуникатсия) истифода гардида буд. Телематика сохторҳои як замон марказонидашударо бо талаботи давраи замон мутобиқ гардонидани, раванди идоракунии ташкилоту муассисаҳоро самаранок мегардонад. Содагардонии сохтори маъмурӣ, баланд бардоштани самаранокии фаъолияти онҳо, хубтару беҳтар намудани муносибати байни шахсоне, ки бо сохтори

¹ Nora S., Mink A. The Computerization of Society. A Report to the President of France // MIT Press. - 1980.

мазкур алоқамандӣ доранд (маъмурон ва тобеон; истехсолкунандагон ва истеъмолгарон), вазифаи асосии телематика доништа мешуд. Инчунин, телематика ба ҳокимияти маҳаллӣ озодии бештар дода, имкониятҳои рақобатпазирии соҳибкории хурду миёнаро чандин маротиба боло мебардорад. Он ба касбу ихтисосҳои мушаххас таъсири ҷиддӣ расонида, мавқеи иҷтимоии онҳоро тағйир медиҳад, робитаи байни гурӯҳҳои иҷтимоиро афзун гардонида, ташкилотҳои бузургро каме осебпазир мегардонад, ки дар натиҷа монополизм коҳиш меёбад¹.

Дар маърӯзаи мазкур ҷанбаҳои техникий навоариҳои технологӣ низ таҳлил мегарданд, ки чунин баррасӣ шояд барои хонандагон он қадар ҷолиб нестанд. Аммо бо дарназардошти пайомадҳои иҷтимоию иқтисодии навоариҳо муайян намудани нақши сиёсати давлатӣ дар раванди иттилоотонӣ масъалаи хеле муҳим мебошад ва ҳамзамон бо предмети таҳқиқоти мазкур алоқамандии зич дорад. Ҳангоми коркарди маълумот ва иттилоот пайомади муҳимми истифодаи технологияҳои иттилоотию компютерӣ бояд баланд бардоштани самаранокии меҳнат бошад. Ба андешаи муаллифони маърӯза, иттилоотонӣ метавонад ҷомеаро ба бӯҳрон дучор намояд, агар вазъият бо шуғли аҳоли ва бо ҷойи кори онҳо бадтар гардад. Баръакс, метавонад ҷомеаро аз бӯҳрон барорад, агар касодии тичоратиро бартараф созад, ба рушди иқтисодиёт такони ҷиддӣ бахшад ва шиддати иҷтимоии ҷомеаро паст карда тавонад. Дар қадом шакл ба амал омадани пайомади иттилоотонӣ ва афзалиятнок гардидани қадом самти фаъолият аз сиёсати давлатӣ вобаста мебошад. Аз он сабабе, ки дар шароити муосир рушди соҳаҳо аз касбу ихтисос ва касбияти кормандон вобаста мебошад, аз ин рӯ, муайян намудани соҳаҳои афзалиятнок, таъмини рушду инкишофи онҳо ва ба вучуд овардани шароит барои баланд бардоштани касбияти кормандон хеле зарур доништа мешавад. Чунин амалҳо айни замон дар давлатҳои

¹ Ҳамон ҷо. С.5.

кафомонда ва махсусан рӯ ба тараққӣ хеле муҳиму саривақтӣ мебошанд. Дар раванди амалӣ намудани ҳадафҳои мазкур истифодаи технологияҳои иттилоотӣю компютерӣ нақши ҳалкунанда мебозанд, ки дар ташкилу таъмини он сиёсати давлатӣ бояд мавқеи марказиро ишғол намояд.

Дар баробари ҳукумати Фаронса соли 1978 Комиссияи аврупоӣ «Китоби сабзи телекоммуникатсия»-ро ба таъб мерасонад, ки дар он шабакаҳои телекоммуникатсионӣ системаи асаби ҳаёти иҷтимоӣю иқтисодии ҷомеаҳои муосир муаррифӣ мегарданд.

Соли 1988 Маъмурияти миллии ИМА оид ба иттилоот ва телекоммуникатсия маърузаеро таҳти унвони «NTIA - Telecom 2000 report» нашр менамояд, ки дар он муҳимият ва мубрамияти инфрасохтори иттилоотӣ ва телекоммуникатсионии мамлакат асоснок гардида, барои устувор нигоҳ доштани иқтисодиёти амрикоӣ ва ҷаҳонӣ зарур арзёбӣ мегардад. Каме дертар, аниқтараш соли 1991, дар ИМА Қонун «Дар бораи коммуникатсия ва компютерҳои баландсуръат»¹ қабул мегардад. Қонуни мазкур бо ташаббуси сенатор Алберт Гор ба тасвиб мерасад. А.Гор пас аз ёрдამчии президенти ИМА таъйин шуданаш, дар соли 1993 ташаббускори «Нақшаи фаъолияти маъмурияти ИМА дар соҳаи инфрасохтори иттилоотии миллӣ» (The National Information Infrastructure: Agenda for Action) мегардад. Мафҳумҳои «инфрасохтори иттилоотии миллӣ» ва «супермагистрالی иттилоотии мамлакат» бори аввал дар маърузаҳои А.Гор садо додаанд, ки аз ҷониби олимону муҳаққиқон дар солҳои минбаъда мавриди омӯзиш қарор мегиранд.

Ҳукумати ИМА таъмин намудани рушди инфрасохтори иттилоотии миллӣ ва инфрасохтори иттилоотии глобалиро яке аз самтҳои афзалиятноки сиёсати худ мешуморад. Роҳбарияти ИМА соли 1993 дар яке аз ташаббусҳои худ зери унвони «Инфрасохтори

¹ High Performance Computing and Communication Act

иттилоотии миллӣ: нақша барои фаъолият» самтҳои афзалиятноки рушди ҷомеаи иттилоотиро асоснок намудааст. Дар ҳуҷҷати мазкур кайд мегардад, ки ҳамаи шахрвандони ИМА дар ташаккули шабакаи иттилоотии ҷаҳонӣ сахми арзандаи худро мегузоранд. Ба шабакаи иттилоотии ҷаҳонӣ шабакаҳои иттилоотии сатҳашон гуногун, компютерҳои замонавӣ, манбаъҳои иттилоотӣ, технологияҳои иттилоотию электроние, ки барои дастраси дигарон гардонидани иттилоот хизмат мерасонанд, дохил мешаванд. Дар ИМА инфрасохтори иттилоотии мамлакатро асосан бахши хусусӣ ташаккул медиҳад. Аммо дар ин раванд давлат нақши калидӣ мебозад ва барои ҳамаи шахрвандони мамлакат дастрасии иттилоотро бо нархи мувофиқ бояд таъмин намояд.

Соли 1994 Вазорати саноати Канада стратегияи «Ташаккули иқтисодиёти инноватсионӣ»-ро пешниҳод намуд, ки дар он роҳу воситаҳои истифодаи технологияҳои иттилоотӣ барои расидан ба ҳадафҳои иқтисодию иҷтимоӣ мавриди баррасӣ қарор дода мешаванд. Барои дар амал татбиқ намудани пешниҳодҳои дар стратегияи мазкур ҷойдошта ду барномаи амалӣ қабул мегардад: шабакаи ягонаи иттилоотии Канада барои таҳқиқотҳои илмӣ, маориф ва рушди саноат (ба вуҷуд овардани шабакаҳои баландсуръат) ва шабакаи омӯзишии SchoolNet¹.

Барои дар амал татбиқ намудани стратегия ва барномаҳои мазкур нақшаи чорабиниҳои мушаххас таҳия мегардад, ки барои иҷроиши онҳо зиёда аз 30 мақомоти давлатӣ сафарбар карда мешаванд. Бо ин роҳ гузариш ба ҷомеаи иттилоотӣ ва иқтисодиёти электронӣ бо истифода аз магистрالي иттилоотии Канада пешниҳод мегардад, ки дар якҷоягӣ бо иштироки давлат, бахши хусусӣ ва ташкилотҳои ҷамъиятӣ бояд дар амал татбиқ карда мешуд. Дар

¹ Building the Information Society: Moving Canada into the 21st Century // Ministry of Supply and Services. - Canada. - 1996.

доираи амалигардонии ин навъи фаъолият ҳадафҳои зерин гузошта шуда буданд:

– таъсиси магистрالي иттилоотии Канада бо роҳи ташкили шароити мусоид барои рақобатпазирӣ ва назорати самараноки он, то ки ҷавобгӯи манфиатҳои ҷамъиятӣ бошад, хизматрасониҳои навро ба вучуд оварда, боиси афзун гардонидани сармоя гардад;

– бою ғанӣ гардонидани мундариҷаи хизматрасониҳои иттилоотӣ ва маҳсулоти иттилоотӣ, ба вучуд овардани ҷойҳои нави корӣ, ба сатҳи сифатан нав баровардани рушди иқтисодиёт;

– дастраси шахрвандони мамлакат гардонидани афзалиятҳои иқтисодию иҷтимоии ҷомеа. Дар чунин шароит шахрвандон имкон пайдо менамоянд, ки дар рушди ҷомеаи иттилоотӣ ширкат варзанд;

– баланд бардоштани масъулияти давлат ва дастраси ҳамагон гардонидани хизматрасониҳои он.

Дар тӯли солҳои 1990-2000 аз ҷониби Комиссияи Иттиҳоди Аврупо низ як қатор нақша-чорабиниҳо ва барномаҳои давлатӣ қабул мегарданд, ки ҳадафи аслии онҳо ташаккули ҷомеаи иттилоотӣ мебошад. Дар миёни онҳо «Масири аврупоӣ ба сӯйи ҷомеаи иттилоотӣ» ҳуҷҷати хеле муҳим мебошад. Инчунин, дар ин давра аз ҷониби як қатор давлатҳои дигари тараққиқарда ва як зумра давлатҳои рӯ ба тараққӣ низ чунин ҳуҷҷатҳои стратегӣ ба тасвиб мерасанд. Аммо Финляндия ва Олмон дар ин самт муваффақияти бештар пайдо менамоянд.

Давлатҳои аврупоӣ дар ин марҳилаи рушду инкишоф ташаккули ҷомеаи иттилоотиро яке аз ҳадафҳои афзалиятноки худ мешумориданд. Онҳо дар самти амалишавии «Масири аврупоӣ ба сӯйи ҷомеаи иттилоотӣ» ба муваффақиятҳои назаррас ноил гардидаанд. Дар миёни онҳо муваффақиятҳои зеринро номбар намудан зарур мебошад:

– либерализатсияи соҳаи телекоммуникатсия ба таври самаранок ба роҳ монда мешавад;

– хусусиятҳои иҷтимоии ҷомеаи иттилоотӣ ташаккул дода шуда, дар ин самт ташаббусҳои шахрвандӣ дастгирӣ меёбанд ва онҳо барои рушди ояндаи ҷомеа сафарбар карда мешаванд;

– дар соҳаи маориф нақшаи чорабиниҳои ҷадид таҳия мегардад ва дар он нақш ва мавқеи ТИК хеле баланд бардошта мешавад;

– соҳаи саноати иттилоотӣ ва истехсоли технологияҳои иттилоотӣ дастгирӣ ёфта, то ҳадде рушду инкишоф дода мешаванд, ки стандарти аврупоиро дар миёни стандартҳои дигар дар мавқеи хеле баланд қарор медиҳанд. Чунин омил на танҳо воситаи таъмини рақобатпазирии технологияҳои иттилоотӣ, балки яке аз омилҳои ба вучуд овардани ҷойҳои нави корӣ низ ба шумор мерафт;

– барномаҳои гуногуни коркардҳои илмӣ ва таҳқиқоти илмӣ бомуваффақият дар амал татбиқ карда мешаванд;

– Комиссияи Аврупоӣ воситаи муҳимтарини коркарди санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ ва барномаҳои низомномаҳо доништа шуда, барои гузариш ба ҷомеаи иттилоотии глобалӣ бояд шароитҳои заруриро фароҳам меовард¹.

Давлатҳои аврупоӣ ба муваффақиятҳои бадастовардаи худ қонеъ нашуда, барои таъмини рушди минбаъдаи ҷомеаи иттилоотӣ дар солҳои минбаъда дар назди худ вазифаҳои навбатиро мегузоранд. Ин навбат бо истифода аз иқтидори ТИК беҳтар намудани шарту шароити пешбурди тиҷорат ва ҷорӣ намудани тиҷорати электронӣ ҳадафи асосии онҳо қарор дода мешавад. Барои амалӣ намудани ин мақсад ба роҳ мондани таҳсил ва омӯзиш дар тӯли ҳаёт зарур доништа мешавад. Давлатҳои аврупоӣ доираи васеи ташаббусҳои ҷомеаи шахрвандиро дар самти «таҳсилот дар ҷомеаи иттилоотӣ» ҳамаҷониба дастгирӣ менамоянд.

¹ Europe and the global information society. Recommendations to the European Council. May 1994.

Бо мақсади баррасии рушди минбаъдаи ҷомеаи иттилоотӣ ва муайян намудани монеаҳои дар ин самт ҷойдошта Комиссияи Аврупои соли 1995 форуми минтақавиеро ташкил менамояд, ки мақсади асосии он таҳти назорат қарор додани раванди ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ дар соҳаҳои гуногун мебошад. Дар форуми мазкур ба соҳаҳои зерин таваҷҷуҳи махсус зоҳир карда мешавад:

- мавқеи иқтисодиёт ва шуғли аҳоли дар ҷомеаи иттилоотӣ;
- мавқеи арзишҳои муҳимтарини иҷтимоӣ ва демократӣ дар ҷомеаи иттилоотӣ;
- таъсири ТИК ба ҳадамоти давлатӣ ва ҷамъиятӣ;
- вазъи маориф, тақмили ихтисос ва таҳсилот дар шароити ҷомеаи иттилоотӣ;
- вазъи фарҳанг ва ояндаи васоити ахбори омма;
- рушди устувор, рушди технологияҳо ва дар маҷмӯъ рушди инфрасохтори иттилоотии ҷомеа.

Аврупоиҳо чунин мешумориданд, ки агар давлатҳои Аврупо худро бо муҳити ҷадиди иттилоотию коммуникатсионӣ саривақт ва ба таври самаранок мувофиқ гардонидани натавонанд, пас онҳо на танҳо дар назди иқтисодиёти ИМА ва Осие иқтисодии рақобатпазирии худро аз даст медиҳанд, балки дар ҳудудҳои онҳо истисмори иҷтимоӣ меафзояд. Дар маҷмӯъ, масъалаҳои мухталифи рушди ҷомеаи иттилоотӣ дар Аврупо дар аввалин гузориши солони Форуми аврупоӣ таҳти унвони «Шабақаҳо барои одамон ва умумиятҳои иҷтимоӣ» пешниҳод гардидаанд¹.

Бо суръати баланд ворид намудани мактабҳо ба инфрасохтори иттилоотии мамлакат яке аз ҳадафҳои хеле муҳими Комиссияи Аврупои доништа мешавад. Ба мактабҳо дастрас намудани воситаҳои нави иттилоотӣ, дар раванди таълим ба таври васеъ мавриди истифода

¹ Networks for People and their Communities. Making the Most of the Information Society in the European Union. First Annual Report to the European Commission from the Information Society Forum. June 1996.

карор додани барномаҳои гуногуни компютерӣ ва телекоммуникатсионӣ, зиёд намудани истифодабарандагони ТИК, ташаккул додани системаи маориф бо дарназардошти гуногунрангии фарҳангӣ ва забонӣ омилҳои доништа мешаванд, ки барои амалишавии ҳадафи мазкур заминаи мусоид фароҳам меоваранд. Инчунин, барои дар амал татбиқ намудани ин мақсад иҷроиши чунин амалҳо низ зарур доништа мешавад:

- васеъ намудани алоқаҳои байниҳамдигарии шабакаҳои таълимии сатҳи миллӣ ва минтақавӣ;
- ҷоннок намудани корҳо дар самти таҳияи маводи таълимии электронӣ ва паҳн намудани онҳо;
- ба омӯзгорон роҳу усулҳои истифодабарии технологияҳои чадид ва усулҳои нави таълимро омӯзонидан;
- ба иштирокчиёни раванди таълим дар бораи имконият ва иқтисодии дастгоҳҳои аудиовизуалӣ ва маҳсулоти электронӣ иттилоотӣ маълумот пешниҳод намудан.¹

Қайд намудан бамаврид аст, ки чунин ташаббусҳо дар аксари давлатҳои пешрафтаи ҷаҳон аллақай роҳандозӣ шуда истодаанд. Масалан, дар Британияи Кабир «Супермагистрал дар соҳаи маориф», дар ИМА «Саводнокии технологӣ», дар Олмон «Мактабҳо дар шабакаи ягона» ва монанди инҳо роҳандозӣ шудаанд.

Дар самти рушди ҷомеаи иттилоотӣ инчунин созмонҳои байналмилалию минтақавӣ, ки бо ташаббуси давлатҳои пешрафтаи ҷаҳон ташкил шудаанд, нақши муассир доранд. Масалан, 22 июли соли 2000 дар қазираи Окинаваи Ҷопон нишасти «Ҳаштгонаи бузург» баргузор мегардад, ки дар он Хартияи ҷомеаи иттилоотии глобалиро қабул менамоянд. Хартияи мазкур, пеш аз ҳама, характери гуманитарӣ дорад, аммо муҳимияти ҳуҷҷати мазкур дар он ифода меёбад, ки нақши аввалиндараҷаи технологияҳои иттилоотӣю коммуникатсионӣ

¹ Learning in the Information Society. Action Plan for European education initiative (1996-1998).

дар рушду инкишофи чомаҳои асри ХХІ аз ҷониби давлатҳои абарқудрати ҷаҳон эътироф мегарданд. Дар «Хартиаи Окинава» қайд мегардад, ки «технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ яке аз омилҳои муҳиме мебошанд, ки ба рушди чомаҳои асри ХХІ таъсири амиқ мерасонанд. Пеш аз ҳама, истифодаи ТИК ба тарзи ҳаёти одамон, ба раванди таҳсилот ва қору фаъолияти онҳо, инчунин ба раванди муносибатҳои мутақобилаи ҳукумат ва ҷомеаи шаҳрвандӣ таъсиргузори намуда, дар ин самт инқилоби технологияю иттилоотиро ба вуҷуд меоварад»¹.

Соли 2002 барномаи созмони байналмилалии ЮНЕСКО таҳти унвони «Иттилоот барои ҳамагон» қабул мегардад, ки дар соҳаҳои гуногун, махсусан дар соҳаи иҷтимоӣ дар сатҳи зарурӣ мавриди истифода қарор додани ТИК мақсади асосии он ба шумор мерафт. Баъд аз қабули барномаи мазкур Бонки умумиҷаҳонӣ маблағгузори намудани лоиҳаҳоеро, ки барои ташаккули ҷомеаи иттилоотӣ нигаронида шудаанд, оғоз менамояд.

Бо ташаббуси СММ дар ду марҳила: аввал соли 2003 дар Женева ва сипас соли 2005 дар Тунис воҳӯрии сатҳи олии дар шакли Саммити байналмилалӣ оид ба масъалаи рушди ҷомеаи иттилоотӣ баргузор мегардад. Дар воҳӯрии соли 2003 баъди қабули нақшаи чорабиниҳо воҳӯрии ҳамасолаи сатҳи олии оид ба масъалаҳои ҷудогонаи рушди ҷомеаи иттилоотӣ ба мувофиқа мерасад. Дар ҳақиқат, саммити мазкур барои рушди минбаъдаи ҷомеаи иттилоотӣ заминаи мусоид фароҳам овард. Дар воҳӯрии мазкур намояндагони сатҳи олии 175 мамлақати олам ва махсусан роҳбарони зиёда аз 50 давлат ширкат меварзанд. Дар анҷоми воҳӯрии Женева иштирокчиён эълومияи «Соҳтани ҷомеаи иттилоотӣ ҳамчун масъалаи нав дар ҳазорсолаи навин»-ро қабул менамоянд. Дар банди 46 эълумияи мазкур таъкид мегардад, ки

¹ Окинавская Хартия глобального информационного общества: принята на острове Окинава 22 июля 2000 г. [Электронный ресурс]. URL: <http://www.iis.ru/library/okinawa/charter.ru.html> (дата обращения: 15.01.2018 г.).

«давлатҳо дар сохтмони ҷомеаи иттилоотӣ бояд фаъолона иштирок намоянд ва нисбат ба амалҳои яқсамта, ки ба меъёрҳои ҳуқуқи байналхалқӣ ва бо муқаррароти СММ мувофиқат намеkunанд, чораҳои зарурӣ андешанд»¹.

Соли 2006 Форуми байналмилалӣ оид ба идоранамоии интернет баргузор мегардад. Ҳарчанд форуми мазкур ҳамчун аввалин ҷамоиши сатҳи байналмилалӣ оид ба идоранамоии интернет амалан ҳеҷ масъалаеро ҳал накарда бошад ҳам, он заминаи асосии баргузори чунин ҷамоишҳо гардид. Минбаъд ҳамасола дар сатҳи минтақавӣ ва ҷаҳонӣ форумҳои гуногун оид ба идоранамоии шабакаи интернет баргузор мегарданд, ки ҳадафи асосии онҳо дар самти зарурӣ ба роҳ мондани истифодаи интернет, назорат ва танзими он, рушди минбаъдаи он ва дар ниҳоят, барои рушди инсоният равона намудани иқтисори шабакаи интернет мебошад. Ҳамчунин, соли 2006 Ассамблеяи Генералии СММ дар эълонияи худ рӯзи 17 майро Рӯзи байналмилалии ҷомеаи иттилоотӣ эълон менамояд².

Аллакай дар ибтидои асри XXI як қатор давлатҳои пешрафта концепсияҳои миллии ҷомеаи иттилоотиро таҳия намуда, дар заминаи он рушди ҷомеаи худро марҳила ба марҳила таъмин менамоянд. Чунин концепсияҳо дар ИМА, Британияи Кабир, Канада, Финляндия, Фаронса, Ҷопон, Италия, Олмон ва Дания таҳия ва қабул гардидаанд. Ҳар як мамлакат концепсияи рушди ҷомеаи иттилоотии худро бо назардошти шароитҳои мушаххаси мавҷуда ташаккул додааст. Дар раванди коркарди концепсияи мазкур дар кадом зинаи рушду инкишоф қарор доштани инфрасохтори иттилоотию коммуникатсионии мамлакат, базаи ҳуқуқӣ, саноати иттилоотӣ, технологияҳои мавҷуда ба инобат гирифта мешаванд. Таҳлили

¹ Построение информационного общества – основная задача в новом тысячелетии [электронный ресурс]. URL: http://www.itu.int/net/wsis/outcome/booklet/declaration_Bru.html (дата обращения: 04.04.2018 г.)

² Всемирная встреча на высшем уровне по вопросам информационного общества // Резолюция, принятая Генеральной Ассамблеей ООН 27 марта 2006 года. Резолюция A/RES/60/252.

барномаҳои давлатӣ ва концепсияҳои мавҷуда нишон медиҳад, ки ҳарчанд онҳо аз рӯйи шаклу мазмун аз ҳамдигар тафовут дошта бошанд ҳам, моҳиятан ҷавҳари асосии ҷомеаи иттилоотиро ифода менамоянд. Асоси концепсияҳои мазкурро чунин баррасие ташкил менамояд, ки ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ дар зери таъсири насли нави технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ ба амал меояд. Ин раванд бо мақсади мутобиқшавии мамлакат ба ҷаҳонишавии бозор ва нигоҳ доштани рақобатпазирии иқтисодиёт, чи дар дохили мамлакат ва чи дар арсаи байналмилалӣ, роҳандозӣ мегардад. Барои таъмини рушди бомароми ҷомеаи иттилоотӣ талошҳои созанда ва батанзимдарорандаи давлат хеле зарур мебошанд. Зеро маҳз давлат ҳамчун институти марказии системаи сиёсӣ ва соҳиби ҳокимияти олии метавонад манфиатҳои кулли ҷомеаро ҳимоя намояд.

Таҳлили таҷрибаи давлатҳои хориҷӣ имкон медиҳад, ки вобаста ба принципҳои асосии концепсияи ҷомеаи иттилоотӣ, чунин ҳолатҳоро номбар намоем:

1. Ташаккули концепсияи ҷомеаи иттилоотӣ барои ҳар як мамлакат ба он хотир зарур мебошад, ки он воситаи баланд бардоштани рақобатпазирии мамлакат дар бозорҳои ҷаҳонӣ ба шумор рафта, ба шаҳрвандони мамлакат имконият медиҳад, ки дар асри иттилоотӣ донишҳои ба талаботи даври замон ҷавобгӯро аз худ намуда, мавқеи иҷтимоии худро дар сатҳи зарурӣ нигоҳ доранд.

2. Барномаҳо, стратегияҳо ва концепсияҳои ташаккулдиҳии ҷомеаи иттилоотӣ ҳама вақт ва дар ҳама шароит аз ҷониби давлат қабул мегарданд ва барои таъмини рушди соҳаҳои мушаххас нигаронида мешаванд. Аммо дар амалияи ҷамъиятӣ дидан мумкин аст, ки саноати иттилоотӣ ва технологияҳои иттилоотӣ аз ҷониби бахши хусусӣ ба вуҷуд оварда мешаванд ва рушду инкишофи онҳо дар асоси қонуниятҳои иқтисодӣ, аз ҷумла дар заминаи меъёри рақобат таъмин мегардад. Ҳар қадаре ки дар ҷомеа таваҷҷуҳ ба истифодабарии

технологияҳои ҷадиди иттилоотӣ коммуникатсионӣ бештар гардад, рақобати ба вучуд овардан ва паҳн намудани он низ меафзояд. Давлатҳо ба воситаи барномаҳо ва стратегияҳо ин равандро метавонанд тақвият бахшанд.

3. Дар шароити ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ мақомоти ҳокимияти давлатӣ барои баланд бардоштани самаранокии фаъолияти худ, барои дастраси ҷомеа гардонидани системаҳои иттилоотӣ, ба таври хубтару беҳтар ба роҳ мондани пешниҳоди хизматрасониҳои давлатӣ ва дар ниҳояти қор, барои таъмини шаффофияти фаъолияти ҳукумат ва дар шакли нав ташаккул додани муносибатҳои мутақобилаи байни давлат ва ҷомеа аз технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионии замони муосир ба таври васеъ истифода менамоянд.

4. Ҷомеаи иттилоотӣ дар самти рушди ниҳодҳои демократӣ, ташаккули афкори ҷамъиятӣ ва хубтару беҳтар амалӣ гардидани назорати ҷамъиятӣ имкониятҳои бештарро фароҳам меоварад.

5. Хусусиятҳои глобалии ҷомеаи иттилоотӣ ва раванди ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотии глобалӣ тақозо менамоянд, ки давлатҳо дар сиёсати дохилӣ ва махсусан сиёсати хориҷии худ меъёрҳои ҳуқуқи байналхалқиро риоя намоянд. Зеро дар шароити ҷаҳонишавӣ масъалаи ҳамкориҳои байналхалқии давлат барои таъмини рушду инкишофи минбаъдаи давлат аҳамияти бештар касб менамояд.

6. Нақши давлат дар рушди ҷомеаи иттилоотӣ муосир аст. Давлат бояд барои ба вучуд овардани базаи меъёрию ҳуқуқии ин соҳа талош варзида, риоя ва иҷроиши муқаррароти онҳоро таъмин намояд. Инчунин, дар сатҳи зарурӣ нигоҳ доштани рақобати соҳаи саноати иттилоотӣ, ташаккули системаи маориф, ҷоннок намудани фаъолияти субъектҳои ҷамъиятӣ, анҷом додани қорҳои илмию таҳқиқотӣ,

барқарор намудани робитаҳои гуногун ва оғоз бахшидан ба ҳамкории байналхалқӣ маҳз аз иродаи давлат вобаста мебошанд.

7. Пеш аз ҳама, концепсияи ҷомеаи иттилоотӣ характери иҷтимоӣ дорад. Зеро дар концепсияи мазкур ба масъалаҳои хубтару беҳтар намудани пешниҳоди хизматрасониҳои давлатӣ, рушди таҳсилоти фосилавӣ, беҳтар намудани хизматрасониҳои тиббӣ, бо ёрии ТИК ба роҳ мондани хизматрасониҳои иҷтимоӣ ва ғ. таваҷҷуҳи бештар дода мешавад.

8. Дар концепсияи ҷомеаи иттилоотӣ ба ҳеҷ як технологияи мушаххас афзалияти бештар ва ё диққати бештар дода намешавад. Танҳо таъкид мегардад, ки иқтисодии ТИК бояд барои таъмини рушду инкишофи соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷамъиятӣ истифода бурда шавад.

9. Дар баъзе аз мавридҳо концепсияи ҷомеаи иттилоотӣ бо концепсияи рушди устувор алоқаманд гардонида мешавад. Бинобар сабаби характери глобалӣ доштани концепсияи рушди устувор, дар заминаи он имкониятҳои пайдо мегарданд, ки давлатҳои рӯ ба тараққиро бо тамаддуни технологияи ҷаҳонӣ мепайванданд. Масалан, интиқоли технологияҳои гуногун дар сартосари ҷаҳон, дастрасӣ пайдо намудани одамон ба системаҳои иттилоотии ҷаҳонӣ ва ғ. ба онҳо мисол шуда метавонанд.

Дар раванди ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ таҷрибаи муайян намудан ва баҳогузорӣ кардани дастоварду муваффақиятҳои давлатҳои алоҳида нақши хеле муҳим бозидаанд. Дар тӯли ду даҳсолаи охир як қатор созмонҳои минтақавию байналмилалӣ бо ташаббуси давлатҳои мутараққӣ шохиси ҷомеаҳои иттилоотӣ ва дар самти рушду инкишофи ҷомеаи иттилоотӣ рейтингҳои солонаи онро ба роҳ мондаанд. Одатан, ҳангоми таҳияи шохисҳои мазкур ба масъалаи тавсеаи ТИК, сатҳу сифати истифодабарии онҳо дар соҳаҳои тиҷорат, хоҷагидорӣ ва идоракунии давлатӣ таваҷҷуҳи бештар зоҳир мегардад. Айни замон шохиси омодагии мамлакатҳо барои гузариш ба ҳукумати электронӣ

(E-Government Readiness Index), шохиси омодагии шабакавӣ (Network Readiness Index – NRI), шохиси имкониятҳои рақамӣ (Digital opportunity index, DOI), шохиси омодагии электронӣ (e-readiness) ва шохиси рушди технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ маълуму машҳуранд¹. Тӯли чанд соли охир тибқи нишондодҳои шохисҳои мазкур чунин давлатҳо, ба монанди Кореяи Ҷанубӣ, Сингапур, Австралия, Зеландияи Нав, Фаронса, Британияи Кабир, Нидерландия, Дания, ИМА ва Ҷопон дар самти ташаккулдиҳии ҷомеаи иттилоотӣ ва ҳукумати электронӣ ба муваффақиятҳои назаррас ноил гардидаанд.

Таҳлили раванди ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ дар мисоли давлатҳои гуногун нишон медиҳад, ки аллакай раванди миллигардонии шабакаи интернет ба амал омада истодааст ва давлатҳои гуногун сиёсати иттилоотии худро бо роҳи усулҳои гуногун татбиқ намуда истодаанд. Ин аст, ки як қатор муҳаққиқон моделҳои гуногуни ҷомеаи иттилоотиро нишон додаанд. Аз ҷумла, модели амрикоӣ, модели Сингапур, Финландия ва ғ.² Олими рус Вершинская О.Н. моделҳои ғарбӣ ва шарқии ҷомеаи иттилоотиро аз ҳам фарқ намудааст. Ҷомеаҳои иттилоотии континенталӣ ва англо-амрикоӣ ба моделҳои ғарбӣ ва ҷомеаҳои иттилоотии ҷопонӣ, хитой ва давлатҳои рӯ ба тараққи осеёӣ ба модели шарқӣ дохил карда шудаанд³. Муҳаққиқони мазкур муътақиданд, ки муваффақияти меъёрҳои ҷоринамудаи давлатҳо аз як қатор омилҳо, пеш аз ҳама, аз мувофиқати онҳо бо арзишҳои фарҳангии иҷтимоии ҷомеа вобаста мебошад. Бинобар ин, як қатор давлатҳо дар баробари ҷорӣ намудани меъёрҳои нави рафтор инчунин ба масъалаи тағйир додани маърифати

¹ Мақсади таҳияи шохисҳои мазкур, хусусиятҳои онҳо ва аз рӯи кадом нишондод тартиб додани рейтинги давлатҳо дар зерибоби дуҷуми боби сеюм ба таври муфассал баррасӣ гардидаанд.

² Кастельс М., Химанен П. Информационное общество и государство благосостояние: Финская модель / Пер. с англ. А.Калинина, Ю.Подороги. –М.: Логос, 2002. – 219 с.

³ Вершинская О.Н. Существующие модели построения информационного общества // Информационное общество. – 1999. –№3. –С.53-58.

иттилоотию технологии аҳолии худ низ таваччуҳи аввалиндараҷа зоҳир намудаанд.

Дар гузориши Ассамблеяи Генералии СММ аз 16 майи соли 2011 дастрасӣ ба интернет ба яке аз ҳуқуқҳои бунёдии инсон мансуб доништа мешавад. Маҳдуд намудани дастрасии одамон ба шабакаи интернет ва монеа эҷод намудан дар самти паҳншавии иттилоот вайрон намудани ҳуқуқи инсон эътироф мегардад¹. Ба андешаи як қатор коршиносон, дар шароите, ки зиёда аз 20% аҳолии мамлакат ба шабакаи интернет дастрасӣ пайдо намуда бошанд, аллақай дар ин кишвар раванди ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ оғоз гардидааст. Зеро дар давлатҳои тараққикарда зиёда аз 78% аҳоли, дар давлатҳои рӯ ба инкишоф 31% аҳоли ва дар 48 давлате, ки СММ онҳоро ба кишварҳои қафомонда шомил намудааст, ҳамагӣ 5% аҳоли ба шабакаи интернет дастрасӣ доранд. Аммо сол то сол зиёд гардидани шумораи истифодабарандагони шабакаи интернет ба мушоҳида мерасад, ки ин тамоюлот барои ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотии глобалӣ заминаи мусоид фароҳам меоварад. Барои мисол, танҳо соли 2014 шумораи истифодабарандагони интернет дар ҷаҳон 6,6% зиёд гардидааст. Аз ҷумла дар давлатҳои тараққикарда 3,3% ва дар давлатҳои рӯ ба тараққӣ 8,7% -ро ташкил медиҳад². Дар ояндаи наздик компютери фардӣ, шабакаи интернет ва технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ воситаҳои ҳатмӣ ва зарурии пешбурди кору фаъолият ба шумор мераванд. Аммо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дар давраи гузариш қарор дорад, раванди ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ каме бештар тӯл мекашад. Дар сатҳи зарурӣ ташаккул ёфтани ин навъи ҷомеа аз насли оянда вобаста мебошад. Аниқтараш, наврасону ҷавононе, ки тарзи истифодаи технологияҳои иттилоотию

¹ Положихина М.А. Изменение организации государственного управления при переходе к информационному обществу / М.А. Положихина // Экономические и социальные проблемы России. –2015. –№5. –С.19.

² Measuring the information society 2014 // Report / ITU – Geneva, 2014. – 270 p. – Mode of access: http://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Pages/publications/mis2014/MIS_2014_without_Annex_4.pdf

коммуникатсионии замони муосирро медонанд, дар оянда баъди оғоз намудани фаъолияти касбии худ дар соҳаҳои гуногуни ҷомеа дигаргуниҳои сифатиро ба амал меоранд.

Яке аз паҳлуҳои дигари ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ, ки дар рушди он нақши давлат муассир аст, ин идоранамоии раванди ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ мебошад. Зеро идора намудани равандҳои гуногуни ҷомеа, аз ҷумла раванди ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ доимо дар маркази диққати ҳокимияти давлатӣ қарор дорад. Таҳлили таҷрибаи давлатҳои тараққикардаи олам нишон медиҳад, ки ҳангоми идора намудани ҷомеаи иттилоотӣ дар маркази диққат инсон қарор дода мешавад. Вобаста ба ин чунин андешае ташаккул дода мешавад, ки ҷомеаи нав дар муқоиса бо ҷомеаи пешин мавҷудияти инсонҳоро тақозо менамояд, ки онҳо фаъолнокии бештар дошта бошанд. Танбалӣ, бемасъулиятӣ, ноухдабароӣ ва ғ. рафторҳои инсоние мебошанд, ки дар раванди ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ ҳалал ворид месозанд. Ҷомеаи иттилоотӣ барои ташаккулёбии худ, пеш аз ҳама, шахсони эҷодкор ва масъулиятнок, коллективҳои меҳнатии фаъол, муассисаи ба шабакаи ягона пайвастгардида, доираи васеи истехсолот, фаъолнокии меҳнатиро талаб намуда, то андозае дар ин раванд заминаҳои мусоид фароҳам меоварад. Аммо дар ташаккули ҷомеаи иттилоотӣ ва қонеъсозии талаботи он давлат нақши калидӣ мебозад.

Худи соҳаи идоракунии давлатӣ низ дар заминаи муносибатҳои байнишабакавӣ фаъолияти худро ба роҳ монда, масъалаҳои худро дар заминаи истифодаи технологияҳои иттилоотию компютерӣ ба роҳ мемонад. Дар замони муосир, ки онро асри иттилоотӣ низ меноманд, дар раванди идоракунии давлатӣ истифода гардидани технологияҳои иттилоотию компютерӣ ба масъалаи аввалиндараҷаи давлат табдил меёбад. Дар давлатҳои тараққикардаи олам як қатор моделҳои байнишабакавии идоракунии давлатиро дидан мумкин аст, ки онҳо

мухити иттилоотию коммуникатсионии ин соҳаро фаро мегиранд: таҷдиди назар намудани маъмурият; ба таври электронӣ ба роҳ мондани тақсимои неъматҳои моддӣ; ба таври электронӣ дастраси одамон намудани иттилооти мақомоти ҳокимияти давлатӣ; ташаббусҳои давлат дар соҳаи хизматрасониҳои иттилоотӣ; дар байни мақомоти ҳокимияти давлатӣ ба роҳ мондани мубодилаи иттилооти электронӣ оид ба чамбоварии андоз, ҳисоботҳо, пардохтҳо ва ғ.; шабакаҳои давлатии мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва ғ.¹

Ҳамин тариқ, мақомоти давлатии кишварҳои тараққикардаи олам дар самти таъмини рушди инкишофи ҷомеаи иттилоотӣ мавқеи марказиро ишғол намудаанд. Бинобар ин, омӯзиши таҷрибаи онҳо ва дар заминаи ин омӯзиш таҳия намудани тавсия ва пешниҳодҳо барои таъмини рушди ҷомеаи Тоҷикистон аҳамияти зиёд дорад.

2.2. Истифодаи технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ дар раванди идоракунии давлатӣ

Хусусияти фарогирандаи технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ ва бо суръати баланд паҳн гардидани онҳо дар соҳаҳои гуногун боиси он гардид, ки дар ибтидои солҳои 1990 давлатҳои тараққикардаи олам барои рушди ҷомеаи иттилоотӣ барномаҳои давлатӣ ва стратегияҳои миллӣ қабул намуданд. Дар ин марҳилаи рушди инкишоф дар раванди фаъолияти мақомоти ҳокимияти давлатӣ мавриди истифода қарор додани технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ яке аз воситаҳои ташаккулдиҳии системаи идоракунии давлатӣ ва сиёсати давлатӣ ба ҳисоб мерафт. Зеро баланд гардидани самаранокии системаи идоракунии давлатӣ аз иқтисоди техникаю технологӣ ва аз сатҳу сифати истифодабарии технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ (ТИК) вобастагии зиёд

¹ Камарали А.В. Специфика управления информационным обществом / А.В. Камарали // Сборник конференций НИЦ Социосферы: Выпуск 25. – Донецк, 2014. – С.174.

дошт. Зарурияти истифодаи ТИК дар раванди идоракунии давлатӣ ва дар асоси онҳо ташаккул додани системаи идоракунии давлатӣ бо шарту шароитҳои баамаломата алоқамандии зич дорад.

Бояд гуфт, ки дар ибтидои асри XX дар ташкили идоракунии давлатӣ назарияи ратсионалию бюрократӣ афзалияти бештар дошт. Идеаҳои асосии назарияи мазкур аз ҷониби М.Вебер ва В.Вилсон ташаккул дода шуда буданд, ки идеаҳои мазкур чунин ҳолатҳоро ифода менамуданд:

– хусусияти касбӣ доштани хизмати давлатӣ (афзалияти бештар ба онҳое дода мешавад, ки маълумоти касбию соҳавӣ доранд ва дар соҳаи хизмати давлатӣ соҳибтаҷриба мебошанд);

– хусусияти ғайришахсии хизмати давлатӣ (ваколатҳо на ба шахсони алоҳида, балки ба мансабҳо ва вазифаҳои роҳбарикунанда тааллуқ доранд);

– хусусияти расмӣ доштани идоранамоӣ (фаъолияти бонизоме, ки дар асоси санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ ба роҳ монда мешавад);

– шакли махсуси ташкили системаи идоранамоӣ – характери иерархӣ доштани идоранамоӣ, ба таври вертикалӣ тақсим шудани ваколатҳо;

– шакли махсуси идоранамоӣ – дар асоси назорати давлатӣ ба роҳ мондани идоранамоии бевосита (маъмурӣ);

– интихоб ва ҷобачогузори кадрҳо аз рӯи зинаҳои касбӣ ва бо дарназардошти хизматҳои арзанда ва меҳнати шоистаи кормандон¹.

Бояд гуфт, ки аллакай дар нимаи дуюми асри XX дар низоми идоракунии давлатҳои рӯ ба тараққи он замон як қатор падидаҳои манфӣ, аз ҷумла паст гардидани боварии аҳоли ба самаранокии системаи идоракунӣ ба амал омаданд, ки чунин вазъият аз коҳишёбии самаранокии идоракунии бюрократӣ дарак меод. Дар таҳқиқоти як гурӯҳ олимон чунин вазъият «буҳрони давлатҳои бюрократӣ»

¹ Соболев Н.А. Влияние социальной философии на построение системы государственного управления. – Астрахань: Изд-во ООО ПКФ «Триада», 2014. – С.33.

муаррифӣ гардидааст.¹ Сиёсатшиносону чомашиносон ва махсусан сиёсатмадорону арбобони сиёсӣ бо дарназардошти вазъияти баамаломада ба ташаккулдиҳию ислохоти системаи идоракунии давлатӣ оғоз карданд. Бинобар ин, дар системаи идоракунии давлатӣ мавриди истифода қарор додани ТИК ва ташаккулёбии концепсияи «New Public Management» (NPM) яке аз аввалин қадамҳои ба талаботи даври замон мутобиқ гардонидани системаи идоракунии давлатӣ ба шумор мераванд². Пайдоиш ва ташаккулёбии концепсияи «New Public Management» (NPM) ба солҳои 70-уми асри XX рост меояд. Дар доираи ин навъи идоракунӣ давлат ҳангоми пешниҳод намудани хизматрасониҳои мухталиф ба аҳоли ва соҳаи тиҷорат технологияҳои иттилоотию коммуникатсиониро бояд ба таври васеъ истифода менамуд. Аввалин маротиба мавриди истифода қарор додани компютерҳои фардӣ, аввалин барномаҳои компютерӣ ва пайдоиши шабакаи интернет дар раванди идоракунии давлатӣ ба таври васеъ истифода намудани ТИК-ро имконпазир гардониданд.

Ба андешаи аксари муҳаққиқон, чунин тамоюлот бори аввал дар ИМА ба амал омадааст. Масалан, соли 1993 ёрдамчи президент ИМА А.Гор дар гузориши танқидии худ зери унвони «Вазъияти идоракунии давлатӣ» ҳукумати Амрико ро даъват менамояд, ки «маданияти идоракунии давлатӣ»-ро тағйир диҳанд. Ба андешаи ӯ, барои амалӣ намудани ин мақсад «оптимиз» ва «муоширати самаранок» кафили муваффақият ба шумор мераванд. Роҳбарони дорони маданияти нав бояд оптимизми ҷамъиятиро ташаккул меоданд. Технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ бошанд, бояд муоширати самаранокро ба вучуд меоварданд. Ба андешаи А.Гор, маҳз бо ин роҳ баланд бардоштани самаранокии идоракунии давлатӣ ва

¹ Оболонский А.В. Кризис бюрократического государства: Реформы государственной службы: международный опыт и российские реалии. – М.: Фонд «Либеральная миссия», 2011. – С.12-32.

² Сморгунов Л.В. От электронного государства к электронному правлению: Смена парадигмы // Политическая наука: Сб. науч. тр. – М., 2007. – № 4. – С. 25.

коҳиш додани харчи маблағҳо имконпазир мегардад. Умуман, дар гузориши худ А.Гор технологияҳои иттилоотию коммуникатсиониро калиди ҳалли ҳама гуна мушкилот, аз ҷумла ҳалли мушкилоти идоракунии давлатӣ арзёбӣ намудааст.¹

Раванди ислоҳоти идоракунии давлатию ҷамъиятӣ дар ИМА минбаъд дар асоси истифодабарии технологияҳои иттилоотӣ ва дигаргун намудани сохтори ҳукумат амалӣ карда мешавад. Муносибати мутақобилаи ҳукумат ва шаҳрвандон дар заминаи технологияҳои иттилоотӣ ба роҳ монда шуда, он дар шакли ба шаҳрвандон пешниҳод намудани хизматрасониҳои электронӣ ташаккул дода мешавад. Дар ҳамин марҳилаи рушду инкишоф дар як қатор давлатҳои олам, аз ҷумла Ҷопон, Фаронса, Британияи Кабир, Олмон ва ғ. низ дар заминаи консепсияи «New Public Management» (NPM) ва истифодабарии технологияҳои иттилоотӣ раванди ислоҳоти маъмури амалӣ карда мешавад.

Дере нагузашта консепсияи «New Public Management» (NPM) аз ҷониби як қатор муҳаққиқон мавриди танқид қарор мегирад. Пеш аз ҳама, онҳо таъкид менамоянд, ки дар раванди амалишавии консепсияи мазкур рафтори хизматчиёни давлатӣ ба дигаргуниҳои сифатӣ дучор гардида, онҳо дар фаъолияти худ аз манфиатҳои умумимиллӣ дида, бештар ба манфиатҳои тижоратӣ тавачҷуҳ зоҳир менамоянд. Ҷонибдорони «давлати муқтадир»² амалишавии консепсияи мазкурро

¹ Трахтенберг А.Д. «Открытое правительство»: новая коммуникативная стратегия в государственном управлении или новая административная идеология? // Социокультура и коммуникативные стратегии информационного общества: Тр. Междунар. научно-практической конференции. – СПб., 2014. – С.148–149.

² Дар илмҳои сиёсӣ ва фалсафаи сиёсат аз ҷониби як қатор муҳаққиқон консепсияи «давлати минималӣ» ва консепсияи «давлати максималӣ» ташаккул дода шудаанд. Консепсияи давлати минималӣ одатан аз ҷониби неолибералистон (либертаристон ва коммунитаристон) ташаккул дода шуда, давлатеро минималӣ муаррифӣ менамояд, ки он танҳо ба ҷамъоварии андоз, таъмини тартиботи ҷамъиятӣ, амнияти милли ва волоияти қонун машғул мегардаду бас. Онро баъзан давлат ҳамчун посбони шабона низ меноманд. Яке аз хусусиятҳои муҳимми давлати минималӣ дар сатҳи паст қарор доштани даҳлати давлатӣ ба соҳаҳои гуногуни ҷомеа, аз ҷумла ба бахши хусусӣ мебошад. Аммо давлати максималӣ аз ҷониби марксистон ва консерваторон ташаккул дода шуда, мувофиқи он давлат бояд пурра ва ё қисман соҳаҳои ҳаётан муҳимми ҷомеаро дар зерин назорати худ қарор дода, ҳатто монополияи соҳаҳои мазкурро низ баъзан ҷоиш мешуморад.

барои рушди ояндаи мамлакат хеле хатарнок арзёбӣ намуда, таъкид менамуданд, ки дар шароити ба чузъҳои гуногун тақсим намудани мақомоти давлатӣ паст гардидани самарнокии идоракунии давлатӣ ба амал омада, боиси афзоиш ёфтани коррупсия мегардад. Бояд таъкид намуд, ки дар шароити амалишавии консепсияи «New Public Management» (NPM) давлат ҳамчун институти марказии системаи сиёсӣ танҳо барои таъмин намудани хизматрасониҳои давлатӣ бояд шароити мусоид фароҳам меовард. Ин буд, ки як қатор муҳаққиқон дар чунин шаклу мазмун чорӣ гардидани ислоҳоти системаи идоракунии давлатиро эътироф намекарданд. Ба андешаи онҳо, беҳтар намудани сатҳу сифати хизматрасониҳои давлатӣ бояд яке аз вазифаҳои давлат шуморида шавад¹. Бинобар ин, меъёрҳои консепсияи «New Public Management» (NPM) барои идора намудани ҷомеа механизми универсалӣ ба шумор нарафта, балки яке аз воситаҳои баланд бардоштани самаранокии хизматрасониҳои давлатиро ташкил медиҳад. Аз ин рӯ, меъёрҳои консепсияи мазкур вобаста ба шароитҳои баамаломеа танҳо дар мавридҳои зарурӣ ва он ҳам бошад дар як давраи муайян метавонанд мавриди истифода қарор дода шаванд. Ба андешаи олими рус Сморгунов Л.В., идеологияи ислоҳоти маъмурӣ дар заминаи консепсияи «New Public Management» (NPM) муваффақияти бештар пайдо накард. Зеро он хеле маҳдуд буд ва ҳамаи паҳлуҳои идоракунии давлатию ҷамъиятиро фаро гирифта наметавонист².

Дар охири солҳои 1990 ва ибтидои солҳои 2000 вобаста ба принсипҳои ташкили идоракунии давлатӣ муносибати нав ба вучуд оварда мешавад, ки онро «Good Governance», яъне идоракунии хуб ва ё дар сатҳи зарурӣ ба амал баровардани идоракунии давлатӣ номидан мумкин аст. Сиёсатшиноси амрикоӣ Марк Бевир «Good Governance»-ро

¹ Соболев Н.А. Влияние социальной философии на построение системы государственного управления. – Астрахань: Изд-во ООО ПКФ «Триада», 2014. – С.12.

² Сморгунов Л.В. От электронного государства к электронному правлению: Смена парадигмы // Политическая наука: Сб. науч. тр. – М., 2007. – № 4. – С. 21.

назарияи шабакаҳои электронӣ номидааст ва онро бо консепсияи «New Public Management» (NPM) як намешуморад¹. Аммо як қатор олимони назарияи «Good Governance»-ро консепсияи «пост-NPM» муаррифӣ намудаанд.

Гузариш аз мафҳуми «government» (хукумат) ба мафҳуми «governance» (идоракунии) низ сабабҳои худро дошт. Чунин принсипи ташкили идоракунии давлатӣ на танҳо муносибати байни ҷомеаи шаҳрвандӣ ва ҳокимияти давлатӣ, балки муносибати байниҳамдигарии сохторҳои давлатиро низ ба дигаргуниҳои сифатӣ бояд рӯ ба рӯ менамуд. Дар шароити амалишавии принсипҳои «Good Governance» фаъолияти мақомоти давлатӣ чунин хусусиятҳоро бояд соҳиб мегардид:

- фаъолияти шаффоф ва кушода;
- фаъолияти аз ҷониби шаҳрвандон назоратшаванда;
- фаъолияти пурсамар;
- беҳтар гардидани волоияти қонун;
- иштироки шаҳрвандон дар раванди идоракунии давлатӣ ва корҳои ҷамъиятӣ;
- ба роҳ мондани муносибатҳои мутақобила дар асоси шабакаҳои байниидорӣ (network);
- дар раванди ҳалли масъалаҳои ҷамъиятӣ таъмин намудани иштироки шаҳрвандон ва бахши хусусӣ².

Каме дертар дар зери таъсири рушди бемайлони технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ ва баланд гардидани иқтидори имконияти техникаю технологии онҳо консепсияи «e-government» (хукумати электронӣ) ташаккул меёбад ва дере нагузашта дар ҷаҳони капитализм ва давлатҳои демократӣ шуҳрати ҷаҳонӣ пайдо менамояд. Баъди ташаккулёбии консепсияи мазкур маълум гардид, ки дар раванди идоракунии давлатӣ мавриди истифода қарор гирифтани

¹ Бевер М. Управление: очень краткое введение / Пер. с англ. Порецковой А. – М.: Дело, 2015. – С.148.

² Соболев Н.А. Влияние социальной философии на построение системы государственного управления. – Астрахань: Изд-во ООО ПКФ «Триада», 2014. – С.49.

ТИК набояд ҳамчун механизми ислоҳоти маъмурӣ баррасӣ гардад, балки ин раванд бояд ҳамчун воситаи гузариш аз як модел ба модели дигари идоракунии давлатӣ арзёбӣ карда шавад. Масалан, дар зери таъсири ТИК ба амал омадани концепсияи «New Public Management» (NPM), дар заминаи он ташаккул ёфтани назарияи «Good Governance» ва ниҳоятан ба вучуд омадани концепсияи «e-government» (ҳукумати электронӣ) воқеияти давру замон ва гузариш аз як модели идоракунии ба модели дигари онро ифода менамояд¹.

Мафҳуми «ҳукумати электронӣ» дар забони тоҷикӣ тарҷумаи мафҳуми «electronic government» ё худ «e-government» мебошад. Дар бораи ҳукумати электронӣ бори аввал дар ибтидои солҳои 1990 дар ИМА андешаронӣ намудаанд. Махсусан дар давраи роҳбарии Билл Клинтон пешрафти шабакаи интернет ва рушди технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ дар ИМА ба авҷи аъло расонида мешавад. Роҷеъ ба мазмуну моҳияти ҳукумати электронӣ то ҳанӯз андешаи ягонаи аз ҷониби ҳама эътирофшуда мавҷуд нест. Муҳаққиқон бо назардошти омилҳои иқтисодию иҷтимоӣ, техникаю технологӣ, сиёсӣю идеологӣ мазмуну мундариҷаи онро ба таври гуногун шарҳ медиҳанд. Таҳлили санадҳои меъёрию ҳуқуқии байналхалқӣ нишон медиҳад, ки зери мафҳуми ҳукумати электронӣ ҳузури давлат дар шабакаи интернет фаҳмида мешавад. Яъне, дар ин мазмун мавҷудияти интернет-портал ва ё системаҳои иттилоотии мақомоти ҳокимияти давлатӣ дар назар дошта мешавад. Роҷеъ ба ин масъала, андешаи ҷолиберо муҳаққиқи рус М.С.Вершинин пешниҳод намудааст. Ба андешаи ӯ, ҳукумати электронӣ «низомии муқолаи давлат ва аҳоли бо истифода аз шабакаи интернет» мебошад². Дар чунин маврид дар заминаи истифодабарии ТИК тағйирёбии шакли

¹ The role of responsive and accountable public governance in achieving the millennium development goals and the post-2015 development agenda // Официальные отчеты / ООН. Комитет экспертов по государственному управлению. – Нью-Йорк, 2013. – С.31.

² Вершинин М.С. Политическая коммуникация в информационном обществе / М.С. Вершинин. –СПб., 2001. –С.89.

идоракунии давлатӣ ва дар шакли ҷадид ба роҳ мондани муносибатҳои мутақобилаи давлат ва ҷомеаи шаҳрвандӣ дар назар дошта мешавад.

Бо гузашти як муддати муайян дар амалия ва назарияи идоракунии давлатӣ фаҳмиши маҳдуд ва фаҳмиши васеи мафҳуми ҳукумати электронӣ ба вуҷуд омад. Гурӯҳи аввали олимон дар зери мафҳуми «ҳукумати электронӣ» ташаккулдиҳии идоракунии давлатиро дар назар доштанд, ки он бояд дар заминаи истифодабарии ТИК амалӣ мегардид ва дар ниҳояти қор, дар самти пешниҳод намудани хизматрасониҳои давлатӣ ба аҳоли самаранокии он баланд бардошта мешуд. Ба ақидаи гурӯҳи дуюми олимон, ҳукумати электронӣ дар баробари тағйирёбии муносибатҳои дохилии мақомоти давлатӣ, инчунин дигаргуншавии муносибати давлат ва ҷомеаро низ дар бар мегирад. Масалан, ба андешаи А.А. Сваруп ва М.Ю. Павлютенкова, дар мазмуни маҳдуд шарҳ додани мазмуни ҳукумати электронӣ ва танҳо ба соҳаи идоракунии давлатӣ алоқаманд намудани он одатан хосси ҷомеаи иттилоотӣ мебошад. Аммо дар мазмуни васеъ ҳукумати электронӣ масъалаҳои зиёдеро дар бар мегирад, ки дар амал татбиқ гардидани онҳо дар ниҳояти қор боиси рушди ҷомеаи иттилоотӣ мегардад. Чунончи, ба инобат гирифтани иқтисодии ТИК, тасаввур гардидани ҷомеаи кушоди шаҳрвандӣ ҳамчун арзиши сиёсӣ чамбиятӣ, истифодаи ТИК барои қонеъ намудани ниёзҳои шаҳрвандон, истифодаи ТИК барои баланд бардоштани нишондодҳои иқтисодӣ ва самаранокии истеҳсолот, дастрас гардонидани иттилоот барои назорати чамбиятӣ ва ташаббусҳои шаҳрвандӣ масъалаҳои мебошанд, ки амалишавии онҳо бо рушди ҳукумати электронӣ ва ҷомеаи иттилоотӣ алоқамандии зич доранд¹.

¹ Павлютенкова М.Ю., Сваруп А.А. Социально-политические аспекты концепции «Электронного правительства» // Технологии информационного общества - Интернет и современное общество: труды VII Всероссийской объединенной конференции (Санкт-Петербург, 10-12 ноября 2004 г.). СПб., 2004. –С.9-193-195.

Моҳияти мафҳуми «ҳукумати электронӣ» дар Ғарб, махсусан дар ИМА ва Британияи Кабир дар маҷмӯъ бо рушду инкишоф ва баланд гардидани самарнокии фаъолияти давлат алоқаманд карда мешавад. Ҳукумати электронӣ яке аз воситаҳои тағйир додани муносибати давлат ва ҷомеа муаррифӣ мегардад. ТИК бошад ҳамчун механизми таъмини идоракунии самаранок арзёбӣ мегардад. Мақсади асосии ташаккули ҳукумати электронӣ, аз ҳисоби технологияҳои ҷадид тағйир додани шаклҳои зоҳиршавии сохторҳои давлатӣ ва ба дигаргунии ҷиддӣ дучор намудани фаъолият ва маданияти маъмурӣ муаррифӣ мегардад.

Дар таркиби ҳукумати электронӣ чор навъи муносибатҳои мутақобиларо аз ҳам фарқ менамоянд:

1. Муносибатҳои мутақобилаи байни мақомоти давлатӣ ва шаҳрвандон (G2C – government-to-citizen).

2. Муносибатҳои мутақобилаи байни давлат ва ширкатҳои хусусӣ (G2B – government-to-business).

3. Муносибатҳои мутақобилаи байни ташкилотҳои давлатӣ ва кормандони он (G2E – government-to-employee).

4. Муносибатҳои мутақобилаи байниҳамдигарии мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва сохтору зерсохторҳои гуногуни системаи идоракунии давлатӣ (G2G – government-to-government).¹

Маҷаллаи «The Economist» унсурҳои таркибии ҳукумати электрониро ба таври зайл муайян намудааст: 1) сохта ба истифода додани шабакаҳои дохилӣ ва манбаъҳои иттилоотии марказонидашуда барои баланд бардоштани самаранокии фаъолияти сохторҳои ҳукуматӣ ва дар сатҳи баланд ташкил намудани муносибати мутақобилаи онҳо; 2) пешниҳод намудани хизматрасониҳо бо истифода аз шабакаҳои электронӣ; 3) истифодаи тичорати электронӣ

¹ Булгатова Ю.С., Дырхеев А.В. Информационные технологии как средство модернизации государственного управления в современном обществе // Вестник Бурятского государственного университета. Экономика и менеджмент. – 2018. – №1. – С.11.

(e-commerce) барои баланд бардоштани амалиётҳои молиявии ҳукумат, ба монанди чамъоварии андоз, анҷом додани харидҳои давлатӣ, ба таври шартномаҳо ва ғ.; 4) барои инъикос намудани шаффофияти фаъолияти ҳукумат ташаккул додани демократияи электронӣ (e-democracy)¹.

Як гурӯҳ муҳаққиқон қайд менамоянд, ки дар шароити ташаккулёбии ҳукумати электронӣ чунин самтҳои фаъолият афзалияти бештар пайдо менамоянд:

– идоракунии электронӣ (e-administration) – бо истифода аз ТИК ба роҳ мондани идоракунии давлатӣ, гузариш ба усулҳои электронии идоранамоӣ ва ба ин васила беҳтару самараноктар намудани фаъолияти мақомоти давлатӣ;

– ба роҳ мондани муносибати электронӣ бо шаҳрвандон (e-citizens) ва пешниҳод намудани хизматрасониҳои электронӣ (e-services) – дар сатҳи зарурӣ, ба таври лозима ва саривақт қонун намудани талаботи шаҳрвандон ва бахши хусусӣ;

– рушди ҷомеаи иттилоотӣ (e-society) – дар заминаи технологияҳои иттилоотӣ беҳтар намудани муносибатҳои мутақобилаи байни мақомоти давлатӣ ва ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ².

Як гурӯҳ олимони дигар раванди ташаккулёбии ҳукумати электрониро мавриди омӯзиш қарор дода, марҳилаҳои гуногуни онро нишон додаанд. Масалан, ба андешаи Фёдорова А. ва Потупчик К., ҳузури доимии ҳукумат дар шабакаҳои иттилоотӣ марҳила ба марҳила идоракунии давлатиро бо дигаргуниҳои ҷиддӣ мувоҷеҳ месозад.³ Онҳо тағйирёбии муносибатҳои дохилию берунии давлатро, ки дар натиҷаи

¹ Government and the Internet survey. Handle with care // The Economist. – L., 2000. – N 355. – P. 29.

² Голубева А.А. Электронное правительство: введение в проблему // Вестник СПбУ. Серия 8. – СПб., 2005. – Вып. 2 (№ 16). – С. 124.

³ Потупчик К., Фёдорова А. Власть над Сетью: Как государство действует в Интернете. – М.: Алгоритм, 2014. – С.298.

истифодабарии технологияҳои иттилоотӣ ба амал меояд, ба таври зерин нишон додаанд:

– таъмин намудани ҳузури ҳукумат дар шабакаи интернет – пайдо гардидани фазои иттилоотии ҳукуматӣ ва сохта ба истифода додани аввалин сомонаҳои расмии ҳукуматӣ, ки онҳо, дар навбати аввал, вазифаҳои иттилоотониро иҷро менамоянд (ба шахрвандони мамлакат дар бораи ҳайати ҳукумат, фаъолияти ҳукумат, фаъолияти вазорату кумитаҳо, фаъолияти вазирон ва дигар мансабдорон маълумот дода мешавад);

– ҳузури ҳукумат дар шабакаи интернет фаъол мегардад – истифодабарандагони интернет ва махсусан корафтадагон аз сомонаҳои ҳукуматӣ иттилооти соҳавӣ ва иттилооти аниқу дақиқро (нашрияҳои ҳукуматӣ, санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ, хабарҳо ва ғ.) дастрас менамоянд. Дар сомонаҳои мазкур бинобар сабаби зиёд гардидани иттилоот аввалин маротиба системаҳои ҳустуҷӯи иттилоот пайдо мегарданд. Дар ин марҳилаи рушду инкишофи ҳукумати электронӣ дар сомонаҳои ҳукуматӣ имконияти дар поёни ҳар як маводи нашршуда навиштани шарҳу тавзеҳ ва имконияти пешниҳод намудани тавсияҳо фароҳам оварда мешаванд;

– ҳузури интерактиви ҳукумат дар шабакаи интернет – ба шарофати ташаккулёбии порталҳои миллӣ (сомонаҳои динамикӣ, бисёрфункционалӣ, дорой системаҳои иттилоотӣ ва ғ.) муносибатҳои мутақобилаи шахрвандон бо сохторҳои давлатӣ тақвият меёбанд ва истифодабарандагони шабакаи интернет ба иттилооти зарурӣ дастрасии доимӣ пайдо менамоянд (маълумоти соҳавӣ, намунаи ҳуҷҷатҳо ва ҳуҷҷатгузорӣ, имзои электронӣ, барқарор намудани робитаи электронӣ бо мансабдорон ва ё бо қабулгоҳи онҳо, иштирок дар ҷаласаҳои электронӣ ва ғ.);

– ҳузури трансаксионии ҳукумат дар шабакаи интернет – истифодабарандагони шабакаҳои электронӣ имконият пайдо

менамоянд, ки бо истифода аз шабакаи интернет як қатор ҳуҷҷатҳоро дастрас намоянд (раводид, шиноснома, шаҳодатнома дар бораи таваллуд ва ё вафот, иҷозатномаҳо ва ғ.) ва инчунин пардохтҳои гуногунро дар шакли электронӣ анҷом диҳанд (супоридани андоз, анҷом додани харидҳои гуногун, пардохти ҳаққи хизматрасониҳои маишию коммуналӣ ва ғ.);

– бо ҳам муттаҳид намудани системаҳои иттилоотии ҳукумати ва дар алоқамандии якдигар дар шакли портали миллӣ таъмин намудани ҳузури онҳо дар шабакаи интернет, ки дар натиҷа ҳамаи хизматрасониҳо ва алоқаҳо ба воситаи портали миллӣ анҷом дода шуда, истифодабарандагони шабакаи мазкур саривақт, бо сифати баланд ва хеле қулай маълумоти зарурии худро дастрас менамоянд.

Мақсади ташаккулдиҳии ҳукумати электронӣ дар он ифода меёбад, ки вай ҳамчун шакли нави идоракунии давлатӣ ва воситаи баланд бардоштани самаранокии хизматрасониҳои давлатӣ дар заминаи истифодаи технологияҳои ҷадиди иттилоотию коммуникатсионӣ амалӣ гардида, муносибатҳои мутақобилаи давлат ва ҷомеаро дар сатҳи сифатан нав қарор медиҳад.

Бо назардошти як қатор омилҳо қайд намудан бамаврид аст, ки дар шароити муосир ва махсусан дар шароити ҷаҳонишавӣ ва рушди технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ ташаккулдиҳии ҳукумати электронӣ хеле муҳим ва иқдоми саривақтӣ мебошад. Зеро ҳалли як қатор масъалаҳои мавҷудаи соҳаи идоракунии давлатӣ ва ҳамчунин масъалаҳои иҷтимоию иқтисодӣ ва сиёсӣ ҳуқуқӣ аз рушди ҳукумати электронӣ вобастагии зиёд дорад. Гузашта аз ин, ҳукумати электронӣ имкон медиҳад, ки дар миёни давлат ва ҷомеа роҳу усулҳои нави ба амал баровардани алоқаҳои сиёсӣ ташаккул дода шуда, боварии ҷомеа ба ҳокимият ва эътирофи самаранокии фаъолияти давлат дар зинаи баландтар қарор гирад. Бо назардошти мушкилиҳои ҷойдошта ва мураккабии ҳуди ҳукумати электронӣ гуфтан мумкин аст,

ки ташаккули ин гуна ҳукумат наметавонад лоиҳа ва ё стратегияи кӯтоҳмуддат бошад. Баръакс, ташаккули ҳукумати электронӣ бояд яке аз афзалиятҳои миллии мамлакатро ташкил дода, раванди доимии ҳаёти сиёсии мамлакат шуморида шуда, бо назардошти пайдоиши технологияҳои ҷадиди иттилоотию коммуникатсионӣ марҳила ба марҳила рушду инкишоф меёбад.

Ҳамин тариқ, таҳлили адабиёти илмӣ ва таҷзияи таърифҳои мавҷуда имкон медиҳанд, ки хусусиятҳои фарқкунанда ва мазмуну мундариҷаи ҳукумати электрониро ба таври зерин натиҷагирӣ намоем:

– бо истифода аз технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ, аз ҷумла ба воситаи интернет-порталҳои давлатӣ ва системаҳои иттилоотии давлатӣ ба шаҳрвандони мамлакат ва ташкилоту муассисаҳо пешниҳод намудани хизматрасониҳои давлатӣ;

– истифодаи технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ дар ҳамаи соҳаҳои фаъолияти давлатӣ, дар сатҳи зарурӣ ба роҳ мондани муносибати мутақобилаи байни мақомоти ҳокимияти давлатӣ, инчунин дар байни давлат ва аҳолии мамлакат ва бо ин роҳ баланд бардоштани самаранокии идоракунии давлатӣ, камхарҷ намудани фаъолияти он, таъмин намудани шаффофияти фаъолияти ҳукумат ва ташаккул додани назорати ҷамъиятӣ;

– ташаккулёбии ҳукумати электронӣ ифодагари раванди дигаргуншавии соҳаи идоракунии давлатӣ мебошад, ки дар заминаи истифодаи ТИК амалӣ мегардад.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки мақомоти ҳокимияти давлатӣ технологияҳои иттилоотию коммуникатсиониро (ТИК) бо ду мақсад истифода менамоянд:

Якум, бо мақсади рушди ниҳодҳои демократӣ, ба аҳоли дастрас намудани иттилооти зарурӣ ва ба шаҳрвандон нишон додани шаффофияти идоракунии давлатӣ. Барои амалӣ намудани ин мақсад як қатор давлатҳо бо истифода аз ТИК ба аҳолии мамлакат ва

тоҷирону соҳибкорон хизматрасониҳои давлатиро пешниҳод менамоянд. Дар ин самт шабакаи интернет ба таври васеъ ва самаранок истифода бурда мешавад. Мақомоти ҳокимияти давлатӣ дар шабакаи интернет сомонаҳои расмӣ кушода, иттилооти давлатиро дар шакли омор, маҷмӯи қонунҳо, тафсири қонунҳо, барномаҳои давлатӣ, эълону озмунҳо ба аҳоли дастрас мегардонанд ва дар заминаи чунин шароит бо ҷомеа муоширати электрониро ба роҳ мемонанд. Намунаи беҳтарини пешбурди чунин таҷриба ҳукумати ИМА ба шумор меравад. Амалан ҳамаи оҷонсиҳои ҳукумати ИМА ба воситаи сомонаҳои расмӣ худро ба шаҳрвандони мамлакат муаррифӣ менамоянд. Ҳамаи санадҳои ҳуқуқию меъёрии Конгресси ИМА дар шабакаи интернет ба таври ройгон дастраси ҳамагон гардонида мешаванд. Муҳимияти пешбурди чунин сиёсат ҳанӯз моҳи июли соли 1997 дар шаҳри Бонн ҳангоми мулоқоти вазирони давлатҳои аврупоӣ таъкид гардида буд.¹

Дуҷум, истифодаи ТИК бо мақсади баланд бардоштани самаранокии фаъолияти дастгоҳи иҷроия дар амал татбиқ карда мешавад. Зеро дар ҳар як давлат истифодаи ТИК меъёре доништа мешавад, ки барои беҳтар намудани фаъолияти мақомоти ҳокимияти давлатӣ нигаронида шудааст. Барои дар амал татбиқ намудани ин мақсад ташкили системаҳои иттилоотии давлатӣ зарур шуморида мешавад. Системаҳои иттилоотии нав бояд бо тартиби нав ва дар асоси меъёрҳои нав мавриди истифода қарор дода шаванд.

Дар самти амалӣ намудани мақсадҳои мазкур Британияи Кабир ба муваффақиятҳои назаррас ноил гардидааст. Дар ин мамлакат марҳила ба марҳила сиёсати иттилоотикунонӣ ташаккул дода шуда, ба воситаи шабакаи интернет сатҳу сифати дастрасии аҳоли ба иттилоот ва хизматрасониҳо дар дараҷаи баланд қарор дода мешаванд. Хадамоти давлатии соҳаи иттилоот фаъолияти зиёда аз 300 мақомоти

¹ Паршин П. Глобальное информационное общество и мировая политика / П.Паршин // Аналитические доклады. – 2009. – №2 (23). – С.24.

давлатиро тариқи шабакаҳои мухталифи интернетӣ ба аҳоли дастрас мегардонад. Барои он, ки одамон бе ягон мушкилӣ ба ҷомеаи иттилоотӣ ворид гарданд, ҳукумати Британияи Кабир барномаҳои махсусро амалӣ менамояд, ки дар заминаи онҳо мутахассисони ин соҳаи фаъолият омода карда мешаванд.¹ Мутахассисони соҳаи таъминоти иттилоотӣ баъди аз худ намудани барномаи мазкур уҳдадор мегарданд, ки ба шахрвандон ва тоҷирону соҳибкорон тариқи шабакаи интернет маълумоти заруриро пешниҳод намоянд, самаранокии идоракунии давлатӣ ва шаффофияти фаъолияти дастгоҳи иҷроияро баланд бардоранд, одамонро камтар сарсонӣ саргардон намуда, онҳоро аз як қатор харҷҳои бемаврид ва беҳуда озод намоянд ва билохира барои паст кардан ва ё решакан намудани амалҳои коррупсионӣ заминаи мусоид фароҳам оваранд.

Мақсади ягонаи ҳукумати Британияи Кабир дар он ифода меёбад, ки дар ҷомеаи иттилоотӣ бештар дар шакли электронӣ дастрасӣ одамон бошад ва онҳо аз нарасидани иттилоот ва маълумоти зарурӣ танқисӣ нақашанд.

Дар Канада бошад, бо мақсади баланд бардоштани сатҳи сифати хизматрасониҳои давлатӣ ва барои камтар намудани харҷҳои андозсупорандагон истифодаи технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ аз соли 1994 оғоз мегардад. Дар раванди амалишавии чунин навъи фаъолият масъалаи муайян намудани нархи иттилооти давлатӣ дар маркази диққат қарор дода мешавад. Дар маҷмӯъ, дар Канада иттилооти давлатиро ба ду гурӯҳ ҷудо менамоянд:

– иттилооте, ки барои истифодаи оммаи мардум пешниҳод мегардад (қонунҳо, санадҳои меъёрӣ, қарорҳои ҳукуматӣ, маълумотномаҳои оморӣ ва ғ);

¹ Соколов А.В. Информационное общество в виртуальной и социальной реальности / А.В.Соколов. –СПб.: Алетейя, 2011. – С.115.

– иттилооте, ки барои истифодаи доираи маҳдуди одамон омода мегардад (корҳои илмию таҳқиқотӣ, маълумотҳои техникӣ ва ғ., ки онҳо дар бойгонҳои махсуси иттилоотӣ нигоҳдорӣ мешаванд).¹

Гурӯҳи аввали иттилоот ба таври ройгон дастраси аҳоли гардонида мешавад. Аммо барои дастрас намудани гурӯҳи дуюми иттилоот маблағи муайян пардохт намудан лозим аст. Зеро барои омода намудан ва мавриди истифода қарор додани онҳо маблағҳои зиёдтар сарф мегарданд.

Дар Испания бошад, дар самти истифодаи ТИК лоиҳаи Vereda амалӣ карда мешавад. Мувофиқи лоиҳаи мазкур давлат ба шаҳрвандони худ ба воситаи терминалҳои интерактивӣ, ки онҳо дар ҷойҳои ҷамъиятӣ насб гардидаанд, хизматрасониҳои иттилоотиро пешкаш менамояд. Дар терминалҳои мазкур хизматрасониҳои соҳаи суғуртаи давлатӣ, хизматрасониҳои молиявӣ, фароғату истироҳат (хариди чиптаҳои театр ва кинотеатр), хизматрасониҳои давлатӣ ба аҳоли пешкаш мегарданд.

Дар Сингапур бошад, тоҷирон андозҳои худро ба воситаи маблағҳои электронӣ пардохт менамоянд. Чунин хизматрасонӣ барои беҳтар намудани фаъолияти соҳибкорон ва таъмин намудани рушди иқтисодии мамлакат роҳандозӣ гардидааст.

Давлатҳои «ҳафтгонаи бузург» дар якҷоягӣ лоиҳаи «Давлати он-лайн»-ро амалӣ намуда истодаанд, ки мақсадҳои асосии лоиҳаи мазкур ба вучуд овардани шароитҳои зерин мебошад: ташкили шароити мусоид барои амалӣ намудани хизматрасониҳои анъанавӣ; ба шаҳрвандони мамлакат пешниҳод намудани хизматрасониҳои интерактивӣ; дар дохили дастгоҳи идоракунии давлатӣ ба ҷойи коргузориҳои коғазӣ истифода намудани почтаҳои электронӣ ва

¹ Манойло А.В., Петренко А.И., Фролов Д.Б. Государственная информационная политика в условиях информационно-психологической войны. – М.: Горячая линия-Телеком, 2003. – С.254.

хуччатҳои электронӣ; ба роҳ мондани чунин хизматрасонӣ дар миёни мақомоти давлатӣ ва шаҳрвандон.

Дар раванди идоракунии давлатӣ сиёсати соҳаи иттилоот ташаккул дода мешавад, ки он одатан дар ду шакл зоҳир мегардад: 1) сиёсати иттилоотии давлат; 2) сиёсати иттилоотонии давлат. Дар мавриди аввал танзими муносибати байни мақомоти давлатӣ ва воситаҳои ахбори омма дар назар дошта мешавад. Дар мавриди дуюм меъёрҳои дар назар дошта мешаванд, ки дар самти истифодаи воситаҳои иттилоотонӣ барои мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва хоҷагии халқ имкониятҳои мусоид фароҳам меоваранд.¹ Муносибатҳои мутақобилаи давлат бо васоити ахбори омма дар ҳар як давлат масъалаи хеле мураккаб ва ҳамзамон хеле ҳассос мебошад. Аммо чунин навъи муносибат ба воситаи қонунҳои соҳаи васоити ахбори омма ва принципҳои озодии суҳан ва баён ба танзим дароварда мешаванд. Истифодаи технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ дар ҳарду маврид ба мушоҳида мерасанд. Лекин дар мавриди дуюм хеле аҳамиятнок аст ва рушди ҷомеаи иттилоотӣ низ бо фаъолияти ВАО маҳдуд нагардида, баръакс аз сиёсати пурсамари иттилоотонӣ вобастагии зиёд дорад.

Таҳлили таҷрибаи пешбурди сиёсати иттилоотии давлат имкон медиҳад, ки дар ин самт чунин тамоюлот муайян карда шаванд:

- ташаккул додани рақобати солим, муқовимат намудан бо монополизм;
- таъмини ҳуқуқи шаҳрванд дар самти ба даст овардани иттилооти расмӣ ва бо мақсади ба шаҳрвандон дастрас гардонидани чунин навъи иттилоот, таъмин намудани рушди техникую технологияи инфрасохтори иттилоотии мамлакат;
- ҳифзи арзишҳои ахлоқӣ ва унсурҳои ҷудоғонаи фарҳанги миллӣ, муқовимат бо фарҳанги бегона;

¹ Курносов И.Н. Информационное общество: планы и программы зарубежных стран. –М., 1997. –С.117.

– дар сатҳи зарурӣ ба роҳ мондани ҳимояи моликияти зеҳнӣ ва мубориза бар зидди ғайриқонунӣ истифода гардидани ин навъи моликият;

– таҳкими амнияти иттилоотии мамлакат.¹

Таҳлили сиёсати иттилоотонии давлатҳои алоҳида нишон медиҳад, ки он одатан якчанд марҳиларо дар бар мегирад ва якуякбора дар тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ ташаккул додани системаҳои иттилоотӣ ва мавриди истифода қарор додани онҳо ғайриимкон аст. Дар марҳилаи аввал истифодаи технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ ва ташаккули системаи иттилоотию иртиботӣ дар мақомоти марказии ҳокимияти давлатӣ ба роҳ монда мешавад. Сипас, соҳаи идоракунии давлатӣ пурра дар заминаи ТИК фаъолияти худро ба роҳ монда, ба шаҳрвандони мамлакат хизматрасониҳои давлатиро тариқи системаҳои иттилоотӣ пешкаш менамояд. Тадриҷан давлат кӯшиш менамояд, ки дар тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ ва хоҷагии халқ ТИК истифода гардида, системаҳои иттилоотӣ ташаккул дода шаванд. Тӯл кашидани ташаккули системаҳои иттилоотӣ ва пешбурди сиёсати иттилоотонӣ сабабҳои худро дорад. Пеш аз ҳама, пешбурди чунин сиёсат харҷҳои зиёди давлатиро металабад. Инчунин, соҳаи хизматрасониҳои иттилоотии навтаъсис бояд бо мутахассисони касбӣ таъмин карда шавад, вале дар як муддати кӯтоҳ омода намудани мутахассисони соҳибтаҷриба хеле мушкил мебошад.

Дар тӯли ду даҳсолаи охир шабакаи интернет яке аз воситаҳои хеле муҳимми пешбурди фаъолияти сиёсӣ маҳсуб меёбад. Таҷрибаи баргузории интихоботи президентӣ нишон медиҳад, ки номзадҳо чӣ гуна аз саҳифаҳои интернетӣ истифода менамоянд. Масалан, интихоботи президентии ИМА соли 1996 ё интихоботи Британияи

¹ Артюхин О.А., Змановский В.В. Политические коммуникации и государственная информационная политика в условиях перехода к информационному обществу // Наука и образование: хозяйство и экономика; предпринимательство; право и управление. – 2017. – №6(85). –С.130.

Кабир дар соли 1997 мисоли равшани ин гуфтаҳост. Дар раванди баргузори маъракаи интихоботӣ номзадҳо дар шабакаи интернет ҳазорҳо саҳифаи иттилоотӣ кушода, барои интихобкунандагон маълумоти заруриро пешкаш намуданд. Таҳлили истифодаи интернет нишон додааст, ки дар интихоботи соли 1996 зиёда аз 28% шаҳрвандони ИМА аз иттилооти дар интернет ҷойдодашуда истифода намудаанд. Айни замон интернет имкон медиҳад, ки шаҳрвандон дар бораи номзадҳо маълумоти муфассал пайдо намоянд (албатта, дар шароити мавҷуд будани чунин иттилоот) ва аз раванди баҳсу мунозира ва масъалагузори онҳо хабардор шаванд, то ки рӯзи овоздиҳӣ номзоди арзандаи худро интихоб намоянд.¹

Ҳамин тариқ, дар самти ташаккулдиҳии ҷомеаи иттилоотӣ нақши давлат хеле муассир аст. Ғайр аз ин, як қатор созмонҳои байналхалқӣ низ барои ҳалли ин масъала роҳу воситаҳои мувофиқро ҷустуҷӯ менамоянд. Масалан, Созмони рушд ва ҳамкориҳои иқтисодӣ барои таъмин намудани рушди пай дар пайи ҷомеаи иттилоотӣ ду самти муҳимми фаъолиятро хеле зарур мешуморад: дар заминаи истифодаи технологияҳои иттилоотӣю коммуникатсионӣ баланд бардоштани самаранокии идоракунии давлатӣ ва зери назорати қатъӣ қарор додани фазои иттилоотӣ, махсусан соҳаи тичорати электронӣ.

Созмони мазкур ба давлатҳои алоҳида пешниҳод менамояд, ки барои таъмини рушди минбаъдаи худ ба ташаккулдиҳии иқтисодиёти электронӣ тавачҷуҳи бештар зоҳир намоянд. Махсусан, дар самти ҳимояи моликияти зеҳнӣ, таъмини амнияти тичоратӣ ва савдои электронӣ, ҷамъовариҳои андозҳо ва кафолати бехатарии иттилоотӣю технологияи шаҳрвандон давлат бояд фаъолияти худро мақсаднок ба роҳ монад. Инчунин, давлат бехатарии истифодабарандагони хизматрасониҳои иттилоотӣю электрониро бояд таъмин намояд.

¹ Ҳамон асар. С.128.

Бояд гуфт, ки ҷомеаи иттилоотӣ аз рӯйи се хусусияти умумӣ муайян карда мешавад: аввал, дар ин навъи ҷомеа иттилоот ба сифати манбаи иқтисодӣ истифода мегардад. Ташкилот ва ширкатҳои гуногун бо мақсади баланд бардоштани самаранокии фаъолият ва ташаккули иқтисодии рақобатпазирии худ ҳаҷми хеле зиёди иттилоотро истифода менамоянд. Дуюм, иттилоот барои аҳолии мамлакат ба маҳсулоти истеъмолӣ табдил меёбад. Сеюм, дар соҳаи иқтисодиёт рушди бомароми бахши иттилоотӣ ба амал меояд, ки дар муқоиса бо бахшҳои дигари ин соҳа бо суръати хеле баланд ташаккул меёбад¹. Бо назардошти гуфтаҳои боло, бояд гуфт, ки тамоюли рушди ҷомеаи иттилоотӣ хосси кишварҳои пешрафта ва рӯ ба инкишоф мебошад. Ба таври самаранок истифода гардидани технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ низ, дар ҷомеаҳои мазкур ба мушоҳида мерасад.

Ҳамин тариқ, дар замони муосир технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ дар раванди пешбурди фаъолияти ҷамъиятӣ ва идоракунии давлатӣ мавқеи намоёнро ишғол намудаанд. Сиёсати иттилоотикунонӣ истифодаи онҳоро имконпазир гардонидани, барои ба вуҷуд овардани муносибатҳои нави ҷамъиятӣ ва муоширати электронӣ заминаи мусоид фароҳам меоварад. Дар раванди пешбурди сиёсати иттилоотикунонӣ масъалаи самаранок истифода намудани ТИК аз як ҷониб ва баланд бардоштани маданияти иттилоотӣ коммуникатсионии ҷомеа аз ҷониби дигар аҳамияти бештар касб менамоянд. Инчунин, дар шароити ташаккули системаҳои гуногуни иттилоотӣ, ки соҳаҳои мухталифи ҳаёти ҷамъиятиро фаро мегирад, омода намудани мутахассисони соҳавӣ низ ба талаботи даври замон табдил меёбад.

Дар ташаккули ҷомеаи иттилоотӣ нақши давлат бағоят бузург мебошад. Дар самти танзими муносибатҳои соҳаи иттилоот ва фазои иттилоотии ҷомеа меъёрҳои ба вуҷуд оварда мешаванд, ки ба воситаи

¹ Лаврухин А.Н. Информационное общество: надежды и результаты информатизации // Сборник трудов ВНИИСИ. – М., 1995. Вып. 12. – С.43.

онҳо ҳуқуқҳои иттилоотии шаҳрвандон, корхонаҳо, муассисаҳо, ширкатҳо ва мақомоти давлатӣ таъмин мегарданд. Махсусан, дар шароити рушди ҷомеаи иттилоотӣ масъалаи таъмини амнияти иттилоотии шахс, ҷомеа ва давлат аҳамияти бештар касб менамояд.

Аҳамияти бештар касб намудани соҳаи иттилоотии ҷомеа ва махсусан нақши аввалиндараҷа бозидани иттилоот дар ҳаёти сиёсии мамлакат давлатҳоро маҷбур менамояд, ки концепсияи сиёсати иттилоотии худро ташаккул диҳанд. Зеро дар сатҳи зарурӣ танзим намудани бозори хизматрасониҳои иттилоотӣ ва маҳсулоти иттилоотӣ кафили ба таври самаранок амалӣ гардидани сиёсати иттилоотии давлат ба ҳисоб меравад.

БОБИ III. ТАШАККУЛЁБИИ ҚОМЕАИ ИТТИЛООТӢ ДАР МАСИРИ ИСТИҚЛОЛИЯТИ СИЁСӢ

3.1. Ташаккулёбии қомеаи иттилоотӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: меъёрҳои асосӣ ва тадбиқи онҳо

Рушди илму техника, ба амал омадани пешрафти технологӣ, рушди технологияҳои иттилоотӣю коммуникатсионӣ ва ташаккулёбии инфрасохтори иттилоотӣ дар самти истифодаи технологияҳои навин инқилоби бузургро ба вуҷуд оварданд. Технологияҳои мазкур дар соҳаҳои гуногуни фаъолияти инсонӣ ба таври васеъ мавриди истифода қарор дода шуда, дар тӯли чанд даҳсолаи охир яке аз воситаҳои асосии таъмини рушди иҷтимоӣю иқтисодӣ, техникийю технологӣ ва сиёсӣю фарҳангӣ доништа мешаванд. Воқеан ҳам, дар замони муосир дар самти баланд бардоштани иқтисодии мамлакат маҳз дониш, иттилоот ва технологияҳои иттилоотӣ нақши муҳим мебозанд. Махсусан, истифодаи технологияҳои иттилоотӣю коммуникатсионӣ дар давлатҳои рӯ ба инкишоф ва давлатҳои дар давраи гузариш қарордошта, ки муҳити онҳо барои рушди иқтисодии мамлакат ҳанӯз носозгор аст, боиси пешрафти технологӣ ва иқтисодӣю иҷтимоӣ мегардад. Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки баъди пошхӯрии Иттиҳоди Шӯравӣ истиқлолияти сиёсӣ ба даст овард ва дар як муддати кӯтоҳ ба оташи ҷанги шаҳрвандӣ кашида шуда, аз он хисороти зиёди иҷтимоӣю иқтисодӣ дид, баъди ба имзо расидани Созишномаи истиқрори сулҳ ва ризоияти миллӣ дар баробари таъмини сулҳу субот, инчунин дар барқарор намудани хисороти ҷанги шаҳрвандӣ ва минбаъд баланд бардоштани нишондодҳои иқтисодии мамлакат нақши муассир гузоштааст.

Бояд гуфт, ки ҳарчанд заминаҳои ташаккулёбии қомеаи иттилоотӣ ва сиёсати иттилоотонӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ду

дахсола пеш фароҳам оварда шуда бошанд ҳам, дар шароити муосир, ки рушди бемайлони технологияҳои иттилоотӣю коммуникатсионӣ ба назар мерасад, барои мамлакат ташаккул додани концепсияи ҷомеаи иттилоотӣ муҳимияти бештар пайдо намудааст. Нақш ва мавқеи мамлакат дар низоми муносибатҳои байналхалқӣ, иқтисоди рақобатпазирии мамлакат, рушди ниҳодҳои демократии ҷомеа, рушди шахсият, сатҳу сифати зиндагӣ, рушди саноати иттилоотии мамлакат, рушди фарҳанг ва забони давлатӣ, таҳкими ягонагии иттилоотии мамлакат ва дар маҷмӯъ, рушди инкишофи инфрасохтори иттилоотии мамлакат аз мавҷудияти концепсияи ҷомеаи иттилоотӣ ва меъёрҳои мушаххаси он вобастагии зиёд доранд.

Дар ҳар мамлакат, аз ҷумла дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳарчанд ҷанбаҳои технологияи ҷомеаи иттилоотӣ дар зери таъсири баҳши хусусӣ ташаккул ёфта истода бошанд ҳам, ҷанбаҳои сиёсӣю ҳуқуқӣ, фарҳангӣю иҷтимоӣ онро низ ба инобат гирифта хеле муҳим мебошад. Бояд бо ташаббуси давлат концепсияи рушди ҷомеаи иттилоотӣ ташаккул дода шавад, то ки дар он унсурҳои асосии инфрасохтори иттилоотии мамлакат муайян карда шуда, нақш ва мавқеи субъектҳои асосии амалишавии концепсияи мазкур нишон дода шаванд. Махсусан, нақш ва мавқеи давлат, баҳши хусусии соҳаи иқтисодиёт, ташкилотҳои ҷамъиятӣ ва шахрвандони қаторӣ дар раванди ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ бояд мушаххас гардонидани шуда бошанд. Албатта, дар самти иттилоотии ҷомеа ва рушди ҷомеаи иттилоотӣ дар мамлакатамон натиҷаҳои мушаххас ба назар мерасанд, аммо камбудии норасоӣҳо низ хеле зиёданд. Маҳз камбудии ҷойдошта имкон намедиханд, ки марҳилаҳои навбатии пешрафти ҷамъиятӣ амалӣ карда шаванд. Зеро дар шароити муосир таъмини рушди бомароми соҳаҳои гуногун аз рушди ҷомеаи иттилоотӣ вобаста гардидааст.

Раванди ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон хусусиятҳои ба худ хосро доро мебошад. Дар солҳои аввали истиқлолият дар самти ташаккули инфрасохтори иттилоотии мамлакат амалан қоре анҷом дода нашуда буд. Зеро ин давра ба солҳои ҷанги шаҳрвандӣ рост меояд. Бояд гуфт, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон баъди пошхӯрии Иттиҳоди Шӯравӣ танҳо алоқаи телефони статсионари ба мерос гирифт, ки он ҳамчун унсури муҳимтарини инфрасохтори иттилоотию коммуникатсионии мамлакат на он қадар зиёд рушду инкишоф ёфта буд. Он ҳам бошад, дар солҳои ҷанги шаҳрвандӣ қисман қорношоям гардид. Тадричан дар зери таъсири баъзе омилҳои мавҷуда, аз ҷумла дар зери таъсири рушди технологияҳои навин талаботи мардум нисбат ба алоқаи телефони анъанавӣ камтар гардид. Ҳарчанд дар солҳои минбаъда оператори миллии мамлакат «Тоҷиктелеком» дар самти беҳтар намудани хизматрасониҳои худ қорҳои зиёдеро анҷом дода бошад ҳам, айни замон ин навъи алоқаро асосан қорхонаҳо ва муассисаҳо истифода менамоянд. Ба ҳар ҳол, «Тоҷиктелеком» барои беҳтар намудани хизматрасониҳои худ ва рушди инфрасохтори ин навъи алоқа лоиҳаҳои гуногунро амалӣ намуда истодааст, ки дар оянда дар бозори хизматрасониҳои иттилоотӣ имкони пайдо намудани мавқеи намоёни онро интизор шудан мумкин аст. Кам гардидани талабот нисбат ба алоқаи телефони анъанавӣ бо пайдоиши алоқаи мобилӣ низ вобаста мебошад.

Аввалин оператори алоқаи мобилӣ дар Тоҷикистон ширкати «ТоҷикТел» мебошад, ки он соли 1996 дар шаҳри Душанбе фаъолияти худро оғоз менамояд. Дар давоми панҷ соли оянда Вазорати алоқаи мамлакат ба «ТоҷикТел» иҷозат медиҳад, ки дар тамоми қаламрави кишвар алоқаи мобилиро паҳн намояд. Чунин иқдом боиси рӯ ба таназзул ниҳодани бозори алоқаи мобилӣ гардида, дар рушди ин соҳа монеаи ҷиддӣ эҷод намуд. Моҳи март соли 2005 Вазорати алоқаи

Ҷумҳурии Тоҷикистон иҷозатномаи ширкати «ТоҷикТел»-ро бекор менамояд ва тамоми моликияти он ба ширкати «Таким» мегузарад. Соли 1998 ширкати муштаракӣ «Сомонком» ташкил карда мешавад, ки он бори аввал алоқаи мобилии стандарти GSM-ро дар шаҳри Хучанд паҳн менамояд. Танҳо баъди солҳои 2001 дар бозори алоқаи мобилии мамлакат дигаргуниҳои сифатӣ ба назар мерасанд. Масалан, октябри соли 2001 бо ташаббуси ширкати MST (ИМА) ва Фонди Оғохон оид ба рушди иқтисодӣ ширкати мобилии «Индиго-Тоҷикистон» ташкил карда мешавад. 27 декабри соли 2001 дар шаҳри Душанбе бо ташаббуси ширкати «GSM-и Шимолию Ғарбӣ»-и Россия ва ширкати «Тоҷиктелеком» ширкати муштаракӣ «МЛТ» (Шабакаҳои мобилии Тоҷикистон) таъсис дода мешавад, ки он аз рӯи стандарти GSM фаъолияти худро ба роҳ мемонад. Моҳи сентябри соли 2002 ширкати «Бабилон-Мобайл» низ алоқаи мобилиро аз рӯи стандарти GSM пешниҳод менамояд. Айни замон дар бозори алоқаҳои мобилии мамлакат даҳҳо ширкатҳои мобилӣ фаъолият менамоянд, ки дар байни онҳо ширкати «Бабилон-Мобайл» аз рӯи муштаракӣ худ маҷмаи намоёнро ишғол намудааст.

Аз моҳи декабри соли 2004 инҷониб Вазорати алоқаи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои паҳн намудани алоқаи мобилии насли сеюм (3G) ба як қатор ширкатҳои мобилӣ иҷозатнома медиҳад. Айни замон як қатор ширкатҳои мобилии дар мамлакат фаъолияткунанда, аз ҷумла «Бабилон-Мобайл», «Тиселл», «Мегафон», «Билайн» ва чанде дигар алоқаи мобилии насли сеюм (3G) ва хизматрасонии интернетии стандарти насли чорум (4G)-ро ба муштаракӣ худ пешниҳод менамоянд.

Яке аз унсурҳои муҳимми инфрасохтори иттилоотии мамлакатро телевизионҳои кабелӣ ва маҳвораӣ ташкил медиҳанд. Онҳо дар самти иттилоотикунонии ҷомеа ва саривақт ба аҳолии мамлакат пешниҳод намудани иттилооти зарурӣ нақши муассир доранд. Дар пойтахти

мамлакат ва шаҳрҳои Қўрғонтеппаю Хучанд як қатор ширкатҳо дар рушди телевизионҳои кабелӣ сахми арзанда гузошта истодаанд. Махсусан, дар шаҳри Душанбе, қариб дар ҳамаи биноҳои баландошёна ноқилҳои ин навъи телевизион насб карда шудаанд ва ҳар кас мувофиқи шавқу завқи худ метавонад аз онҳо истифода намояд. Албатта, хизматрасонии мазкур ройгон нест, аммо нархи он барои аҳоли дастрас мебошад. Масалан, телевизионҳои ноқилӣ барномаҳои зиёда аз 150 шабакаи телевизиониро пахш менамоянд, ки аксари шабакаҳои мазкур дар шабакаҳои моҳвораӣ пулакӣ мебошанд. Яъне, бо истифода аз дастгоҳҳои мавҷпаҳнкунандаи моҳвораӣ имконияти дастрасӣ ба тамоми барномаҳои шабакаҳое, ки ширкатҳои телевизиони ноқилӣ пешниҳод менамоянд, ғайриимкон аст. Мутаассифона, телевизионҳои ноқилӣ дар деҳоти мамлакат ҳанӯз ҳам мавриди истифода қарор дода нашудаанд. Махсусан, дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки аксари аҳолии мамлакат дар деҳот умр ба сар мебаранд, ташкил намудани чунин навъи хизматрасонӣ дар самти иттилоотикунонии ҷомеа хеле муҳим арзёбӣ мегардад.

Бояд гуфт, ки шабакаи интернет яке аз унсурҳои муҳимтарини инфрасохтори иттилоотии дилхоҳ мамлакат ба шумор меравад. Дастраси аҳолии мамлакат гардонидани системаҳои иттилоотӣ маҳз ба воситаи шабакаи интернет имконпазир мегардад. Бинобар ин, бо боварии комил гуфтан мумкин аст, ки дар самти иттилоотонии ҷомеа шабакаи интернет нақши калидӣ дорад.

Дар Тоҷикистон бори аввал истифодаи хизматрасониҳои интернетӣ дар шакли хеле маҳдуд дар соли 1995 имконпазир гардид. Аввалин интернет-провайдер дар мамлакат бо ташаббуси ташкилоти ғайриҳукумати Central Asian Development Agency (CADA) таъсис дода шуд. Каме дертар Институти «Ҷомеаи кушод» (Фонди Сорос) дар панҷ шаҳри мамлакат аввалин марказҳои интернетии маҳаллиро ба истифода медихад. Моҳи декабри соли 1998 оператори

телекоммуникатсионии маҳаллӣ - «Телеком Технолоҷи» хизматрасониҳои интернетиро дар шаҳри Душанбе барои доираи васеи истифодабарандагон пешниҳод менамояд. Дар соли 2000 ба бозори хизматрасониҳои интернетӣ ширкатҳои «Интерком» ва «Бабилон-Т» низ ворид мегарданд. Дар соли 2001 ширкати «Тоҷиктелеком», соли 2002 ширкати «Комстел» ва соли 2003 ширкати «Истера» ба бозори хизматрасониҳои интернетӣ ворид мешаванд. Айнаи замон дар бозори хизматрасониҳои интернетӣ зиёда аз 12 интернет-провайдерҳои сатҳашон гуногун ба пешниҳоди ин навъи хизматрасонӣ машғуланд.

Бояд қайд намуд, ки дастрас намудани шабакаи интернет ба аҳолии мамлакат ва ба ташкилоту муассисаҳои дахлдор, агар барои рушди ҷомеаи иттилоотӣ заминаи мусоид фароҳам оварад ҳам, рушди онро таъмин карда наметавонад. Зеро дар баробари дастрас намудани шабакаи интернет, минбаъд дар бораи рушди контенти миллий ё худ зиёд намудани сомонаҳо ва системаҳои иттилоотии бо забони давлатӣ ташкилшуда саъю талош варзидан зарур мебошад.

Бояд гуфт, ки аз соли 2004 инҷониб дар мамлакат сохтани сомонаҳои интернетӣ дар заминаи домени .tj оғоз гардид. То ба имрӯз дар заминаи домени миллий зиёда аз 20 ҳазор сомонаҳои давлатию ғайридавлатӣ сохта, ба истифода дода шудаанд. Сомонаҳои мазкур, одатан аз ҷониби вазорату кумитаҳои ҳукумати, зерсохторҳои онҳо, инчунин аз ҷониби созмону ташкилотҳои ҷамъиятӣ ва дар мавридҳои хеле кам аз ҷониби субъектҳои хоҷагидор сохта, ба истифода дода мешаванд. Дар сомонаҳои мазкур маълумот дар бораи муассиса, нишонии муассиса, маълумот барои тамос, сохтори муассиса, самтҳои фаъолияти он, дастовардҳои муассиса ва дигар маълумотҳои зарурӣ ҷо дода мешаванд. Мутаассифона, сомонаҳои миллие, ки дар мамлакат сохта мешаванд, дар муқоиса бо сомонаҳои давлатҳои дигар хеле сода ва аз лиҳози дастрасии иттилоот камбудии хеле зиёд доранд. Дар

аксар маврид дастрас намудани маълумоти зарурӣ дар онҳо мушкил мебошад. Дар бештаре аз сомонаҳо маълумот дар бораи самтҳои фаъолият ва натиҷаҳои онҳо вучуд надорад.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки ҳар корхонае, ки зиёда аз 100 корманди штатӣ дорад, бояд ҳадди ақал як воҳиди кории оператори интернетӣ дошта бошад. Вале айни замон муассисаҳое, ки зиёда аз 400-500 корманд доранд, барои дар ҳолати корӣ нигоҳ доштани сомонаи худ ҳамагӣ як ё ду коргар доранд. Як қатор муассисаҳо тариқи шартнома сомонаҳои худро месозанду сипас тақдирӣ онро ба яке аз кормандони муассиса, ки мутахассиси ин соҳа нест, ҳавола менамоянд. Албатта, дар самти сохтани сомонаҳои динамикӣ ё худ дорои таркиби мураккаб дар мамлакат мутахассисони ҳирфай намерасанд.

Яке аз масъалаҳои дигаре, ки барои рушди контентӣ миллӣ мусоидат менамояд, ин сохта ба истифода додан ва марҳила ба марҳила таҷдиди назар намудани системаҳои иттилоотӣ мебошад. Барои сохтани чунин системаҳои иттилоотӣ барномасозони касбӣ заруранд, ки ин масъала низ ба яке аз мушкилоти ин соҳа таъдил ёфтааст. Масалан, айни замон дар шабакаи интернет бо забони тоҷикӣ ягон китобхонаи электронӣ мавҷуд нест. Ба истисноӣ баъзе муаллифон, ки бо ташаббуси хеш китобхонашонро ба китобхонаҳои электроники хориҷӣ ворид менамоянд. Айни замон дар давлатҳои гуногуни олам бо истифода аз системаҳои иттилоотӣ раванди аттестатсия ва акредитатсияи фаъолияти корхонаю муассисаҳо, идоракунии соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷамъиятӣ амалӣ карда мешавад. Аммо дар мамлақати мо аз сабаби ба забони тоҷикӣ мавҷуд набудани чунин системаҳо, қору фаъолият дар ҳама сатҳ мисли пештара боқӣ мондааст. Бинобар ин, бо боварии комил гуфтан мумкин аст, ки айни замон дар самти таъмини рушди ҷомеаи иттилоотӣ дар мамлакат ташаккули контентӣ миллӣ масъалаи аввалиндараҷа ба ҳисоб меравад. Бояд дар назар дошт, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон зиёда аз 70%

аҳолии мамлакат дар деҳот зиндагӣ ва қору фаъолият менамоянд. Қисми зиёди аҳоли бо забони тоҷикӣ сухан мегуянд. Аммо маълумот бо забони тоҷикӣ дар шабакаи интернет хеле кам ба назар мерасад. Бинобар ин, дар ин марҳилаи рушди ҷомеаи иттилоотӣ дар самти таъмини аҳоли бо иттилоот ва дастрас будани иттилооти зарурӣ рушди контенти миллӣ муҳим арзёбӣ мегардад. Яъне, дар шабакаи интернет зиёд намудани маълумоту иттилоот бо забони давлатӣ бояд яке аз самтҳои афзалиятноки рушди ҷомеаи иттилоотӣ ва сиёсати иттилоотонӣ бошад.

Фаъолияти субъектҳои алоҳида дар самти рушду инкишофи технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ ва раванди истифодаи онҳо дар Тоҷикистон ба воситаи санадҳои меъёрию ҳуқуқие, ки аз ҷониби парлумон қабул гардидаанд, танзим мегардад. Инчунин, барои танзими фаъолияти ин соҳа ва истифодаи технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ як қатор Фармонҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон низ мусоидат менамоянд. Ҳарчанд 27 декабри соли 1993 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи алоқа» қабул гардида бошад ҳам, он бинобар сабаби фаро гирифтани ҳолатҳои умумии соҳаи алоқа, ба рушди технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ чандон мусоидат нанамуд. Соли 1996 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи телевизион ва радиошунавонӣ» қабул мегардад. Бояд гуфт, ки қонуни мазкур то имрӯз 7 маротиба таҳрир гардидааст. Қонуни номбурда дар ҳудуди Тоҷикистон фаъолияти ташкилоту муассисаҳои телевизионӣ ва радиошунавониро танзим намуда, шароитҳои ҳуқуқӣ, иҷтимоию иқтисодӣ ва тартиби ташкилшавии онҳоро муайян менамояд. Ташкилоту муассисаҳои мазкур бояд дар самти амалишавии озодии сухан, ҳуқуқи шахрвандон барои гирифтани иттилооти пурра, дуруст ва саривақтӣ, баррасии равандҳои ҷамъиятӣ бояд мусоидат намоянд. Дар қонуни мазкур ба сифати принципҳои фаъолияти ташкилотҳои

телевизион ва радиошунавонӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон чунин меъёрҳо муайян карда шудаанд: ҳақиқатнигорӣ, ҳуқуқи шахрвандон барои қабули ахбор, озодона иброз намудани фикру ақида, эҳтироми меъёрҳои умумибашарии ахлоқ, катъиян риоя намудани одоби касбӣ¹.

6 августи соли 2001 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иттилоотонӣ» қабул мегардад. Қонуни мазкур муносибатҳоеро ба танзим мебарорад, ки дар раванди ташаккулёбӣ ва истифодабарии системаҳои иттилоотӣ, сохтани технологияҳои иттилоотӣ, сохтан, ба истифода додан ва истифода намудани системаҳои иттилоотии автоматикунонидашуда ба амал меоянд. Инчунин, ба воситаи қонуни мазкур тартиби ҳимояи манбаъҳои иттилоотӣ, ҳуқуқи ухдадорихои субъектоне, ки дар раванди иттилоотонӣ ширкат меварзанд, муқаррар карда мешавад².

10 майи соли 2002 як қатор қонунҳое қабул мегарданд, ки онҳо барои ба танзим даровардани фаъолияти иттилоотӣ нигаронида шудаанд. Аз ҷумла, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иттилоот» меъёрҳои умумии ҳуқуқи гирифтани, истифода намудани, паҳн кардан ва ҳифзи намудани иттилоотро муқаррар менамояд, ҳуқуқи субъекти муносибатҳои иттилоотиро дар ҳамаи соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ ва давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин системаи иттилоот ва манбаъҳои онро таҳким бахшида, мақоми иштирокчиёни муносибатҳои иттилоотиро муайян мекунад, дастрас намудани иттилоотро танзим ва ҳифзи онро таъмин намуда, шахсони алоҳида ва ҷомеаро аз иттилооти бардурӯғ муҳофизат менамояд³.

¹ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи телевизион ва радиошунавонӣ» // Бо қарори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 14 ноябри соли 1996, №382 қабул гардидааст. Қонуни амалкунанда. Таҳрири охирин 22.07.2013, №1014.

² Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иттилоотонӣ» // Бо қарори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 06 августи соли 2001, №40 қабул гардидааст. Қонуни амалкунанда. Таҳрири охирин соли 2005, №12.

³ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иттилоот» // Бо қарори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 10 майи соли 2002, №55 қабул гардидааст. Қонуни амалкунанда. Таҳрири охирин 27.11.2014, №1164.

Ҷамҷунин, 10 майи соли 2002 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи алоқаи барқӣ» қабул мегардад. Алоқаи барқӣ қисми ҷудонопазири инфрасохтори иқтисодӣ ва иҷтимоии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб меравад ва дар қаламрави он чун ҷузъи ба ҳам алоқаманди комплекси истеҳсолию хоҷагӣ, ки барои қонеъ гардонидани эҳтиёҷот ва талаботи шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ, мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва идорӣ ба хизмати алоқаи барқӣ нигаронида шудааст, амал мекунад. Асосҳои ҳуқуқии танзими фаъолият дар соҳаи ташкил, амалишавӣ ва рушди алоқаи барқӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба воситаи қонуни мазкур муқаррар карда мешаванд. Инчунин, қонуни мазкур ваколатҳои мақомоти давлатӣ, ҳуқуқу уҳдадорихои шахсони воқеӣ ва ҳуқуқиро, ки дар соҳаи мазкур фаъолият менамоянд ва ё аз хизматрасониҳои алоқаи барқӣ истифода мебаранд, муқаррар менамояд¹.

Яке аз қонунҳои дигаре, ки барои ба танзим даровардани муносибатҳои иттилоотӣ нигаронида шудааст, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳуҷҷати электронӣ» мебошад. Ин қонун низ 10 майи соли 2002 қабул гардида буд. Қонуни мазкур асосҳои ба кор бурдани ҳуҷҷатҳои электронӣ, талаботи асосӣ ба ҳуҷҷатҳои электронӣ, инчунин ҳуқуқ, вазифаҳо ва масъулияти иштирокчиёни муносибатҳои ҳуқуқиро, ки дар соҳаи гардиши ҳуҷҷатҳои электронӣ ба амал меоянд, муқаррар менамояд².

Як қатор масъалаҳои танзими муносибатҳои иттилоотӣ ва фаъолияти иттилоотӣ дар соҳаи технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ ба воситаи санадҳои меъёрии аз ҷониби Президенти мамлакат баимзорасида ва бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон қабулгардида ҳаллу фасл мегарданд. Дар миёни онҳо Фармони

¹ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи алоқаи барқӣ» // Бо қарори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 10 майи соли 2002, №56 қабул гардидааст. Қонуни амалкунанда. Таҳрири охирин 15.03.2016, №1301.

² Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳуҷҷати электронӣ» // Бо қарори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 10 майи соли 2002, №51 қабул гардидааст. Қонуни амалкунанда. Таҳрири охирин 31.12.2014, №1174.

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 7 ноябри соли 2003, №1175 дар бораи тасдиқи Концепсияи амнияти иттилоотии Ҷумҳурии Тоҷикистон¹ мақоми махсусро ишғол менамояд. Концепсияи мазкур мақсад, вазифаҳо, меъёрҳо ва самтҳои асосии таъмини амнияти иттилоотии мамлакатро асоснок менамояд. Бо мақсади хубтару беҳтар амалӣ намудани Концепсияи амнияти иттилоотии ҶТ бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2004, №290 «Барномаи таъмини амнияти иттилоотии Ҷумҳурии Тоҷикистон» қабул мегардад. Барномаи мазкур барои солҳои 2005-2010 қабул гардида буд ва барои рушди минбаъдаи системаи таъмини амнияти иттилоотии мамлакат, барои дар сатҳи зарурӣ амалӣ гардидани чорабиниҳои ташкилию ҳуқуқӣ ва техникую технологияи ин соҳа бояд мусоидат менамуд. Соли 2011 Ҳукумати Тоҷикистон ба барномаи мазкур тағйиру иловаҳо ворид намуда, муҳлати амалишавии онро то соли 2015 дароз менамояд².

Инчунин, 6 июни соли 2005 бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Қоидаҳо оид ба шарту шароити ҳифзи иттилоот дар воситаҳои техникие коркарди иттилоот» қабул мегардад. Дар асоси ҳуҷҷати мазкур сертификатсияи воситаҳои техникие, ки амнияти иттилоотии мамлакатро бояд таъмин намоянд, ба амал бароварда мешуд³.

Дар самти таъмини амнияти иттилоотӣ ва рушди технологияҳои иттилоотию коммуникатсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон як қатор фармонҳои Президенти мамлакат нақши муассир гузоштаанд. Аз ҷумла, 16 сентябри соли 1999, №1347 Фармони Президенти Ҷумҳурии

¹ Концепция информационной безопасности Республики Таджикистан // Утверждена Указом Президента Республики Таджикистан от 7 ноября 2003 г., №1175.

² Постановление Правительства Республики Таджикистан от 1 июля 2011 года №337 "О внесении изменений в постановление Правительства Республики Таджикистан от 30 июня 2004 года, №290" [электронный ресурс]. URL: http://www.adlia.tj/show_doc.fwx?rgn=115561 (дата обращения: 11.08.2018 г.)

³ Правила об условиях защиты информации в технических средствах обработки информации от 6 июня 2005 года № 203 [электронный ресурс]. URL: http://www.adlia.tj/show_doc.fwx?Rgn=8523 (дата обращения: 11.08.2018 г.)

Тоҷикистон «Дар бораи меъёрҳои таъмини дастрасӣ ба шабакаҳои иттилоотии ҷаҳонӣ» ба имзо мерасад. Дар асоси фармони мазкур дар сохтори Дастгоҳи иҷроияи Президенти ҶТ Маркази иттилоотию техникӣ таъсис меёбад, ки пеш аз ҳама, масъалаи истифодаи шабакаи интернет аз ҷониби мақомоти ҳокимияти давлатӣ ба воситаи ин марказ ба амал бароварда мешавад¹. Дар самти танзими истифодабарии шабакаи интернет қарори навбатии Ҳукумати ҶТ аз 8 августи соли 2001, №389 «Дар бораи таъсиси шабакаи ҷумҳуриявии интиқоли маълумот ва меъёрҳои ба тартиб даровардани дастрасӣ ба шабакаи иттилоотии ҷаҳонӣ» мақоми махсус дорад. Мутобиқи талаботи қарори мазкур ширкати «Тоҷиктелеком» ба сифати оператори давлатии шабакаи интернет муайян мегардад². Инчунин, бо қарори мазкур Қоидаҳои пешниҳод намудани хизматрасониҳои интернетӣ дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон низ қабул мегардад. Дар ҳуҷҷати мазкур шарту шароитҳои дастрасӣ пайдо намудан ба шабакаи интернет дар ҳудуди мамлакат, тартиби ба муштариён пешниҳод намудани хизматрасониҳои интернетӣ муқаррар карда шудаанд³. 5 декабри соли 2005, №532 қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи дастгирии давлатии рушду инкишоф, истифодабарӣ ва ҳифзи манбаъҳои иттилоотии Ҷумҳурии Тоҷикистон» ҷиҳати таъмини рушду инкишофи манбаъҳои иттилоотӣ қабул мегардад⁴.

¹ Указ Президента Республики Таджикистан от 16 сентября 1999 года № 1347 "О мерах по обеспечению доступа к мировым информационным сетям" [электронный ресурс]. URL: http://www.adlia.tj/show_doc.fwx?Rgn=1622 (дата обращения: 10.08.2018 г.)

² Постановление Правительства Республики Таджикистан от 8 августа 2001 г., № 389 "О создании Республиканской сети передачи данных и мерах по упорядочению доступа к мировым информационным сетям" [электронный ресурс]. URL: http://www.adlia.tj/show_doc.fwx?Rgn=4165 (дата обращения: 05.08.2018 г.)

³ Правила предоставления услуг интернет на территории Республики Таджикистан от 8 августа 2001 года № 389 [электронный ресурс]. URL: http://www.adlia.tj/show_doc.fwx?Rgn=6507 (дата обращения: 11.08.2018 г.)

⁴ Постановление Правительства Республики Таджикистан от 5 декабря 2003 г., № 532 "О государственной поддержке формирования, использования и защиты национальных информационных ресурсов Республики Таджикистан" [электронный ресурс]. URL: http://www.adlia.tj/show_doc.fwx?Rgn=5281 (дата обращения: 10.08.2018 г.)

Бояд қайд намуд, ки дар ибтидои солҳои 2000 аз ҷониби Ҳукумати ҚТ як қатор қарорҳои қабул мегарданд, ки онҳо барои истифодабарии забони давлатӣ дар соҳаи технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ мусоидат намудаанд. Масалан, 2 августи соли 2004, №330 Стандарти миллии дар клавиатураи компютерҳо гузоштани рамзҳои алифбои забони тоҷикӣ тасдиқ мегардад. Дар қарори навбатии Ҳукумати ҚТ аз 6 июни соли 2005, №188 «Дар бораи тасдиқи Барномаи истифодабарӣ ва рушди технологияҳои иттилоотӣ ба забони тоҷикӣ» мақсад ва вазифаҳои истифода намудани забони тоҷикӣ дар рушди технологияҳои иттилоотӣ муайян карда шудаанд¹. Инчунин, дар Барномаи мазкур механизмҳои асосии амалишавии ин мақсад ба таври равшан нишон дода шудаанд.

Дар самти таъмини рушду инкишоф ва истифодабарии технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, махсусан дар самти ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ, Стратегияи давлатии «Технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ барои рушди ҚТ» нақши муассир гузоштааст. Стратегияи мазкур бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон 5 ноябри соли 2003, №1174 ба имзо расида буд. Дар стратегияи мазкур се ҳадафи афзалиятнок нишон дода шудааст, ки онҳоро ба таври зерин нишон додан мумкин аст:

1) ташаккул додани ҷомеаи иттилоотӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон;

2) дар заминаи истифодаи самараноки технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таъмин намудани рушди фаъолияти соҳаҳои гуногун (маориф, фарҳанг, тандурустӣ, ҳифзи иҷтимоӣ ва ғ.);

¹ Постановление Правительства Республики Таджикистан от 6 июня 2005 г., № 188 "Об утверждении Программы применения и развития информационных технологий в таджикском языке" [электронный ресурс]. URL: http://www.adlia.tj/show_doc.fwx?Rgn=6404 (дата обращения: 10.08.2018 г.)

3) дар заминаи истифодаи самараноки технологияҳои иттилоотӣю коммуникатсионӣ дар амал татбиқ намудани Стратегияи паст намудани сатҳи камбизоатӣ, ташкил намудани ҷойҳои нави корӣ ва баланд бардоштани самаранокии меҳнат¹.

Мутобиқи талаботи стратегияи мазкур самтҳои асосии фаъолият дар соҳаи технологияҳои иттилоотӣю коммуникатсионӣ бояд чунин бошанд: дар соҳаи истифодабарии ТИК мустаҳкам намудани базаи меъёрию ҳуқуқӣ ва техникӣ; коркард ва мавриди истифода қарор додани барномаҳои ҷадиди иттилоотӣю технологӣ; рушди инфрасохтори иттилоотӣю коммуникатсионии мамлакат; таъмини амнияти иттилоотӣ ва ҳифзи иттилоот; Ҳимояи моликияти зеҳнӣ; рушди системаи бонкӣ, ба амал баровардани тижорати электронӣ. Дар самти коркард ва мавриди истифода қарор додани барномаҳои ҷадиди иттилоотӣю технологӣ чунин самтҳои фаъолият хеле афзалиятнок ба шумор мераванд: рушду инкишофи ҳукумати электронӣ, илм ва таҳсилоти фосилавӣ, тибби фосилавӣ, ташкил ва рушди марказҳои иттилоотӣю маркетингӣ ва ғ.²

Бо мақсади дар сатҳи зарурӣ дар амал татбиқ намудани мақсадҳои стратегияи дар боло зикргардида 3 декабри соли 2004 Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Барномаи давлатии ҷоринамоя ва рушди технологияҳои иттилоотӣю коммуникатсионӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон»-ро барои солҳои 2005-2008 қабул менамояд. Барномаи мазкур фарогири мақсадҳои зерин буд: фароҳам овардани шароит барои баланд бардоштани самаранокии фаъолияти мақомоти марказии ҳокимияти давлатӣ, мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ, рушди иқтисодиёти мамлакат бо роҳи дар байни омма паҳн намудан ва мавриди истифода қарор додани технологияҳои иттилоотӣю коммуникатсиониро дар назар дошт.

¹ Государственная стратегия «Информационно-коммуникационные технологии для развития Республики Таджикистан» // Утверждена Указом Президента Республики Таджикистан от 5 ноября 2003 г., №1174.

² Ҳамон ҷо.

Барои дар амал татбиқ намудани ин мақсадҳо ҳалли чунин масъалаҳо ва иҷроиши вазифаҳои зерин ба нақша гирифта шуда буданд:

– дар таҷрибаи фаъолияти идорӣ ҷорӣ намудани технологияҳои навини иттилоотӣ, ташкили инфрасохтори зарурӣ барои амалӣ намудани системаи иттилоотӣ дар мақомоти марказии ҳокимияти давлатӣ ва мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ;

– дар заминаи истифодабарии технологияҳои навини иттилоотию коммуникатсионӣ баланд бардоштани самаранокии фаъолияти мақомоти марказии ҳокимияти давлатӣ ва мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ;

– дар заминаи истифодабарии технологияҳои ҷадиди иттилоотию коммуникатсионӣ баланд бардоштани самаранокии фаъолияти субъектҳои хоҷагидор;

– таъмини ҳуқуқии ҳамаи субъектҳои иқтисодӣ дар самти дастрас намудани иттилоот;

– ба таври амалӣ истифода намудани забони тоҷикӣ дар соҳаи технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ.¹

Дар марҳилаи аввали (2005-2006) амалишавии барномаи мазкур як қатор корҳо бояд ба анҷом расонида мешуданд. Пеш аз ҳама, гузаронидани таҳлили базаи меъёрию ҳуқуқӣ ба нақша гирифта шуда буд. Чунин амал бо мақсади муайян намудани мушкилиҳои соҳаи истифодабарии ТИК бояд анҷом дода мешуд. Инчунин, таҷрибаи давлатҳои хориҷӣ оид ба татбиқи чунин барномаҳои давлатӣ бояд мавриди омӯзиш ва таҳлил қарор дода мешуд, то ки рушди технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ дар мамлакат таъмин карда шавад. Ғайр аз ин, ҳолати истифодабарии ТИК дар мақомоти давлатӣ бояд мавриди омӯзиш қарор мегирифт.

¹ Государственная программа развития и внедрения информационно-коммуникационных технологий в Республике Таджикистан // Утверждена постановлением Правительства Республики Таджикистан от 3 декабря 2004 г., №468.

Дар марҳилаи дуҷуми амалишавии барнома (2007-2008) самтҳои афзалиятнок ва таъмини самаранокии муносибатҳои мутақобилаи мақомоти ҳокимияти давлатӣ бо шаҳрвандон ва субъектҳои хоҷагидор бояд дар амал татбиқ мегардид. Барои анҷом додани ин кор чунин амалҳо ба нақша гирифта шуда буданд: коркард ва мавриди истифода қарор додани системаҳои иттилоотии соҳавӣ; барои мақомоти марказӣ ва маҳаллии ҳокимияти давлатӣ, ташкилотҳои буҷавӣ ва ғайритиҷоратӣ, системаи тиҷорати электронӣ ва марказҳои ҷамъиятӣ ташкил намудани инфрасохтори иттилоотӣ. Инчунин, бо истифода аз ТИК ба фурӯш баровардани молу маҳсулот ва хизматрасониҳо дар бозори дохилӣ ва хориҷӣ; омода намудани кадрҳои соҳаи ТИК; модернизатсияи системаҳои иттилоотии ҷоришуда; ташаккули базаи меъёрию ҳуқуқи ТИК; самаранок ба роҳ мондани муносибатҳои иттилоотӣ дар миёни мақомоти ҳокимияти давлатӣ, субъектҳои хоҷагидор ва аҳоли; дар заминаи инфрасохтори иттилоотии ягона дар ҳамаи соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ ба таври васеъ паҳн намудани ТИК.¹

Бояд гуфт, ки дар марҳилаҳои аввали рушду инкишофи ҳар мамлакат дар амал татбиқ намудани ин ё он стратегия ва ё барномаи давлатӣ мушкилиҳои фанӣ ва инсониро ба миён мегузорад. Аз чунин қонуният Ҷумҳурии Тоҷикистон низ истисно нест. Бинобар ин, вазифаҳои дар барномаи мазкур гузошташуда низ бо сабабҳои гуногун қисман иҷро намегарданд. Аз ин рӯ, соли 2014 Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи тасдиқ намудани чунин барномаи давлатӣ барои солҳои 2014-2017 такроран қарор қабул менамояд².

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти ташаккулдиҳии ҷомеаи иттилоотӣ инчунин ба масъалаи рушди ҳукумати электронӣ низ тавачҷуҳи махсус зоҳир карда мешавад. Муҳимият ва зарурияти

¹ Ҳамон ҷо.

² Государственная программа развития и внедрения информационно-коммуникационных технологий в Республике Таджикистан на 2014-2017 годы от 3 июля 2014 года, № 428 [электронный ресурс]. URL: http://www.adlia.tj/show_doc.fwx?Rgn=122089 (дата обращения: 12.08.2018 г.)

рушди ҳукумати электронӣ дар Тоҷикистон дар Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон соли 2012 таъкид гардида буд. Президенти мамлакат ибраз намуда буданд, ки: «истифодаи технологияҳои иттилоотиву коммуникатсионӣ дар самтҳои мухталифи ҳаёти ҷомеа ва дар асоси он ташаккули ҳукумати электронӣ аз масъалаҳои муҳимми замони муосир мебошанд. Кишварҳое, ки дар татбиқи технологияҳои иттилоотиву коммуникатсионӣ ва рушди ҳукумати электронӣ ба пешравиҳои назаррас ноил гардидаанд, пеш аз ҳама, ба масъалаҳои омода намудани кадрҳои баландхатисоси ин соҳаи муҳим, рушди инфрасохтори иттилоотӣ, зина ба зина баланд бардоштани сатҳи дониши хизматчиёни давлатӣ ва татбиқи усулҳои идоракунии электронӣ диққати зарурӣ медиҳанд»¹.

Таҳлили санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ ва қарорҳои аз ҷониби ҳукумат қабулшуда нишон медиҳад, ки масъалаи рушди ҳукумати электронӣ ва рушди технологияҳои иттилоотӣ дар Тоҷикистон ҳанӯз аз ибтидои солҳои 2000 оғоз гардида буд. Аммо рушди ҳукумати электронӣ дар Тоҷикистон ва истифодаи технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ дар ин соҳа дар марҳилаҳои аввали ташаккулёбии худ қарор доранд. Ҳанӯз ҳам ҳузури иттилоотии мақомоти ҳокимияти давлатӣ дар шабакаи интернет пурра ташаккул наёфтааст. Мувофиқи радабандии шохиси омодагии мамлакатҳо барои гузариш ба ҳукумати электронӣ (E-Government Readiness Index), ки аз ҷониби СММ тартиб дода мешавад, Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2005 дар миёни 183 мамлакат мақоми 117-умро ишғол менамуд. Аммо соли 2018 аз рӯйи нишондоди шохиси байналмилалӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон дар мақоми 131 қарор гирифт (ниг. ба қадвали №1).

¹ Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон [манбаи электронӣ]. URL: <http://president.tj/node/1084> (санаи истифодабарӣ: 15.08.2018)

Мақоми Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шохиси омодагии мамлакатҳо барои гузариш
ба ҳукумати электронӣ (E-Government Readiness Index)¹

Солҳо	2005	2008	2010	2012	2014	2016	2018
Мақом	117	132	122	122	129	139	131

Мувофиқи нишондодҳои шохиси мазкур ҳузури иттилоотии мақомоти ҳокимияти давлатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон хеле поён аст. Мақоми аз миёна болоро соҳиб шудан ҳам ба шарофати нишондодҳои баланди захираҳои инсонӣ ва саъю талоши ҳукумат барои гузариш ба ҳукумати электронӣ мебошад. Бинобар ин, Ҳукумати мамлакатро зарур аст, ки барои дар радабандии мазкур мақоми хосса пайдо намудан, ба масъалаи ҳузури иттилоотии ҳукумат дар шабакаи интернет таваҷҷуҳи бештар зоҳир намояд.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон гузариш ба ҳукумати электронӣ аз омилҳои зерин вобастагӣ дорад: 1) дар сатҳи зарурӣ ташаккул додани базаи меъёрию ҳуқуқии соҳаи технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ; 2) стандартизатсияи гузоштани алифбои тоҷикӣ дар клавиатураи компютер; 3) гузариш ба инфрасохтори телекоммуникатсионии рақамӣ; 4) дар аксари мақомоти давлатӣ ташкил намудани шабакаи ягонаи локалӣ; 5) имконияти анҷом додани пардохтҳои электронӣ ва интиқоли пулҳои электронӣ дар системаи бонкӣ.²

Рушди ҳукумати электронӣ барои Ҷумҳурии Тоҷикистон имконияти ба шабакаҳои иттилоотии ҷаҳонӣ пайвастанро фароҳам меорад. Аммо рушди ҳукумати электронӣ дар мамлакат хеле ба охирагӣ сурат мегирад. Ба андешаи муҳаққиқони ватанӣ Ниёзов А.С. ва Шамсов И.С., монетаи асосӣ дар самти амалишавии ҳукумати электронии мамлакат характери меъёрию ташкилӣ дорад. Ба андешаи

¹ UN E-Government Knowledgebase. URL: <https://publicadministration.un.org>

² Ершова Т.В., Хохлов Ю.Е. Тенденции и механизмы развития информационного общества в Таджикистане // Информационное общество. –2006. –№5-6. –С.23.

онҳо, ханӯз ҳам мубодилаи ҳуҷҷатҳои электронӣ ба таври зарурӣ ба роҳ монда нашудааст ва қоидаҳои пешниҳоди хизматрасониҳои электроники давлатӣ ташаккул дода нашудаанд. Инчунин, дар сатҳи баланд қарор доштани бюрократизми мақомоти ҳокимияти давлатӣ низ имкон намедиҳад, ки ҳукумати электронӣ дар мамлакат татбиқ карда шавад. Аммо дар сатҳи зарурӣ ташаккул ёфтани ҳукумати электронӣ имкон медиҳад, ки пеши роҳи бюрократизм ва коррупсия гирифта шавад¹.

Чунин андешаҳо соли 2012 дар Паёми Президенти мамлакат низ садо дода буданд. Президенти мамлакат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон иброз доштанд, ки: «бо мақсади баланд бардоштани сатҳи маърифати техникии табақаҳои гуногуни ҷомеа ва ҳамачониба татбиқ намудани технологияҳои иттилоотиву коммуникатсионӣ дар иқтисоди миллии кишвар Ҳукумати мамлакат ба наздикӣ «Консепсияи ташаккули ҳукумати электронӣ»-ро қабул намуд. Ин имкон медиҳад, ки номгӯи зиёди хизматрасониҳои давлатӣ ба шаҳрвандон ба таври электронӣ сари вақт ва босифат расонида шуда, зухуроти номатлубе чун бюрократизм ва коррупсия тадричан аз байн бурда шаванд. Дар баробари ин, муносибати мутақобилаи ҷомеа бо сохторҳои давлатӣ таҳким меёбад, ки ин яке аз рӯкнҳои муҳими ҷомеаи шаҳрвандӣ ба шумор меравад»².

Воқеан ҳам, 30 декабри соли 2011 бо қарори Ҳукумати ҚТ «Консепсияи ташаккули ҳукумати электронӣ» қабул мегардад. Консепсияи мазкур мақсад ва афзалияти ташаккули Ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистонро барои ояндаи дарозмуҳлат, стратегияи амалиётро ҳангоми иҷро кардани дурномаҳо ва барномаҳо

¹ Ниёзов А.С., Шамсов И.С. Э-правительство Республики Таджикистан как эффективная технология оказания государственных услуг: состояние и перспективы // Вестник Астраханского технического университета. Серия: Экономика. –2016. –№3. –С.80.

² Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон [манбаи электронӣ]. URL: <http://president.tj/node/1084> (санаи истифодабарӣ: 15.08.2018)

муайян мекунад. Концепсияи мазкур бояд дар се давра амалӣ карда шавад:

Дар давраи аввал (солҳои 2012-2013) - шабакаи ягонаи технологияҳои иттилоотӣ, ки 48 вазорат ва муассисаи Ҷумҳурии Тоҷикистонро муттаҳид намуда, қисми калидии (асосии) Ҳукумати электронии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб меравад, ба кор андохта мешавад; дар чаҳорчӯбаи шабакаи мазкур феҳристи автоматикунонидашудаи хизматчиёни давлатӣ, ки маркази он дар Раёсати хизмати давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷойгир карда шудааст, такмил дода мешавад.

Дар давраи дуюм (солҳои 2013-2015) - дар амал татбиқ намудани фаъолияти мақомоти ҳокимияти давлатӣ аз тариқи қарорҳои технологии байниидоравӣ сурат мегирад.

Давраи сеюм (солҳои 2015-2020)-и рушди Ҳукумати электронӣ, автоматикунонии раванди пешниҳоди хизматрасониҳои давлатиро ба аҳоли ва муассисаҳо, инчунин барои ниёзмандиҳои давлатӣ истифодаи хизматрасониҳои муассисаҳоро дар назар дорад. Ҳамзамон, рушди хизматрасониҳои ҳукумати электронӣ ба мисли портали ҳукуматӣ ва равзанаи тадохули (шлюзи) ҳукумати электронӣ (системаи иттилоотӣ, ки барои интегратсияи (ҳамроҳшавии) системаҳои иттилоотӣ дар чаҳорчӯбаи амалӣ гардидани хизматҳои электронӣ муайян гардидаанд), дар назар гирифта шудаанд¹.

Инчунин, бо мақсади дар сатҳи зарурӣ ташаккул додани ҳукумати электронӣ, дар концепсияи мазкур иҷрои вазифаҳои зерин дар назар гирифта шудаанд:

- баланд бардоштани самаранокии фаъолияти мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатӣ ва идоракунӣ бо истифодаи васеи технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ;

¹ Концепсияи ташаккули ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон // Бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 декабри соли 2011, №643 тасдиқ шудааст.

- баланд бардоштани сатҳу сифати хизматрасониҳо ва дастрас будани хизматрасониҳои иҷтимоие, ки ба шахрвандон ва ташкилотҳо расонида мешаванд;

- сода гардонидани қоидаҳо ва кам кардани муҳлатҳои пешниҳоди хизматрасониҳои иҷтимоӣ, инчунин кам кардани (коҳиш додани) хароҷоти маъмурӣ, ки бо пешниҳоди ин хизматрасониҳо вобастагӣ доранд;

- баланд бардоштани сатҳи дастрасӣ ба иттилоот дар бораи фаъолияти мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатӣ;

- ташаккули системаи ягонаи табодули иттилоотӣ бо истифода аз захираҳои иттилоотии электронӣ ва пайвастшавии доимӣ ба система ва шабакаҳои маҳдуди баҳисобгирии алоқаи ҳамаи истифодабарандагон;

- ҳавасмандкунии иқтисодии истифода аз Интернет ва технологияҳои муосири технологӣ¹.

Бояд тазаққур дод, ки амалӣ гардидани ҳадафҳои мазкур, инчунин рушди инфрасохтори иттилоотии мамлакат ва дар соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷамъиятӣ, аз ҷумла дар соҳаи хизмати давлатӣ самаранок истифода гардидани технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ аз самаранокии фаъолияти соҳаи маориф вобастагӣ дорад. Зеро саводнокии компютерӣ ва истифода бурда тавонистани ТИК, заминаҳои асосии рушди ҷомеаи иттилоотӣ ба ҳисоб мераванд.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ташаккули инфрасохтори иттилоотию коммуникатсионӣ дар соҳаи маориф ҳанӯз баъди анҷомёбии ҷанги шахрвандӣ оғоз гардида буд ва айни замон низ яке аз ҳадафҳои стратегии ҳукумат ба шумор меравад. Масъалаи мазкур доимо дар маркази диққати Президенти мамлакат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон қарор дорад.

¹ Ҳамон ҷо.

Дар давраи баъдичангӣ вобаста ба масъалаи инфрасохтори иттилоотии соҳаи маориф ҳолатеро мушоҳида намудан мумкин буд, ки дар баъзе мактабҳои миёна шумораи ками компютерҳо ва дар аксари онҳо умуман ягон компютер вучуд надошт. Асосан, мактабҳои шахрӣ бо компютерҳо таъмин гардонида шуда буданд, аммо дар мактабҳои деҳот умуман вучуд надоштанд. Дар солҳои 2000 бо ибтикори Президенти мамлакат ва Ҳукумати кишвар барои тағйир додани ин вазъият чораҳои зарурӣ андешида мешаванд. 31 декабри соли 2002 бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Барномаи компютеркунонии мактабҳои маълумоти ҳамагонии асосӣ ва миёнаи Ҷумҳурии Тоҷикистон» барои солҳои 2003-2007 қабул мегардад. Дар солҳои 2004-2005 аллақай ба мактабҳои миёнаи мамлакат зиёда аз 10 ҳазор компютер дода мешавад, ки ин нишондод мувофиқи нақшаи компютеркунонӣ 35%-ро ташкил меод. Аммо, то охири соли 2007 нақшаи барномаи мазкур пурра иҷро намегардад. Бо назардошти чунин вазъият 5 марти соли 2008 Ҳукумати мамлакат Барномаи компютеркунонии мактабҳои таҳсилоти ҳамагониро боз барои солҳои 2008-2010 такроран қабул менамояд¹.

Бояд иқроеро шуд, ки истифодаи технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ ва компютерҳои фардӣ дар муқоиса бо мактабҳои миёна дар мактабҳои таҳсилоти олии мамлакат хубтар амалӣ мегардад. Айни замон дар тамоми мактабҳои олии мамлакат синфхонаҳои зиёди компютерӣ мавҷуд буда, инчунин онҳо ба шабакаи интернет низ пайваस्त мебошанд.

Истифодаи технологияҳои иттилоотию коммуникатсионии замони муосир дар раванди таълим яке аз масъалаҳои муҳимми баланд бардоштани ҳам сатҳу сифати таълим ва ҳам беҳтар намудани саводнокии компютери мутахассисони оянда ба шумор меравад.

¹ Программа компьютеризации общеобразовательных учреждений Республики Таджикистан на 2008-2010 гг. // Утверждено постановлением Правительство Республики Таджикистан от 5 марта 2008 года, №77.

Аммо истифодаи ТИК дар мактабҳои таҳсилоти ҳамагонии мамлакат дар ҳоли ташаккулёбӣ қарор дорад. Масалан, дар синфҳои болоии мактабҳои миёна аз фанҳои информатика ва техникаи ҳисоббарор дарс мегиранд, ки дар доираи ин фанҳо мухассилин дар бораи компютерҳои замонавӣ ва асосҳои барномасозӣ маълумоти хеле маҳдуд дастрас менамоянд. Ҳанӯз ҳам усулҳои истифодаи ТИК дар раванди таълими фанҳои алоҳида вучуд надорад, манбаҳои электронии таълимӣ, аз қабилӣ китобхонаҳои электронии миллӣ мавҷуд нест ва теъдоди омӯзгорони дорои саводи компютерӣ низ хеле кам мебошад. Ба андешаи коршиносон ва таҳлилгарон, қариб 80-90% омӯзгорони мамлакат моҳияти технологияҳои иттилоотию коммуникатсиониро наметавонанд ва онҳоро дар раванди таълим истифода бурда наметавонанд¹. Дар мактабҳои олии низ истифодаи ТИК дар сатҳи зарурӣ қарор надорад. Ҳайати профессорону омӯзгороне, ки ТИК-ро дар раванди таълим истифода бурда наметавонанд, яке аз мушкилиҳои асосии мактабҳои олии боқӣ мемонад.

Дар чунин шароит Президенти мамлакат дар суҳбати худ рӯзи 30 августи соли 2017 ба муносибати Рӯзи дониш ва ифтитоҳи бинои нави Академияи Вазорати корҳои дохилӣ чунин иброз намуданд: «Имрӯзҳо вақти он расидааст, ки ба усули анъанавии таҳсили ғоибона хотима бахшида, таҳсилоти фосилавӣ ба роҳ монда шавад. Дар шароити имрӯза раванди таълиму тадрисро бе истифодаи васеи воситаҳои техникӣ ва технологияҳои муосир тасаввур кардан ғайриимкон аст»². Дар асоси супориши Сарвари давлат соли таҳсили 2017-2018 тамоми гурӯҳҳои шакли таҳсилашон ғоибона ба таҳсилоти фосилавӣ фаро гирифта шуданд. Албатта, дар ин самт камбудию

¹ Ершова Т.В., Хохлов Ю.Е. Тенденции и механизмы развития информационного общества в Таджикистане // Информационное общество. –2006. –№5-6. –С.26.

² Суҳбати ба муносибати Рӯзи дониш ва ифтитоҳи бинои нави Академияи Вазорати корҳои дохилӣ [манбаи электронӣ]. URL: <http://president.tj/node/16031> (санаи истифодабарӣ: 14.08.2018)

норасоихо хеле зиёд буданд, аммо роҳбарияти муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ барои бартараф намудани онҳо чораҷӯӣ намуда истодаанд.

Ҳамин тариқ, раванди ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон асосан аз ибтидои солҳои 2000 оғоз мегардад. Солҳои 2000-2010 дар мамлакат вобаста ба рушди технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ, ташаккули ҳукумати электронӣ ва тақвият бахшидани сиёсати иттилоотонӣ як қатор санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ қабул мегарданд. Инчунин, дар ин самт фармонҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва қарорҳои Ҳукумати Тоҷикистон аҳамияти зиёд доранд. Бо боварии комил гуфтан мумкин аст, ки дар мамлакат базаи меъёрию ҳуқуқии ҷомеаи иттилоотӣ хеле хуб ташаккул дода шудааст. Аммо раванди ташаккулёбии инфрасохтори иттилоотии мамлакат дар марҳилаҳои аввали рушду инкишоф қарор дорад.

3.2. Мушкилот ва дурнамои рушди ҷомеаи иттилоотӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Айни замон пешбурди фаъолияти соҳаҳои мухталифи ҳаёти ҷамъиятӣ ва ба роҳ мондани фаъолияти корхонаю муассисаҳоро бе истифода аз компютер ва дигар дастгоҳҳои иттилоотию коммуникатсионӣ тасаввур намудан ғайриимкон аст. Технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ дар рушди ҷомеаҳои асри XXI таъсири амиқ мерасонанд. Таъсири онҳо ба тарзи ҳаёти одамон, қору таҳсили онҳо, ба муносибати мутақобилаи давлат ва ҷомеаи шахрвандӣ рӯз то рӯз афзун мегардад. Дар маҷмӯъ, технологияҳои иттилоотӣ барои ҳамаи одамон имкониятҳои хеле васеъ фароҳам меоваранд.

Гузашта аз ин, дар замони муосир рушду инкишофи давлатҳои олам аз рушду инкишофи инфрасохтори иттилоотии мамлакат вобаста мебошад. Интиқоли босуръати иттилоот аз як корхона ба корхонаи дигар, анҷом додани амалҳо ва фаъолиятҳои ғайрихузуриӣ, аз фосилаи

дур истифода намудани хизматрасониҳои гуногун, бо ёрии технологияҳои иттилоотӣ ба роҳ мондани хизматрасониҳои соҳавӣ дар шароити мавҷудияти инфрасохтори иттилоотии ташаккулёфта имконпазир мегардад. Аммо чунин дастоварди инсоният дар баробари таъмин намудани рушду инкишоф, инчунин як қатор мушкилиҳоро ба вуҷуд овардааст. Пайдоиши таҳдиду хатарҳои замони муосир низ, ба пешрафти илму техника ва технологияҳои муосири иттилоотӣ иртибот дорад. Зеро ҳар як технологияи нав метавонад дар ду самт – ҳам ба фоидаи инсоният ва ҳам бар зарари ӯ истифода бурда шавад. Роҷеъ ба ин масъала профессори Донишгоҳи шаҳри Лион (Фаронса) андешаҳои хеле ҷолиб иброз намудааст. Ба андешаи ӯ, «ҳамаи донишҳои инсоният – аз донишҳои илмӣ сар карда то донишҳои таҷрибавӣ, тамоми дастовардҳои техникую технологӣ, тамоми арзишҳои фарҳангӣ, аз ҷумла, адабиёт ва санъат, қонунҳо, урфу одатҳои динӣ ва ғ. метавонанд ҳам ба фоидаи инсоният ва ҳам бар зарари ӯ истифода бурда шаванд. 90% натиҷаи таҳқиқоти илмӣ, дар кадом шакле ки набошанд, дар соҳаи ҳарбӣ истифода бурда мешаванд. Масалан, мубориза бар зидди ҳашарот метавонад заминаи пайдоиши ҷангҳои бактериологӣ шавад, воситаҳои мадҳушқунанда метавонанд ба сифати яроқ истифода гарданд, назорати тағйирёбии иқлим барои ба вуҷуд омадани амалҳои агрессивии баъзе аз давлатҳо шароит фароҳам меоварад».¹ Рушди технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ низ, дар аввал бо мақсади таъмин намудани пешрафти соҳаҳои гуногун ба роҳ монда шуда буд, вале нерӯҳои таҳрибкор технологияҳои мазкурро барои амалӣ намудани мақсадҳои сиёсӣ иқтисодии худ ба таври васеъ истифода менамоянд. Дар миёни хавфу хатарҳои, ки аз рушди илм вобастаанд, кибертерроризм, ки дар заминаи истифодаи технологияҳои иттилоотии замони муосир зоҳир мегардад, хеле хатарнок аст. Бинобар ин, кибертерроризм айни замон ба давлатҳои

¹ Юсупов Р.М. Наука и национальная безопасность. -2-е издание, переработанное и дополненное / Р.М.Юсупов. –СПб.: Наука, 2011. – С.216.

алоҳида ва умуман ба тартиботи ҷамъиятии ҳар як мамлакат таҳдид менамояд.¹ Ин аст, ки тайи ду даҳсолаи охир бо назардошти рушди технологияҳои иттилоотӣ ва ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ олимону муҳаққиқони соҳаҳои гуногуни илм ба мазмуну мундариҷаи кибертерроризм таваҷҷуҳи махсус зоҳир намуда, онро ҳамчун падидаи манфии замони муосир маънидод менамоянд.

Дар раванди ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ шабакаи интернет нақши калидӣ мебозад ва ҳатто рушди технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ ва ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотиро бе шабакаи интернет тасаввур намудан ғайриимкон мебошад. Аз ин рӯ, истифодаи интернет, дастраси ҳамагон гардонидани он ва сатҳу сифати он яке аз омилҳои муҳимтарини рушди ҷомеаи иттилоотӣ ба шумор меравад. Дар раванди истифодабарии шабакаи интернет ҳар як мамлакат ба ду мушкилоти асосӣ рӯ ба рӯ мегардад:

Якум, ташаккулдиҳии контенти миллий ва инфрасохтори иттилоотии мамлакат (бо забони давлатӣ сохта, ба истифода додани системаҳои иттилоотии соҳавӣ, ба роҳ мондани хизматрасониҳои электронӣ, ташаккули ҳукумати электронӣ ва ғ.).

Дуюм, таъмини амнияти иттилоотии мамлакат (таъмин намудани амнияти инфрасохтори иттилоотии кишвар, баланд бардоштани саводнокии компютери шаҳрвандон, омода намудани мутахассисони соҳаи ТИК, ҳимояи фазои иттилоотии мамлакат аз таҳдидҳои кибертерроризм ва киберэкстремизм ва ғ.).

Бояд гуфт, ки тайи ду даҳсолаи охир дар шабакаи интернет шабакаҳои мухталифи иҷтимоие ба вучуд омадаанд, ки ҳар яки онҳо хусусиятҳои ба худ хосеро доро мебошанд. Шабакаҳои иҷтимоӣ агар аз як ҷониб иртиботи одамро таъмин намоянд, аз ҷониби дигар, сарчашмаи тарғибу ташвиқи андешаҳои ифротӣ ба шумор мераванд.

¹ Клименский М.М. Кибертерроризм как социально-политическое явление: отличительные признаки и основные причины активизации на современном этапе // Внешнеполитические интересы России: история и современность: Материалы Всероссийской научной конференции (г. Самара, 30 марта 2014 г.). – Самара, 2014. – С.85.

Масалан, айни замон дар шабакаи интернет чунин шабакаҳои иҷтимоӣ, ба монанди «В Контакте», «Одноклассники», «Мой мир», «Facebook», «Twitter», «Habrahabr», «BeOn», «MYSPACE», «Мир тесен», «Yandex: Мой круг» ва монанди инҳо мавҷуданд, ки шумораи аъзошудагон дар онҳо садҳо ҳазор ва миллионҳо нафарро ташкил медиҳад. Масалан, агар шабакаи иҷтимоии «Facebook» мамлакати алоҳидае мебуд, он аз рӯйи шумораи аъзоёни худ баъди Чин, Ҳиндустон ва ИМА дар олам ҷойи чорумро ишғол менамуд. Зеро танҳо дар 9 моҳи охир дар шабакаи мазкур зиёда аз 100 млн нафар истифодабарандагони нав ба қайд гирифта шудаанд. Шумораи аъзоёни шабакаҳои дигари иҷтимоӣ низ рӯз то рӯз рӯ ба афзоиш аст. Сабаби зиёд шудани аъзоёни онҳо дар он аст, ки фаъолони сиёсӣ ва рӯзноманигорони мустақил дар шабакаҳои мазкур дар бораи воқеа ва ҳодисаҳои гуногуни ҳаёти сиёсии мамлакати худ маводи таҳлилий ҷой медиҳанд, то ки дигаронро низ аз муҳтавои он бархӯрдор намоянд.¹ Аммо тӯли солҳои охир террористон ва экстремистон низ ба шабакаҳои иҷтимоӣ роҳ ёфта, ба воситаи тарғибу ташвиқи иттилооти зарарнок ба шуури одамон ва рафтори онҳо таъсир расонида истодаанд. Қисми зиёди нафароне, ки ба сафи гурӯҳҳои экстремистии террористӣ мепайванданд, маҳз дар шабакаи иҷтимоӣ мағзшӯӣ мешаванд.

Муҳаққиқи ватанӣ А.Н. Муҳаммад кибертерроризмро амали ҷинойтӣ муаррифӣ намуда, қайд менамояд, ки ташкилотҳои террористӣ барои амалӣ намудани ҳадафҳои худ аз воситаҳои техникӣ истифода менамоянд, ки фурӯши озод доранд ва ҳамчун объекти инфраструктураи иттилооти давлатӣ мавриди истифода қарор гирифтаанд. Бо истифода аз ин дастрасӣ ташкилотҳои экстремистии террористӣ тавассути технологияҳои иттилоотӣ идеяҳои ғаразноки ҳешро паҳн менамоянд. Бештар воситаҳои мазкурро ташкилоти динӣ-

¹ Махмадов А.Н. Место и роль интернета в политике / А.Н.Махмадов, А.Х.Ибодов // Вестник Таджикского национального университета. –2014. –Т.1. –№3-8 (150). –С.136.

экстремистии «Ҳизб-ут-Таҳрир» ба таври хеле ғаъол истифода мебарад. Махсусан ин гуна мавод дар сомонаҳои ғайрирасмии онҳо ба таври ошкор интишор шудаанд. Айни замон на танҳо «Ҳизб-ут-Таҳрир», «Ҷамоати Ансоруллоҳ» ва «Ҳаракати исломии Ўзбекистон», балки дигар гурӯҳҳои муташаккили ҷинӣ ва ташкилотҳои экстремистии дар минтақаи Осиёи Марказӣ ғаъолияткунанда воситаҳои иттилоотию коммуникатсиониро ба таври васеъ истифода мебаранд.¹

Мамлакатҳое, ки марҳилаҳои мухталифи рушду инкишофро аз саргузаронидаанд ва имрӯз дараҷаи муайяни тараққиётро соҳиб ҳастанд, аз ҳама бештар зери таъсири кибертерроризм қарор мегиранд. Зеро, барои таъмини рушду инкишофи соҳаҳои мухталиф ба вучуд овардани инфрасохтори иттилоотии мукамал ва мураккаб хеле зарур мебошад. Аммо инфрасохтори иттилоотии ташаккулёфта, дар баробари он ки кафили рушду инкишоф маҳсуб меёбанд, ҳамзамон марҳила ба марҳила дар пайи рушди технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ ба ҳимоя ниёзи бештар пайдо менамояд. Дар зери таъсири рушди инфрасохтори иттилоотӣ вобастагии мамлакат аз ғаъолияти муназзами технологияҳои иттилоотӣ бештар мегардад. Зеро дар заминаи технологияҳои иттилоотию коммуникатсионии навин рушди иқтисодии мамлакат таъмин гардида, компютеркунонии соҳаҳои гуногун ба амал бароварда мешавад. Масалан, соҳаҳои алоқа, энергетика, нақлиёт, системаҳои молиявӣ бонкдорӣ, соҳаи ҳуқуқ ва амнияти миллӣ, ғаъолияти муназзами мақомоти давлатӣ аз технологияҳои пешрафтаи замони муосир ба таври васеъ истифода менамоянд, ки дар оянда низ чунин тамоюлот суръати тоза пайдо менамояд. Аз ин рӯ, кибертерроризм аз ҳама бештар ба он мамлакатҳое таҳдид менамояд, ки онҳо системаҳои бонкӣ, энергетикӣ

¹ Муҳаммад А.Н. Киберҷиноятҳо ҳамчун зухуроти кибертерроризм: моҳият ва хусусиятҳои навини онҳо / А.Н. Муҳаммад // Аҳбори Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А.Баҳоваддинови Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон. –2017. – №3-1. –С.56-61.

ва нақлиётӣ доранд ва махсусан давлатҳое, ки барои рушди соҳаҳои мазкур аз технологияҳои иттилоотӣю коммуникатсионӣ истифода менамоянд.¹ Дар чунин шароит давлатҳоро зарур аст, ки барои таъмини фаъолияти муназзами сохторҳои мазкур чораҷӯӣ намуда, роҳу воситаҳои самараноки таъмини амнияти онҳоро пайдо созанд.

Ба ҳамаи ин нигоҳ накарда, гузариш ба ҷомеаи иттилоотӣ ва шароити мусоид фароҳам овардан барои ташаккулёбии он хеле зарур арзёбӣ мегардад. Зеро ин талаботи давру замон мебошад. Ҷомеаи иттилоотӣ, ки дар заминаи истифодаи технологияҳои иттилоотӣю коммуникатсионӣ амалӣ мегардад, рушду инкишофи соҳаҳои гуногуни мамлакатро таъмин намуда, самаранокии идоракунии давлатию ҷамъиятиро бояд таъмин созад.

Бояд гуфт, ки дар самти ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ дар Тоҷикистон як қатор монеаҳои ҷиддӣ мавҷуданд. Пеш аз ҳама, масъалаи омода намудани мутахассисони ТИК яке аз масъалаҳои муҳим ба шумор меравад. Зеро рушди инфрасохтори иттилоотии мамлакат, сохтани порталҳои миллӣ ва умуман дар сатҳи зарурӣ ташкил намудани истифодабарии ТИК аз мутахассисони ин соҳа вобаста мебошад. Аз замони қабули Стратегияи давлатии «Технологияҳои иттилоотӣю коммуникатсионӣ барои рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон», ки бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон 5 ноябри соли 2003 тасдиқ шудааст, қариб 15 сол гузашта бошад ҳам, масъалаи тайёр намудан ва таъмини мутахассисони технологияҳои иттилоотӣю коммуникатсионӣ то ҳол ҳалли пурраи худро наёфтааст². Ин аст, ки дар мамлакат раванди ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ бо суръати хеле паст ба амал меояд. Чунин ҳолатро аз нишондодҳои созмонҳои байналмилалӣ, ки ҳамасола оид ба рушди

¹ Мазуров В.А. Кибертерроризм: понятие, проблемы противодействия / В.А.Мазуров // Доклады Томского государственного университета систем управления и радиоэлектроники. –2010. –№1(21). –С.43.

² Обидзода О.С. ВАО дар масири истиқлолияти сиёсӣ (таҷрибаи Тоҷикистон). –Душанбе: Эр-граф, 2018. – С.118.

ТИК рейтингҳои давлатҳои оламро тартиб медиҳанд, мушоҳида намудан мумкин аст.

Ҳамасола як қатор созмонҳои байналмилалӣ ва институтҳои илмию таҳқиқотӣ дар асоси муқоисаи маълумоти оморӣ кӯшиш менамоянд, ки рушди технологияҳои иттилоотию коммуникатсионии (ТИК) мамлакатҳои алоҳидаро муайян намуда, вобаста ба рушди ҷомеаи иттилоотӣ рейтингҳои давлатҳои алоҳидаро тартиб диҳанд. Созмонҳои мазкур ба самтҳои истифодабарии ТИК тавачҷуҳи махсус зоҳир намуда, пеш аз ҳама, ба масъалаҳои рушди тиҷорати электронӣ ва ҳукумати электронӣ диққати бештар медиҳанд. Айни замон панҷ шохиси муайянкунандаи рушди ҷомеаи иттилоотӣ маълуми машҳуранд. **Якум**, шохиси омодагии шабакавӣ (Network Readiness Index – NRI), ки он ҳамасола аз ҷониби Форуми умумиҷаҳонии иқтисодӣ, Бонки умумиҷаҳонӣ ва Мактаби байналмилалии тиҷорат пешниҳод мегардад. **Дуюм**, шохиси имкониятҳои рақамӣ (Digital opportunity index, DOI) аз ҷониби Иттифоқи байналмилалии телекоммуникатсия муайян карда мешавад. **Сеюм**, шохиси омодагии электронӣ (e-readiness), ки аз ҷониби Шӯъбаи истихбороти иқтисодӣ (Economist Intelligence Unit) ва Донишкадаи арзишҳои корӣ (Institute for Business Value) тартиб дода мешавад. **Чорум**, шохиси рушди технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ аз ҷониби Иттифоқи байналхалқии алоқаи барқӣ тартиб дода мешавад. **Панҷум**, шохиси омодагии мамлакатҳо барои гузариш ба ҳукумати электронӣ (E-Government Readiness Index), ки аз ҷониби СММ тартиб дода мешавад.

1. Шохиси омодагии шабакавӣ (Network Readiness Index – NRI) маҷмӯи нишондодҳои мебошад, ки барои муайян намудани рушди технологияҳои иттилоотию коммуникатсионии мамлакатҳои ҷаҳон истифода бурда мешавад. Шохиси мазкур соли 2001 таъсис дода шуда, аз соли 2002 ҳамасола оид ба рушди ҷомеаи иттилоотӣ дар давлатҳои

чаҳон гузориши муфассалеро зери унвони «Гузориши чаҳонӣ оид ба технологияҳои иттилоотӣ» пешниҳод менамояд. Айни замон шохиси мазкур яке аз нишондодҳои расмие мебошад, ки барои муайян намудани иқтидори ТИК ва имкониятҳои рушди ТИК таҳия мегардад. Шохиси омодагии шабакавӣ дараҷаи рушду инкишофи ТИК-ро аз рӯйи 67 нишондод муайян менамояд, ки ҳамаи онҳоро ба се гурӯҳ ҷудо намудан мумкин аст:

1) Мавҷуд будани шароит барои рушди ТИК – вазъияти муҳити корӣ ва таъминоти меъёрию ҳуқуқӣ, дар кадом вазъият қарор доштани рақобат, иқтидори инноватсионии мамлакат, инфрасохтори иттилоотӣ, имконияти сармоягузорӣ намудани лоиҳаҳо ва ғ.

2) Омодагии шаҳрвандон, ширкатҳои гуногуни мамлакат ва мақомоти давлатӣ барои истифодабарии ТИК – мавқеи давлат дар муносибат бо рушди технологияҳои иттилоотӣ, харҷҳои давлатӣ барои рушди ин соҳа, дастрасии технологияҳои иттилоотӣ барои тижорат, дастрасӣ ба шабакаи интернет, суръати интернет, дастрасӣ ба алоқаи мобилӣ, арзиши интернет, арзиши алоқаи мобилӣ ва ғ.

3) Сатҳу сифати истифодабарии ТИК дар бахшҳои хусусӣ, давлатӣ ва ҷамъиятӣ – шумораи компютерҳои фардӣ, шумораи истифодабарандагони шабакаи интернет, шумораи муштариёни ширкатҳои мобилӣ, мавҷудияти манбаъҳои электронӣ интернетии ташкилотҳои давлатӣ, истехсол ва истифодабарии технологияҳои иттилоотӣ дар мамлакат.

Барои муайян намудани нишондодҳои шохиси мазкур маълумотҳои омории як қатор созмонҳои байналмилалӣ истифода бурда мешаванд. Аз ҷумла, омориҳои солонаи СММ, Иттифоқи байналхалқии алоқаи барқӣ, Бонки умумичаҳонӣ, инчунин натиҷаи назарсанҷии ташаббускорони Форуми иқтисодии умумичаҳонӣ ба таври васеъ истифода мегарданд. Дар асоси омори умумии бадастомада мақоми давлатҳои гуногун дар рейтинги чаҳонӣ муайян

карда мешавад. Дар чадвали №1 номи давлатҳое, ки соли 2015 дар Шохиси омодагии шабакавӣ мақомҳои аввалро ишғол намудаанд, нишон дода шудааст. Инчунин, мақоми Ҷумҳурии Тоҷикистон низ дар чадвали мазкур мувофиқи рейтинги соли 2015 нишон дода шудааст.

Чадвали №1.

Рейтинги давлатҳои ҷаҳон аз рӯи Шохиси омодагии шабакавӣ¹ дар соли 2015

Мақоми рейтинг	давлат	дар	Мамлакат	Нишондоди умумӣ
1			Сингапур	6.0
2			Финляндия	6.0
3			Шветсия	5.8
4			Нидерландия	5.8
5			Норвегия	5.8
6			Швейтсария	5.7
7			ИМА	5.6
8			Британияи Кабир	5.6
9			Люксембург	5.6
10			Ҷопон	5.6
...		
117			Тоҷикистон	3.2
...		
143			Чад	2.4

Аз чадвали мазкур мушоҳида намудан мумкин аст, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2015 дар миёни 143 давлати дунё аз рӯи рейтинги Шохиси омодагии шабакавӣ мақоми 117-умро ишғол намудааст. Солҳои 2011-2012 бошад, дар рейтинги мазкур Тоҷикистон дар миёни 142 давлат мақоми 114-умро ишғол намудааст (ниг. ба чадвали №2). Аз нишондодҳои чадвали №2 маълум мегардад, ки Тоҷикистон дар самти рушди технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионии мамлакат дар мақоми хеле паст қарор дорад.

Чадвали №2.

**Мақоми Тоҷикистон дар рейтинги Шохиси омодагии шабакавӣ
(солҳои 2011-2015)**

Солҳо	Мақоми ишғолнамуда	Шумораи давлатҳо дар рейтинг
2015	117	143

¹ Всемирный экономический форум: индекс сетевой готовности 2015 года [электронный ресурс]. URL: <https://gtmarket.ru/news/2015/04/17/7128> (дата обращения: 15.09.2018 г.)

2014	-	148
2013	112	144
2012	114	142
2011	114	142

2. Шохиси имкониятҳои рақамӣ (Digital opportunity index, DOI) маҷмӯи нишондодҳои мебошад, ки барои муайян намудани рушди технологияҳои иттилоотию коммуникатсионии мамлакатҳои алоҳида истифода бурда мешавад. Асосан дар шохиси мазкур зиёда аз 11 нишондод истифода мегарданд, ки онҳоро ба се гурӯҳи калон ҷудо намудаанд:

1) Имкониятҳо барои истифодабарии ТИК:

- фоизи аҳолие, ки ба алоқаи мобилӣ дастрасӣ доранд;
- то кадом андоза дастраси аҳоли будани арзиши алоқаи мобилӣ (аз рӯйи нишондоди маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ ба сари аҳоли);
- то кадом андоза дастраси аҳоли будани арзиши шабакаи интернет (аз рӯйи нишондоди маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ ба сари аҳоли).

2) Инфрасохтори технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ:

- шумораи оилаҳое, ки телефони ноқили доранд (дар миёни 100 оила);
- шумораи муштариёни алоқаи мобилӣ (дар миёни 100 нафар аҳоли);
- шумораи оилаҳое, ки ба шабакаи интернет дастрасӣ доранд (дар миёни 100 оила);
- шумораи муштариёне, ки аз интернетии мобилӣ истифода мекунанд (дар миёни 100 нафар аҳоли);
- шумораи оилаҳое, ки компютери фардӣ доранд (дар миёни 100 оила).

3) Истифодабарии ТИК:

- шумораи истифодабарандагони шабакаи интернет (дар миёни 100 нафар аҳоли);

– шумораи истифодабарандагоне, ки ба интернетӣ баландсуръат дастрасӣ доранд (дар миёни 100 нафар аҳоли);

– шумораи истифодабарандагоне, ки ба интернетӣ баландсуръати мобилӣ дастрасӣ доранд (дар миёни 100 нафар аҳоли).

Иттифоқи байналмилалӣ телекоммуникатсия (ITU), ки дар назди СММ таъсис дода шудааст, ҳамасола дар асоси нишондодҳои рушди технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ мамлакатҳои алоҳида шохисӣ имкониятҳои рақамиро пешниҳод менамояд. Ҳамасола зиёда аз 180 давлати дунё бо нишондодҳои гуногун дар рейтингӣ шохисӣ мазкур ҷойгир карда мешаванд. Дар ҷадвали №3 номи давлатҳое, ки солҳои 2005-2006 дар шохисӣ имкониятҳои рақамӣ мақомҳои аввалро ишғол намудаанд, нишон дода шудааст. Инчунин, мақоми Ҷумҳурии Тоҷикистон низ дар ҷадвали мазкур мувофиқи рейтингӣ солҳои 2005-2006 нишон дода шудааст.

Ҷадвали №3.

Рейтингӣ давлатҳои ҷаҳон аз рӯи Шохисӣ имкониятҳои рақамӣ¹ (солҳои 2005-2006)

Мақоми рейтинг	дават дар	Мамлакат	Нишондоди умумӣ
1		Кореяи Ҷанубӣ	0.80
2		Ҷопон	0.77
3		Дания	0.76
4		Исландия	0.74
5		Сингапур	0.72
6		Нидерландия	0.71
7		Тайван (Чин)	0.71
8		Гонконг (Чин)	0.70
9		Шветсия	0.70
10		Британияи Кабир	0.69
...	
143		Тоҷикистон	0.21
...	
181		Нигер	0.03

¹ Digital Opportunity Index 2005/06 – World [Electronic resource]. URL: <http://www.itu.int/ITU-D/ict/doi/index.html>

Аз ҷадвали мазкур мушоҳида намудан мумкин аст, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон солҳои 2005-2006 дар миёни 181 давлати дунё аз рӯи рейтинги Шохиси имкониятҳои рақамӣ мақоми 143-юмро ишғол намудааст, ки ин нишондод хеле паст мебошад. Чунин ҳолат маънои онро дорад, ки дар мамлақати мо имкониятҳо барои истифодабарии ТИК, инфрасохтори ТИК ва истифодабарии ТИК дар сатҳи зарурӣ ба роҳ монда нашудаанд.

3.Шохиси омодагии электронӣ (e-readiness) дар асоси шаш нишондод тартиб дода мешавад. Нишондодҳои мазкур иборатанд аз: дастрасӣ ба иттилоот ва сатҳи сифати инфрасохтори иттилоотии мамлақат; вазъияти муҳити тиҷорати электронӣ; дараҷаи саводнокии компютери аҳоли; муҳити ҳуқуқии мамлақат; сиёсати давлатӣ дар соҳаи иттилоотонӣ; истифодаи имкониятҳои интернетӣ дар бозори мамлақат. Бояд гуфт, ки ҳангоми тартиб додани шохиси мазкур ва муайян намудани рейтинги давлатҳои ҷаҳон оид ба рушди фазои электронии мамлақат зиёда аз 100 нишондодҳои сифатӣ микдорӣ истифода бурда мешаванд, ки ҳамаи онҳо дар маҷмӯъ ба шаш нишондоди дар боло номбаршуда шомил мегарданд.

Шумораи давлатҳое, ки ба шохиси мазкур ворид карда шудаанд, нисбат ба шохисҳои дигар камтар мебошанд. Масалан, соли 2006 ҳамагӣ 68 давлат, соли 2007 69 давлат, солҳои 2008-2009 ҳамагӣ 70 давлат ба шохиси мазкур ворид гардидаанд. Айни замон низ шумораи давлатҳои шохиси мазкур аз 80 зиёд нест. Вобаста ба шумораи маҳдуди давлатҳои шохиси омодагии электронӣ ҳаминро бояд ёдовар шавем, ки ба рейтинги мазкур асосан давлатҳои дорои тиҷорати рушдёфта ворид карда мешаванд. Он давлатҳое, ки ба талаботҳои минималии ин шохис ҷавобгӯ нестанд, аз рейтинг берун мемонанд. Ба шохиси мазкур Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳанӯз ҳам ворид нашудааст. Чунин ҳолат маънои онро дорад, ки Тоҷикистон ҳанӯз ҳам ба талаботи минималии ин шохис ҷавобгӯ нест. Яъне, муҳити тиҷорати

электронӣ дар мамлакат ва инфрасохтори он ба стандартҳои ҷаҳонӣ ҷавобгӯ нестанд. Чунин ҳолат минбаъд ҳам дар сиёсати иқтисодии мамлакат ва ҳам дар сиёсати иттилоотии мамлакат бояд дар мадди аввал гузошта шавад.

4. Шохиси рушди технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ дар асоси 11 нишондод тартиб дода мешавад. Ба воситаи шохиси мазкур таҳлили муқоисавии рушди технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ дар сатҳи ҷаҳонӣ, минтақавӣ ва миллий анҷом дода мешавад. Ҳангоми баҳогузори намудани пешрафти технологии давлатҳои алоҳида чунин масъалаҳо, ба монанди дастрасии аҳоли ба ТИК, сатҳи сифати истифодабарии ТИК, малакаҳои одамон дар соҳаи ТИК ба инобат гирифта мешаванд. Махсусан, истифодаи ТИК дар соҳаҳои хоҷагии халқ, истифодаи компютер ва шабакаҳои иттилоотӣ компютерӣ дар соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷамъиятӣ, шумораи муштариёне, ки ба интернетӣ баландсуръат дастрасӣ доранд ва дараҷаи саводнокии компютери аҳоли дар маркази диққат қарор дода мешаванд.

Мувофиқи нишондодҳои шохиси мазкур, технологияи алоқии мобилӣ заминаи асосии рушди ТИК ба шумор меравад. Иттифоқи байналхалқии алоқии барқӣ дар гузориши солони худ қайд менамояд, ки дар соли 2017 дар маҷмӯъ 60% аҳолии ҷаҳон аз алоқии мобилӣ истифода менамоянд. Айни замон зиёда аз 70% давлатҳои олам пурра аҳолии худро бо алоқии мобилӣ таъмин намудаанд. Дар давлатҳои тараққикарда бошад, ин нишондод ба 115% баробар гардидааст¹.

Дар гузориши мазкур қайд мегардад, ки ҳарчанд дастрасии аҳолии мамлакатҳои ҷаҳон ба шабакаи интернет мавҷуд бошад ҳам, мутаассифона, интернетӣ баландсуръат дар ҳама ҷо дастрас нест. Тибқи омили пешниҳоднамуда дар давлатҳои мутараққӣ 23% аҳоли ва

¹ Отчет «Измерение информационного общества», 2017 год. [электронный ресурс]. URL: https://www.itu.int/dms_pub/itu-d/opb/ind/D-IND-ICTOI-2017-SUM-PDF-R.pdf (дата обращения: 10.08.2018 г.)

дар давлатҳои рӯ ба инкишоф ҳамагӣ 4% аҳоли ба интернетӣ баландсуръат дастрасӣ доранд. Сол то сол арзиши интернет поён меравад, вале ба ин тамоюлот нигоҳ накарда, дастрасии одамон ба интернетӣ баландсуръат ҳамоно дар сатҳи паст қарор дорад. Тамоюлотӣ мазкур бо даромади аҳоли ва ҳаҷми маҷмӯи маҳсулоти дохилии мамлакат асоснок карда мешавад. Масалан, тибқи нишондодҳои Иттифоқи байналхалқии алоқаи барқӣ, солҳои 2009-2010 дар давлатҳои тараққикарда 1,5% ва дар давлатҳои рӯ ба инкишоф 17% ҳаҷми маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ барои пардохти хизматрасониҳои интернетӣ ва алоқаи мобилӣ сарф гардидааст¹. Албатта, барои давлатҳои рӯ ба инкишоф ин нишондод хеле баланд мебошад. Яъне, бо чунин арзиши баланд дастрасӣ ҳамагон гардонидани шабакаи интернет ғайриимкон аст. Ба ибораи дигар, аҳолии давлатҳое, ки даромадашон зиёд аст, барои хизматрасониҳои ТИК нисбатан камтар маблағ сарф менамоянд ва баръакс, аҳолии давлатҳое, ки даромадашон камтар аст, барои хизматрасониҳои ТИК маҷбуранд, ки маблағи зиёд сарф намоянд.

Ҷадвали №4.

Таносуби арзиши хизматрасониҳои ТИК бо ҳиссаи маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ ба ҳар сари аҳоли (соли 2010)²

Мақоми давлат дар рейтинг	Мамлакат	Арзиши хизматрасониҳои ТИК аз ҳисоби ҳиссаи ММД	Арзиши алоқаи мобилӣ аз ҳисоби ҳиссаи ММД	Арзиши интернетӣ баландсуръат аз ҳисоби ҳиссаи ММД	Ҳиссаи ММД ба ҳар сари аҳоли (бо дол. ИМА)
1	Монако	0,2	0,3	0,3	203 900
2	Макао (Чин)	0,3	0,2	0,3	35 360
3	Лихтенштейн	0,4	0,2	0,5	113 210

¹ Вершинская О.Н., Алексеева О.А. Международные индексы готовности стран к информационному обществу // Труды ИСА РАН. Том 61. – 2011. – №2. – С.23.

² Отчет «Измерение информационного общества», 2011 год. [электронный ресурс]. URL: <https://www.itu.int/ITU-D/ict/publications/idi/material/2011/MIS2011-ExecSum-R.pdf> (дата обращения: 25.08.2018 г.)

4	Гонконг (Чин)	0,4	0,1	0,7	31 400
5	Аморати Муттаҳидаи Араб	0,4	0,2	0,8	57 340
6	Сингапур	0,5	0,3	0,9	37 220
7	Люксембург	0,5	0,4	0,6	76 710
8	Норвегия	0,5	0,3	0,7	84 640
9	Исландия	0,5	0,5	0,7	43 430
10	Дания	0,6	0,2	0,9	59 060
...
140	Тоҷикистон	34,9	3,2	621,4	700
...
165	Нигер	71,6	73,4	210,5	340

Аз ҷадвали №4 мушоҳида намудан мумкин аст, ки ҳиссаи маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ ба ҳар сари аҳоли ба рушди ТИК чӣ гуна таъсиргузори менамояд. Мувофиқи нишондодҳои соли 2010 Тоҷикистон дар рейтинги Шохиси рушди ТИК дар миёни 165 давлат мақоми 140-умро ишғол намудааст, ки чунин нишондод хеле паст мебошад. Дар маҷмӯъ, аз рӯи омори пешниҳодшуда барои он, ки аҳолии мамлакат ба алоқаи мобилӣ ва интернетӣ баландсуръат дастрасӣ пайдо намоянд, онҳоро зарур аст, ки қариб 35% даромади худро барои пардохти ин навъи хизматрасониҳо сарф намоянд. Бояд гуфт, ки дар Тоҷикистон арзиши алоқаи мобилӣ барои аҳоли дастрас мебошад. Зеро тибқи омори пешниҳодшуда ҳамагӣ 3,2% даромади аҳоли барои пардохти ин навъи хизматрасонӣ масраф мешавад. Аммо арзиши интернетӣ баландсуръат хеле боло мебошад ва аз ин сабаб на ҳамаи одамон имкони дастрасӣ ба онро доранд. Маҳз чунин вазъият Тоҷикистонро дар рейтинги мазкур дар мақоми хеле поён қарор додааст.

Аз рӯи маълумоти Хадамоти алоқаи назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар моҳи июни соли 2012 дар мамлакате, ки 8 млн аҳоли дорад, зиёда аз 7,4 млн муштариҳои ширкатҳои мобилӣ ба қайд гирифта шудааст, ки аз он 4,6 млн муштариёни фаъол ба ҳисоб мераванд. Аз рӯи ин нишондод дар миёни 100 нафар аҳоли 61 нафарашон истифодабарандагони фаъоли алоқаи мобилӣ ба шумор мераванд. Дар

соли 2012 истифодабарандагони шабакаи интернет 2,2 млн нафар нишон дода шудааст. Аксарияти истифодабарандагони интернет муштариёни ширкатҳои мобилӣ мебошанд, ки тариқи телефонҳои мобилӣ ба интернет пайвастаанд. Дар маҷмӯъ, соли 2012 дар миёни 100 нафар аҳоли 29 нафар муштариёни ширкатҳои мобилӣ аз шабакаи интернет истифода намудаанд¹.

5.Шохиси омодагии мамлакатҳо барои гузариш ба ҳукумати электронӣ (E-Government Readiness Index) аз ҷониби Департаменти рушди иҷтимоӣ ва иқтисодии СММ ҳамасола тартиб дода мешавад. Шохиси мазкур асосан барои муайян намудани рушди технологияҳои иттилоотию коммуникатсионии 191 давлати ҷаҳон ва мусоидат намудан ба рушди ҳукумати электронӣ пешбинӣ гардидааст. Дар шохиси мазкур тамоми нишондодҳо аз рӯйи омодагии давлатҳо барои рушди ҳукумати электронӣ ва иштироки электронии онҳо тартиб дода мешавад. Омилҳое, ки дар раванди рушди ҳукумати электронӣ таъсиргуздор мебошанд, ба таври зерин муайян карда шудаанд:

– иқтидори мақомоти ҳокимияти давлатӣ барои таъмин намудани рушди инфрасохтори ТИК ва истифодабарии ТИК барои беҳтару хубтар намудани хизматрасониҳои иҷтимоию иқтисодӣ ва умуман омодагии давлат барои ташаккулдиҳии ҳукумати электронӣ;

– омодагии ҳукумат барои таъмин намудани аҳоли бо иттилоот ва донишҳои зарурӣ.

Дар раванди тартиб додани шохиси мазкур ба масъалаи дастрасии одамон ба ҳукумати электронӣ диққати аввалиндараҷа дода мешавад. Бинобар ин, рушди инфрасохтори технологияи мамлакат, сатҳу сифати саводнокии компютери қишрҳои гуногуни ҷомеа ва истифодаи имконияти ТИК барои таъмини рушди соҳаҳои ҳаётан муҳимми мамлакат ҳамчун нишондодҳои асосӣ доништа мешаванд.

¹ В семимиллиардном мире насчитывается около 6 млрд. подписчиков мобильной связи [электронный ресурс]. URL: <https://www.news.tj/ru/news/tajikistan/economic/20121012/v-semimilliardnom-mire-naschityvaetsya-okolo-6-mlrd-podpischikov-mobilnoi-svyazi> (дата обращения: 15.09.2018 г.)

Бояд гуфт, ки нишондодҳои шохиси мазкур барои роҳбарони ҳукуматҳо, сиёсатмадорон, коршиносон, намояндагони ҷомеаи шаҳрвандӣ ва бахши хусусӣ аҳамияти зиёд касб намудаанд. Зеро барои муайян намудани вазъият ва мавқеи давлат дар ҷомеаи ҷаҳонӣ, инчунин ояндабинӣ намудани рушди минбаъдаи мамлакат нишондодҳои мазкур хеле муҳим арзёбӣ мегарданд.

Шохиси омодагии кишварҳо барои гузариш ба ҳукумати электронӣ аз рӯйи шумораи зиёди нишондодҳои сифатӣ тартиб дода мешавад. Аммо ҳамаи онҳоро ба се гурӯҳ ҷудо намудаанд ва дар рейтингҳои шохиси мазкур низ аз рӯйи ин се нишондод баҳогузори сурат мегирад:

1. Рушди сомонаҳои интернетӣ ва системаҳои иттилоотии ҳукуматӣ (Online Service Component).
2. Рушди инфрасохтори телекоммуникатсионӣ (Telecommunication Infrastructure Component).
3. Рушди сармояи инсонӣ (Human Capital Component).

Таҳлили нишондодҳои шохиси мазкур нишон медиҳад, ки ҳамаи онҳо бо назардошти рушди сомонаҳои расмӣ ва системаҳои иттилоотии ҳукуматӣ амалӣ карда мешаванд. Бинобар сабабе, ки баҳогузори намудани сомонаҳои расмии ҳамаи сохторҳои давлатӣ кори хеле мушкил аст, аз ин рӯ, таҳлили шаш манбаи иттилоотиро дар мадди аввал гузоштаанд. Пеш аз ҳама, сомонаи расмии ҳукумат ва сомонаҳои панҷ вазорат – вазоратҳои тандурустӣ, маориф, хифзи иҷтимоӣ, меҳнат ва шуғли аҳоли, молия мавриди омӯзиш ва баҳогузори қарор дода мешаванд. Бояд гуфт, ки сомонаҳои расмии ҳукуматӣ бояд манбаи муҳимми иттилоотӣ ва дорои системаи иттилоотӣ бошанд, то ки шаҳрвандони мамлакат бо истифода аз онҳо рушди соҳаро мушоҳида намуда, дар ҳолатҳои зарурӣ ба саволҳои худ посухи дуруст ва аниқу дақиқ пайдо намоянд. Рушди инфрасохтори

телекоммуникатсионӣ ва рушди сармояи инсонӣ бошанд, дар асоси оморҳои соҳаи телекоммуникатсия таҳия мегарданд.

Ҷадвали №5

Рейтинги омодагии давлатҳо барои гузариш ба ҳукумати электронӣ дар соли 2018¹

Мақоми давлат дар рейтинг	Мамлакат	Нишондоди умумӣ	Рушди сомонаҳои интернетӣ ва системаҳои иттилоотии ҳукумати	Рушди инфрасохтори телекоммуникатсионӣ	Рушди сармояи инсонӣ
1	Дания	0.9	1.0	0.7	0.9
2	Австралия	0.9	0.9	0.7	1.0
3	Кореяи Ҷанубӣ	0.9	0.9	0.8	0.8
4	Британияи Кабир	0.8	0.9	0.8	0.9
5	Шветсия	0.8	0.9	0.7	0.9
...
131	Тоҷикистон	0.4	0.3	0.2	0.7
...
191	Судон	0.1	0.1	0.02	0.2

Аз ҷадвали №5 мушоҳида намудан мумкин аст, ки дар соли 2018 Тоҷикистон дар байни 191 давлати ҷаҳон дар рейтингҳои рушди ҳукумати электронӣ мақоми 131-умро ишғол намудааст, ки ин нишондод нисбатан паст мебошад. Мушкилии асосӣ дар сатҳи паст қарор доштани сомонаҳои расмии давлатӣ ва рушди нокифояи инфрасохтори телекоммуникатсионии мамлакат мебошад. Ҳарчанд Тоҷикистон аз соли 2010 барои ташаккул додани ҳукумати электронӣ икдоми ҷиддӣ пеш гирифта бошад ҳам, ҳанӯз ҳам аз рӯи нишондодҳои шохиси омодагии давлатҳо барои гузариш ба ҳукумати электронӣ дар мавқеи поён қарор дорад (ниг. ба ҷадвали №6). Сабабҳои чунин тамоюлот бо мавҷудияти як қатор масъалаҳо ва мушкилиҳои дохилии мамлакат асоснок карда мешаванд. Аз ҷумла,

¹ United Nations. E-Government Survey 2018. New York, 2018. – 300 p. [electronic resource]. URL: <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Reports/UN-E-Government-Survey-2018>

даромади пасти аҳоли, дар сатҳи паст қарор доштани ташаббусҳои эҷодӣ дар соҳаи телекоммуникатсия, дар сатҳи паст қарор доштани истифодабарии ТИК, нарасидани мутахассисони касбии соҳаи телекоммуникатсия ва ғ.

Ҷадвали №6

Рушди ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Солҳо	Мақоми давлат дар рейтинг	Нишондоди умумӣ	Рушди сомонаҳои интернетӣ ва системаҳои иттилоотии ҳукумати	Рушди инфрасохтори телекоммуникасионӣ	Рушди сармои инсонӣ
2018	131	0.42	0.34	0.22	0.70
2016	139	0.33	0.12	0.18	0.70
2014	129	0.33	0.06	0.23	0.72
2012	122	0.40	0.24	0.14	0.83
2010	122	0.34	0.03	0.02	0.29

Дар маҷмӯъ, гуфтан мумкин аст, ки раванди ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар марҳилаҳои аввали рушду инкишофи худ қарор дорад. Ҳарчанд дар мамлакат базаи меъёрию ҳуқуқии рушди технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ дар сатҳи зарурӣ қарор дошта бошад ҳам, бинобар сабаби дар сатҳи зарурӣ мавриди истифода қарор дода нашудани ТИК инфрасохтори иттилоотии мамлакат дар ҳоли ташаккулёбист. Пеш аз ҳама, нарасидани мутахассисони соҳаи ТИК дар амал татбиқ намудани барномаҳо, стратегияҳо ва концепсияҳои давлатиро ғайриимкон мегардонад. Инчунин, дар сатҳи паст қарор доштани саводнокии компютери шаҳрвандони мамлакат имкон намедихад, ки истифодабарии ТИК дар сатҳи зарурӣ ба роҳ монда шавад. Гузашта аз ин, дар мамлакат шумораи ками одамон ба интернетӣ баландсуръат дастрасӣ доранд. Гарон будани арзиши интернет барои аҳолии мамлакат истифодаи хизматрасониҳои электрониро маҳдуд мегардонад.

Бояд гуфт, ки дар мамлакат раванди сохтани сомонаҳои расмии ҳукуматӣ ва ҷамъиятӣ тайи солҳои охир ғаъол гардид, аммо онҳо ҳанӯз ҳам талаботи ҷомеаро қонеъ сохта наметавонанд. Зеро дар аксар маврид аз сомонаҳои мазкур иттилооти зарурӣ ба даст овардан ғайриимкон аст. Сохта ба истифода додани системаҳои иттилоотии соҳавӣ ва ташкил намудани порталҳои иттилоотӣ марҳилаи навбатии ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ мебошад. Мутаассифона, ин раванд дар кишварамон ҳанӯз оғоз нагардидааст. Ба истиснои соҳаи иқтисодиёт, ки дар он интиқоли пул, пардохтҳо ва супоридани андоз ба системаҳои иттилоотии электронӣ гузаронида шудаанд, дар соҳаҳои дигар, аз қабили соҳаҳои сиёсат, иҷтимоӣ, фарҳанг, санъат, фароғат ва ғ., ҳанӯз ҳам системаҳои иттилоотӣ ва хизматрасониҳои электронӣ ба назар намерасанд. Аз ин рӯ, Ҳукумати Тоҷикистонро зарур аст, ки тайи чанд соли оянда баҳри бартараф намудани мушкилиҳои мавҷуда талош варзад. Зеро мушкилиҳои номбаргардида дар самти ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ монеаҳои мебошанд, ки гузариш ба марҳилаи навбатии онро ғайриимкон мегардонанд.

ХУЛОСА

Дар раванди таҳқиқот муайян гардид, ки инқилобҳои иттилоотӣ ва рушди технологияҳои иттилоотӣю коммуникатсионӣ замони муосир дар раванди ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ таъсири амиқ расонида, муносибатҳои ҷамъиятиро ба дигаргуниҳои ҷиддӣ рӯ ба рӯ намуда истодаанд. Дар чунин шароит омӯзиши масъалаҳои ҷудоғонаи ҳаёти сиёсии ҷомеа бо дарназардошти инқилобҳои иттилоотӣю коммуникатсионӣ хеле муҳим ба шумор мераванд. Зеро технологияҳои иттилоотӣю коммуникатсионӣ замони муосир, пеш аз ҳама, ба муносибатҳои сиёсӣ ва ниҳодҳои сиёсӣ таъсири амиқ расонида, шаклҳои зоҳиршавии равандҳои сиёсиро дигаргун намуда истодаанд. Дар чунин шароит роҳу усулҳои таъсиррасонии сиёсӣ ба афкори ҷамъиятӣ ва умуман тарзи ташкили системаи идоракунии давлатӣ мазмуну мундариҷаи худро тағйир дода истодаанд. Раванди чунин дигаргуниҳо дар аксар маврид раванди ҷаҳонишавӣ муаррифӣ гардад ҳам, онро раванди ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ номидан мумкин аст. Зеро пайдоиш ва ташаккулёбии ҳам ҷомеаи иттилоотӣ ва ҳам ҷаҳонишавӣ маҳз бо пайдоиши технологияҳои иттилоотӣю коммуникатсионӣ замони муосир алоқамандии зич доранд. Аммо бояд дар назар дошт, ки ҷомеаи иттилоотӣ барои ҷаҳонишавӣ шароити мусоид фароҳам меоварад. Иттилоот манбаи асосии ҷомеаи иттилоотӣ ва технологияҳои иттилоотӣ омили муҳимми пешрафти иқтисодӣ ба шумор рафта, вобаста ба сатҳу сифати онҳо давлатҳо дар муносибат бо якдигар дар рақобати шадид қарор мегиранд.

Дар раванди ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ истифодаи технологияҳои иттилоотӣю коммуникатсионӣ дар соҳаҳои гуногун ба амал меояд. Дар чунин шароит истифодаи технологияҳои мазкур дар соҳаи сиёсат низ ногузир мегардад. Аз ин рӯ, давлатҳои алоҳида дар зери таъсири равандҳои сиёсии оштинопазир маҷбур мегарданд, ки муносибати худро бо ҷомеа тағйир диҳанд. Дар ин раванд бо истифода

аз технологияҳои иттилоотӣю коммуникатсионӣ ташаккулёбии ҳукумати электронӣ оғоз мегардад, ки моҳияти онро истифодабарии ТИК дар системаи идоракунии давлатӣ ташкил медиҳад. Технологияҳои ҳушманд ба ҳукуматҳо имкон медиҳанд, ки аз болои ҷомеа назоратро хубтару беҳтар намоянд, аммо аз ҷониби дигар, назорати ҷамъиятӣ ба сатҳу сифати нав мегузарад.

Бинобар ин, дар ҳар як мамлакат дар зери таъсири равандҳои ҷаҳонишавӣ ва махсусан дар зери таъсири рушди технологияҳои иттилоотӣю коммуникатсионӣ ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ ба мушоҳида мерасад. Чунин раванд новобаста аз майлу хоҳиши давлат ба амал меояд ва дар шароити безътиноӣ зоҳир намудан ба равандҳои мазкур таъсири онҳо ба рафтори одамон, шуури ҷамъиятӣ ва умуман барои ҷомеа оқибатҳои нохуби сиёсӣ меоваранд. Аз ҷумла, дар шароити муосир бо истифода аз технологияҳои иттилоотӣю коммуникатсионӣ таъсири сиёсати «неруи маҳин», ғасби иттилоотӣ, паҳн гардидани иттилооти экстремистӣю ифротӣ ва таъсири онҳо ба шуури ҷамъиятӣ, махсусан таъсири кибертерроризм ва киберэкстремизм дар ҷомеа ба мушоҳида мерасанд. Бинобар ин, ҳар як мамлакатро зарур аст, ки бо назардошти хусусиятҳои фарҳангӣю иҷтимоии ҷомеа консепсияи рушди ҷомеаи иттилоотӣю худро қабул намояд ва дар доираи он барномаҳои гуногуни давлатӣю ҳукуматӣ қабул намуда, сиёсати иттилоотонӣ худро ба самти муайян ва дар сатҳи зарурӣ ба амал барорад. Зеро он давлатҳое, ки ҳадафмандона ба рушди ҷомеаи иттилоотӣ машғул гардидаанд, на танҳо ба пешрафти илмию технологӣ ва техникую ҷамъиятӣ ноил шудаанд, балки симои фарҳангии кишвари худ ва арзишҳои миллии худро то дараҷаи зарурӣ ҳифз намудаанд. Аз ин рӯ, дар сатҳи зарурӣ мавриди истифода қарор додани технологияҳои иттилоотӣю коммуникатсионӣ ва дар заминаи онҳо ташаккул додани инфрасохтори иттилоотӣю ватанӣ барои ҳар як мамлакат зарурати давру замон ба шумор меравад. Гузашта аз ин,

таъмини пешрафти иқтисодӣ ва рушди соҳаҳои гуногуни мамлакат бе истифодаи технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионии замони муосир ғайриимкон мебошад.

Бо дарназардошти зарурат ва муҳимияти рушди ҷомеаи иттилоотӣ дар раванди таҳқиқот заминаҳои рушду инкишофи ин навъи ҷомеа мавриди омӯзиш қарор дода шуда, ба омилҳои сиёсии он таваҷҷуҳи бештар зоҳир гардидааст. Дар заминаи ин гуна омӯзиш ва махсусан дар асоси омӯзиши таҷрибаи давлатҳои пешрафтаи олам маълум гардид, ки давлат дар рушди ҷомеаи иттилоотӣ нақши калидӣ дорад. Зеро кишварҳои пешрафтаи олам маҳз бо ташаббуси барномаҳо ва стратегияҳои давлатӣ тавонистаанд марҳилаҳои гуногуни рушду инкишофи ҷомеаи иттилоотиро паси сар намоянд.

Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун давлати соҳибистиклол дар самти ташаккулёбии давлати миллӣ ва ҷомеаи мутамаддин қадамҳои устувор гузошта истодааст. Инчунин, рушду инкишофи ҷомеаи иттилоотӣ низ дар мамлакатамон дар ибтидои солҳои 2000 оғоз гардида буд. Ҳарчанд дар ин самт муваффақиятҳо ба назар расанд ҳам, ҳанӯз ҳам мушкилиҳо хеле зиёданд ва маҳз мушкилиҳои мазкур имкон намедиханд, ки рушди соҳаҳои гуногуни мамлакат дар сатҳи зарурӣ таъмин гардад. Дар раванди омӯзиш ва таҳқиқи ин масъала вобаста ба ҳалли мушкилиҳои ҷойдошта хулосаҳои илман асоснокшуда ва пешниҳодҳои амалӣ коркард шудаанд. Онҳоро мушаххасан ба таври зайл нишон додан мумкин аст:

1. Барои Ҷумҳурии Тоҷикистон ташаккул додани концепсияи рушди ҷомеаи иттилоотӣ хеле зарур мебошад. Ташаккули концепсияи рушди ҷомеаи иттилоотӣ барои ҳар як мамлакат ба он хотир зарур аст, ки нақш ва мавқеи мамлакат дар низоми муносибатҳои байналхалқӣ, иқтисодии рақобатпазирии мамлакат, рушди ниҳодҳои демократии ҷомеа, рушди шахсият, сатҳу сифати зиндагӣ, рушди саноати иттилоотии мамлакат, ба вучуд овардани ҷойҳои нави корӣ, рушди

фарҳанг ва забони давлатӣ, таҳкими ягонагии иттилоотии мамлакат ва дар маҷмӯъ, рушду инкишофи инфрасохтори иттилоотии мамлакат аз мавҷудият ва амалишавии консепсияи мазкур ва меъёрҳои мушаххаси он вобастагӣ доранд.

2. Аини замон дар мамлакат теъдоди мутахассисони соҳаи технологияҳои иттилоотӣю коммуникатсионӣ хеле кам мебошад. Инчунин, донишҳои техникию технологии мутахассисони мавҷуда дар сатҳи паст қарор дошта, чунин ҳолат имкон намедиҳад, ки дар соҳаҳои гуногуни ҷамъиятӣ системаҳои иттилоотӣ сохта ба истифода дода шаванд. Махсусан, ба роҳ мондани хизматрасониҳои электронӣ, рушди тичорати электронӣ ва ҳукумати электронӣ аз фаъолияти мутахассисони варзидаи соҳаи ТИК вобаста мебошад. Аз ин рӯ, Ҳукумати мамлакатро зарур аст, ки дар солҳои минбаъда ба масъалаи омода намудани мутахассисони соҳаи ТИК таваччуҳи бештар зоҳир намояд. Бояд гуфт, ки дар мактабҳои таҳсилоти олии касбии мамлакат барои омода намудани мутахассисони ба талаботи давраи замон ҷавобгӯ шароити мусоид фароҳам оварда нашудааст. Аз ин рӯ, омода намудани мутахассисони ин соҳа дар мактабҳои олии хориҷӣ ба мақсад мувофиқ аст. Қайд намудан бамаврид аст, ки амалишавии ҳамагуна барномаҳо ва стратегияҳои иттилоотии давлат тавассути мутахассисони соҳаи ТИК имконпазир мегардад.

3. Дар сатҳи паст қарор доштани саводнокии компютери аҳоли яке сабабҳои дигари бо суръати паст рушд намудани ҷомеаи иттилоотӣ ба шумор меравад. Шаҳрвандони мамлакат, махсусан мутахассисони оянда бояд аз имкониятҳои технологияҳои компютерӣ бархӯрдор бошанд. Бо дарназардошти ин, устодону омӯзгорон дар раванди таълим технологияҳои иттилоотӣю компютериро бояд ба таври васеъ истифода намоянд. Инчунин, муассисаҳои таълимӣ низ кӯшиш ба харҷ диҳанд, ки дар раванди таълим истифодаи технологияҳои мазкурро дастраси хонандагон ва донишҷӯён

гардонанд ва ҳамзамон аз устодону омӯзгорон низ талаб намоянд, ки онҳо ҳам ба масъалаи истифодабарии ТИК таваҷҷуҳи ҷиддӣ зоҳир намоянд. Бо боварии комил гуфтан мумкин аст, ки айнаи замон дар мамлакат аксари омӯзгорон ва устодон аз технологияҳои иттилоотию коммуникатсионии замони муосир, махсусан аз имкониятҳои шабакаи интернет истифода бурда наметавонанд.

4. Таҳлили истифодабарии ТИК дар раванди идоракунии давлатӣ нишон дод, ки дар замони муосир яке аз роҳу воситаҳои асосии баланд бардоштани самаранокии системаи идоракунии давлатӣ ташаккул додани ҳукумати электронӣ мебошад. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон низ ба ин масъала таваҷҷуҳи махсус зоҳир карда мешавад. Ҳанӯз соли 2011 дар мамлакат Консепсияи рушди ҳукумати электронӣ қабул гардидааст. Аммо то ҳол дар самти ташаккулёбии ҳукумати электронӣ мушкилию камбудихо хеле зиёданд. Ба истиснои сомонаҳои расмии мақомоти ҳокимияти давлатӣ, ки аз рӯйи мундариҷаи худ хеле содаанд, ҳанӯз ҳам пешниҳоди хизматрасониҳои давлатӣ ба шаҳрвандони мамлакат дар системаҳои иттилоотии давлатӣ, системаи назорати чамбиятӣ ва порталҳои миллии иттилоотӣ ҳанӯз ҳам ташаккул дода нашудаанд. Бинобар ин, дар ин самт зарур дониста мешавад, ки ҳам мутахассисони ТИК омода карда шаванд ва ҳам саводнокии компютери хизматчиёни давлатӣ баланд бардошта шавад.

5. Дар соҳаҳои гуногуни мамлакат ба таври васеъ мавриди истифода қарор додани технологияҳои иттилоотӣ имкон медиҳанд, ки иҷроиши қору фаъолият на танҳо ғайриҳузурӣ, балки бо сифат ва бо суръати баланд анҷом дода шаванд. Инчунин, истифодаи ТИК дар соҳаҳои гуногун ва дар заминаи онҳо ба роҳ мондани хизматрасониҳои электронӣ имкон медиҳад, ки сатҳи амалҳои коррупсионӣ коҳиш дода шаванд. Чунин раванд боиси он мегардад, ки таъсири омили инсонӣ ба фаъолияти одамон камтар гардад. Инчунин,

дар шароити истифодаи васеи технологияҳои иттилоотӣю коммуникатсионӣ гардиши ҳуҷҷатҳои электронӣ ба амал меояд, ки дар ин гуна вазъият кормандони муассисаю ташкилот уҳдадориҳои вазифавии худро хубтару беҳтар иҷро менамоянд.

6. Истифодабарии ТИК дар раванди идоранамоии соҳаҳои гуногуни ҳаёти мамлакат низ нақши муҳим мебозад. Барои баланд бардоштани самаранокии идоранамоии соҳаҳои мамлакат сохта ба истифода додани системаҳои иттилоотии соҳавӣ хеле зарур мебошанд. Зеро системаҳои иттилоотии хушманд имкон медиҳанд, ки назорати иҷроиши корҳо, баҳогузори намудани фаъолияти ташкилотҳо ва субъектҳо, қабул намудани қарор дар асоси иттилооти саҳеҳ ба амал бароварда шаванд.

7. Ташаккул додани контенти миллии барои рушди инкишофи ҷомеаи иттилоотӣ хеле зарур мебошад. Чунин омил, аз як ҷониб, ҳам заминаи тарғибу ташвиқи забони давлатӣ ба ҳисоб рафта, ҳам воситаи аз худ намудани фазои фарҳангии иттилоотии мамлакат доништа мешавад. Инчунин, дар шабакаи интернет бо забони давлатӣ чоп намудани маълумоти бештар, ҷойгир намудани мақолаю китобҳо, иттилооти ҳуқуқию меъёрӣ, маводи таҳлилий, маълумот дар бораи хизматрасониҳо ва монанди инҳо яке аз унсурҳои муҳимтарини ташаккулдиҳии контенти миллии ба шумор меравад. Ҳамзамон, бо забони давлатӣ сохта ба истифода додани системаҳои иттилоотӣ, бойгонҳои иттилоотӣ, хазинаҳои илмию иттилоотӣ, оморҳои иттилоотӣ, порталҳои иттилоотӣ зарурати даври замон ва манфиатҳои иттилоотии давлати соҳибистиқлол ба шумор мераванд.

РҶҶҲАТИ АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА

Санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ

1. Государственная стратегия «Информационно-коммуникационные технологии для развития Республики Таджикистан» // Утверждена Указом Президента Республики Таджикистан от 5 ноября 2003 г., №1174.
2. Государственная программа развития и внедрения информационно-коммуникационных технологий в Республике Таджикистан // Утверждена постановлением Правительства Республики Таджикистан от 3 декабря 2004 г., №468.
3. Концепция информационной безопасности Республики Таджикистан // Утверждена Указом Президента Республики Таджикистан от 7 ноября 2003 г., №1175.
4. Концепция государственной информационной политики Республики Таджикистан // Утверждена Указом Президента Республики Таджикистан от 30 апреля 2008 г., №451.
5. Концепсияи ташаккули ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон // Бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 декабри соли 2011, №643 тасдиқ шудааст.
6. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи телевизион ва радиошунавонӣ» // Бо қарори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 14 ноябри соли 1996, №382 қабул гардидааст. Қонуни амалкунанда. Таҳрири охирин 22.07.2013, №1014.
7. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи алоқаи барқӣ» // Бо қарори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 10 майи соли 2002, №56 қабул гардидааст. Қонуни амалкунанда. Таҳрири охирин 15.03.2016, №1301.
8. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иттилоот» // Бо қарори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 10 майи соли 2002, №55

қабул гардидааст. Қонуни амалқунанда. Таҳрири охири
27.11.2014, №1164.

9. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳуҷҷати электронӣ» // Бо қарори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 10 майи соли 2002, №51 қабул гардидааст. Қонуни амалқунанда. Таҳрири охири 31.12.2014, №1174.
10. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иттилоотонӣ» // Бо қарори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 06 августи соли 2001, №40 қабул гардидааст. Қонуни амалқунанда. Таҳрири охири соли 2005, №12.
11. Правила регистрации и делегирования доменов второго уровня в зоне .tj // Утверждены 19 января 2004 г.
12. Программа компьютеризации общеобразовательных учреждений Республики Таджикистан на 2008-2010 гг. // Утверждено постановлением Правительство Республики Таджикистан от 5 марта 2008 года, №77.
13. Всемирная встреча на высшем уровне по вопросам информационного общества // Резолюция, принятая Генеральной Ассамблеей ООН 27 марта 2006 года. Резолюция A/RES/60/252.

Монографияҳо

14. Баранов В.В., Баранова И.В., Зайцев А.В. Управление развитием высокотехнологического предприятия в условиях информационного общества. Монография. –М.: Изд-во «Креативная экономика», 2018. –186 с.
15. Балувев Д.Г. Информационная революция и современные международные отношения / Д.Г.Балувев. – Н.Новгород, 2001. – 320 с.
16. Бевир М. Управление: очень краткое введение / Пер. с англ. Порецковой А. – М.: Дело, 2015. – 159 с.

17. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования. Перевод с англ. / Д.Белл. – М.: Academia, 1999. – 956 с.
18. Белл Д., Иноземцев В.Л. Эпоха разобщенности: размышления о мире XXI века. –М.: Центр исследования постиндустриального общества, 2007. – 304 с.
19. Бехман Г. Современное общество: общество риска, информационное общество, общество знаний / Пер. с нем. А.Ю.Антоновского. – М.: Логос, 2010. – 248 с.
20. Бурдьё П. Социология социального пространства. Пер. с франц. – М., 2007. – 288 с.
21. Бухарин С.Н., Цыганов В.В. Информационные войны в бизнесе и политике / С.Н.Бухарин, В.В.Цыганков. – М.: Академический проект, 2007. – 365 с.
22. Вершинин М.С. Политическая коммуникация в информационном обществе / М.С.Вершинин. – М.: Ягуар, 2006. – 256 с.
23. Губарев А.Б. Информационные войны как объект политологического исследования / А.Б.Губарев. – Уссурийск, 2005. – 180 с.
24. Иноземцев В.Л. Расколота цивилизация / В.Л.Иноземцев. – М.: Наука, 1999. –740 с.
25. Иноземцев В.Л. Очерки истории экономической общественной формации. – М., 1996. – 400 с.
26. Иноземцев В.Л. Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология. – М.: Academia, 1999. – 640 с.;
27. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура. Пер. с англ. под науч. ред. О.И. Шкаратана. –М., 2000. – 606 с.

28. Кастельс М., Химанен П. Информационное общество и государство благосостояние: Финская модель / Пер. с англ. А.Калинина, Ю.Подороги. –М.: Логос, 2002. –219 с.
29. Кастельс М. Галактика Интернет: размышления об интернете, бизнесе и обществе. Пер. с англ. –Екатеринбург: У-Фактория, 2004. – 328 с.
30. Климушин П.С., Спасибов Д.В., Радченко А.В. Механизмы электронного управления в информационном обществе. Монография. –Харьков: Изд-во «Магистр», 2017. –124 с.
31. Курносков И.Н. Информационное общество: планы и программы зарубежных стран. –М.: Книжный мир, 1997. – 217 с.
32. Кукушин С.Н. Экономика информационного общества. Монография / С.Н. Кукушин. –М.: ООО «ИМПУЛЬС», 2018. –231 с.
33. Лисичкин В.А., Шелепин Л.А. Третья мировая (информационно-психологическая) война / В.А.Лисичкин, Л.А.Шелепин. – М., 2003. – 448 с.
34. Литвак Н.В. Информационное общество: перманентная революция. –М.: Колос, 2008. – 416 с.
35. Манойло А.В., Петренко А.И., Фролов Д.Б. Государственная информационная политика в условиях информационно-психологической войны. – М.: Горячая линия-Телеком, 2003. – 450 с.
36. Московичи С. Век толп / С.Московичи. – М.: Центр психологии и психотерапии, 1996. – 360 с.
37. Обидзода О.С. ВАО дар масири истиклолияти сиёсӣ (таҷрибаи Тоҷикистон). –Душанбе: Эр-граф, 2018. – 160 с.
38. Оболонский А.В. Кризис бюрократического государства: Реформы государственной службы: международный опыт и

- российские реалии. – М.: Фонд «Либеральная миссия», 2011. – 448 с.
39. Панарин И.Н. Информационная война и третий Рим / И.Н.Панарин. –М., 2001. – 380 с.
 40. Паршин П. Глобальное информационное общество и мировая политика // Аналитические доклады. Выпуск 2 (23). – М.: МГИМО, 2009. – 41 с.
 41. Потупчик К., Федорова А. Власть над Сетью: Как государство действует в Интернете. – М.: Алгоритм, 2014. – 315 с.
 42. Почепцов Г.Г. Информационные войны / Г.Г.Почепцов. –М., 2000. –280 с.
 43. Расторгуев С.П. Философия информационной войны / С.П.Раторгуев. –М., 1998. – 280 с.
 44. Рудаков А.Б. Стратегия информационной войны. Монография. – М.: Атений, 2003. – 148 с.
 45. Соболев Н.А. Влияние социальной философии на построение системы государственного управления. – Астрахань: Изд-во ООО ПКФ «Триада», 2014. – 64 с.
 46. Соколов А.В. Информационное общество в виртуальной и социальной реальности / А.В.Соколов. –СПб.: Алетейя, 2012. – 352 с.
 47. Тоффлер Э. Третья волна. Пер с англ. / Э.Тоффлер. – М.: Изд-во АСТ, 1999. – 784 с.
 48. Тоффлер Э. Метаморфозы власти. Пер с англ. / Э.Тоффлер. –М.: Изд-во АСТ, 2003. – 669 с.
 49. Трайнев В.А. Электронно-образовательные ресурсы в развитии информационного общества (обобщение и практика). Монография / В.А. Трайнев. –М.: Изд-во «Дашков и К», 2018. –256 с.

50. Уэбстер Ф. Теории информационного общества // Пер. с англ. М.В.Арапова. – М.: Аспект Пресс, 2004. – 400 с.
51. Фридман М.Ф. Теория глобальной научно-образовательной политики информационного общества: социально-философский анализ и прогноз. Монография. –М.: Изд-во «Перо», 2015. –448 с.
52. Швец Д.А. Информационное управление как технология обеспечения информационной безопасности. Массовая коммуникация и массовое сознание / Д.А.Швец. – М., 2003. – 34 с.
53. Юрикова С.А. Философские проблемы техники и информационного общества / С.А. Юриков. –Орел: Горизонт, 2012. – 106 с.
54. Юсупов Р.М. Наука и национальная безопасность. -2-е издание, переработанное и дополненное / Р.М.Юсупов. –СПб.: Наука, 2011. – 368 с.
55. Шапцев В.А., Бидуля Ю.В. Теория информации. Теоретические основы создания информационного общества. –М.: Изд-во «Юрайт», 2017. –177 с.

Мақолаҳои илмӣ

56. Артюхин О.А., Змановский В.В. Политические коммуникации и государственная информационная политика в условиях перехода к информационному обществу // Наука и образование: хозяйство и экономика; предпринимательство; право и управление. – 2017. – №6(85). –С.128-131.
57. Байнова М.С. Развитие управления в информационном обществе / М.С. Байнова // Материалы Афанасьевских чтений. – 2017. – № 2 (19). –С. 99-106.
58. Белл Д. Социальные рамки информационного общества // Новая технократическая волна на Западе. – М.: Прогресс, 1986. – С.330-342.

59. Булгатова Ю.С., Дырхеев А.В. Информационные технологии как средство модернизации государственного управления в современном обществе // Вестник Бурятского государственного университета. Экономика и менеджмент. – 2018. – №1. – С.8-15.
60. Вершинская О.Н. Существующие модели построения информационного общества // Информационное общество. – 1999. – №3. – С.53-58.
61. Вершинская О.Н., Алексеева О.А. Международные индексы готовности стран к информационному обществу // Труды ИСА РАН. Том 61. – 2011. – №2. – С.19-25.
62. Волокитин А.В., Курносков И.Н. Роль государства в развитии информационного общества // Информационное общество. – 2000. – №1. – С.8-11.
63. Голубева А.А. Электронное правительство: введение в проблему // Вестник СПбУ. Серия 8. – СПб., 2005. – Вып. 2 (№ 16). – С. 120–139.
64. Данилова М.И. Информационная война как реальность // Историческая и социально-образовательная мысль. – 2012. – № 3 (13). – С. 228-235.
65. Дятлов С.А. Принципы информационного общества // Информационное общество. – 2000. – №2. – С.77-85.
66. Ершова Т.В., Хохлов Ю.Е. Тенденции и механизмы развития информационного общества в Таджикистане // Информационное общество. – 2006. – №5-6. – С.5-27.
67. Камарали А.В. Специфика управления информационным обществом / А.В. Камарали // Сборник конференций НИЦ Социосферы: Выпуск 25. – Донецк, 2014. – С.172-174.
68. Клименский М.М. Кибертерроризм как социально-политическое явление: отличительные признаки и основные причины активизации на современном этапе // Внешнеполитические

интересы России: история и современность: Материалы Всероссийской научной конференции (г.Самара, 30 марта 2014 г.). –Самара, 2014. –С.84-90.

69. Кошкин Р.П. Информационное общество и государственный (национальный) суверенитет // Стратегические приоритеты. – 2017. – № 2 (14). – С. 9-25.
70. Крутин Ю.В. Человеческий потенциал в информационном обществе / Ю.В. Крутин // Евразийское Научное Объединение. – 2017. – Т. 1. – № 8 (30). – С. 67-70.
71. Кулакова Т.В. Социологический анализ проблемы открытости государственного управления в информационном обществе / Т.В. Кулакова // Современное общество и власть. – 2015. – № 2 (4). – С. 26-30.
72. Курносое И.Н. Информационное общество и Россия: особый путь // Информ-ревью. – 1997. –№4 (24). –С.4-5.
73. Лаврухин А.Н. Информационное общество: надежды и результаты информатизации // Сборник трудов ВНИИСИ. –М., 1989. Вып. 12. –С.42-52.
74. Лапина М.А. Государственное управление в переходный период к информационному обществу / М.А. Лапина // Социодинамика. – 2016. – № 1. – С. 1-22.
75. Мазуров В.А. Кибертерроризм: понятие, проблемы противодействия / В.А.Мазуров // Доклады Томского государственного университета систем управления и радиоэлектроники. –2010. –№1 (21). –С.41-44.
76. Маркина Ю.В. Концепт «Информационное общество»: эволюция понятия и современное понимание / Ю.В. Маркина // Ученые записки Крымского федерального университета имени В.И. Вернадского. Том 2 (68). –2016. –№4. –С.12-21.

77. Матвиенко В.В. Кадровый потенциал в условиях перехода к информационному обществу // Вестник РУДН. Серия: вопросы образования: языки и специальность. – 2011. – №3. – С.85-88.
78. Махмадов А.Н., Ибодов А.Х. Нақш ва мавқеи интернет дар сиёсат / А.Н.Махмадов, А.Х.Ибодов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Силсилаи илмҳои ҷомеашиносӣ. –2014. –Қ.1. –№3-8 (150). –С.132-136.
79. Муҳаммад А.Н. Киберҷиноятҳо ҳамчун зухуроти кибертерроризм: моҳият ва хусусиятҳои навини онҳо / А.Н. Муҳаммад // Ахбори Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А.Баҳоваддинови Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2017. –№3-1. –С.56-61.
80. Мелюхин И.С. Концепция «Информационного общества» и кризис / И.С. Мелюхин // Информационное общество. – 1998. –№6. –С.20-22.
81. Михальченко И.А. Информационные войны на рубеже XXI века / И.А.Михалченко // Безопасность информационных технологий. – 1998. – № 3. – С. 12-19.
82. Мэтякубов А.Д. Вопросы оптимизации процесса перехода к информационному обществу // Научные труды Северо-Западного института управления. – 2015. – Т. 6. – № 1 (18). – С. 90-94.
83. Налетова И.В., Комлева В.В., Жуликова О.В. Изменения культуры государственного управления в информационном обществе // Социально-гуманитарные знания. – 2017. – № 9. – С. 14-26.
84. Ниёзов А.С., Шамсов И.С. Э-правительство Республики Таджикистан как эффективная технология оказания государственных услуг: состояние и перспективы // Вестник Астраханского технического университета. Серия: Экономика. – 2016. –№3. –С.77-84.

85. Отюцкий Г.П. Информационная парадигма как инструмент анализа информационных обществ / Г.П. Отюцкий // Социальная политика и социология. – 2015. – Т. 14. – № 5 (112). – С. 192-201.
86. Павлютенкова М.Ю., Сваруп А.А. Социально-политические аспекты концепции «Электронного правительства» // Технологии информационного общества - Интернет и современное общество: труды VII Всероссийской объединенной конференции (Санкт-Петербург, 10-12 ноября 2004 г.). СПб., 2004. –С.193-195.
87. Пирумов В.С. Некоторые аспекты информационной борьбы в военных конфликтах / В.С.Пирумов, М.А.Родионов // Военная мысль. – 1997. – №5. –С.40-48.
88. Положихина М.А. Изменение организации государственного управления при переходе к информационному обществу / М.А. Положихина // Экономические и социальные проблемы России. – 2015. –№5. –С.12-47.
89. Раджабов С.А. К вопросу о разработке универсального механизма борьбы с киберпреступностью / С.А. Раджабов // Известия Института философии, политологии и права им. А.Баховадиноа АН РТ. –2018. –№2. –С.128-132.
90. Ракитов А.И. Наш путь к информационному обществу // Теория и практика общественно-научной информации. –М.: ИНИОН, 1989. –С. 50-78.
91. Россошанский А.В., Цаплин А.Ю. Пути развития современных демократий в информационном обществе // Известия Саратовского университета. Новая серия. Серия: Социология. Политология. – 2017. – Т. 17. – № 3. – С. 331-336.
92. Сафарализода Х. Кибертерроризм ҳамчун таҳдид ба амнияти миллӣ // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. Қисми 2. –2017. –№2/4. –С.271-275.

93. Сафарализода Х.Қ., Таваров Д.С. Ташаккулёбии ҳукумати электронӣ заминаи муҳимми рушди ҷомеаи иттилоотӣ // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. –2018. –№6. –С.252-257.
94. Скрыль С.В., Зарубин С.В. Кибертерроризм как форма проявления информационного экстремизма / С.В.Скрыль, С.В.Зарубин // Информация и безопасность. –Т.12. –2009. – №1. – С.89-92.
95. Смоленский М.Б. Информационное общество и информационная безопасность / М.Б. Смоленский // European Journal of Law and Political Sciences. – 2017. – № 1. – С. 3-6.
96. Смолян Г.Л., Черешкин Д.С. Социально-экономические предпосылки движения России к информационному обществу // Доклад на Парламентских слушаниях. 10 июня 1997 г.
97. Сморгун Л.В. От электронного государства к электронному правлению: Смена парадигмы // Политическая наука: Сб. науч. тр. – М., 2007. – № 4. – С. 20–49.
98. Современные средства телекоммуникации: технологический и политический аспект // Телекоммуникации и информатизация общества. –М.: ИНИОН, 1990. – С.62-73.
99. Стоуньер Т. Информационное богатство: профиль постиндустриальной экономики // Новая технократическая волна на Западе. –М.: Прогресс, 1986. – С.354-394.
100. Трахтенберг А.Д. «Открытое правительство»: новая коммуникативная стратегия в государственном управлении или новая административная идеология? // Социокультура и коммуникативные стратегии информационного общества: Тр. Междунар. научно-практической конференции (Санкт-Петербург, 19–22 ноября 2014 г.). – СПб., 2014. – С.148–152.

101. Туркин Е.В., Перегудов С.А. Информационная война в обществе как форма проявления этнорелигиозного экстремизма и терроризма // Актуальные проблемы гуманитарных и социально-экономических наук. – 2017. – Т. 11. – № 10. – С. 155-158.
102. Шабров О.Ф. Компьютерная революция // Политическая энциклопедия. В 2 т. Т.1. / Рук. проекта Г.Ю.Семигин. - М.: Мысль, 1999. - С.539-540.
103. Филатова О.Г., Балабанова С.Г. Информационное общество и электронное управление в странах ЕАЭС (по материалам контент-анализа СМИ) // PR и реклама в изменяющемся мире: региональный аспект. – 2017. – № 16. – С. 6-18.
104. Финько О.А., Нестеров Ю.М. О программе нормативно-правового обеспечения формирования в России информационного общества // Доклад на Парламентских слушаниях. 10 июня 1997 г.

Диссертация ва авторефератҳо

105. Волочаева О.Ф. Политические процессы в современном информационном обществе: новые акторы и векторы развития: дис. ... д-ра полит. наук: 23.00.02 / О.Ф. Волочева. –Пятигорск, 2015. – 300 с.
106. Давлатов Р.Л. Роль современных информационных технологий в глобализации и взаимодействие культур: автореф. дис. ... канд. филос. наук: 09.00.11 / Р.Л. Давлатов. –Душанбе, 2014. –28 с.
107. Ибодов А.Х. Информационная безопасность: новые вызовы и угрозы в процессе перехода к информационному обществу: дис.. канд. полит. наук: 23.00.02 / А.Х. Ибодов. –Душанбе, 2015. –151 с.
108. Махмадов П.А. Информационная безопасность в системе политической коммуникации: состояние и приоритеты обеспечения (на материалах государств Центральной Азии): дис.

... д-ра полит. наук: 23.00.04 / П.А. Махмадов. –Душанбе, 2018. – 323 с.;

109. Мелюхин И.С. Информационное общество: проблемы становления и развития (философский анализ): дис. ... д-ра филос. наук: 09.00.08; 09.00.11 / И.С. Мелюхин. –М., 1997. – 276 с.
110. Моргунов А.А. Информационное общество и перспективы его трансформации: философско-культурологический анализ: автореф. дис. ... канд. филос. наук: 24.00.01 / А.А.Моргунов. – Казань, 2016. – 24 с.
111. Сафиев К.И. Информационная безопасность Республики Таджикистан в контексте современного политического процесса: сущность и приоритеты ее обеспечения: дис... канд. полит. наук: 23.00.02 / К.И. Сафиев. –Душанбе, 2014. – 147 с.
112. Талапина Э.В. Модернизация государственного управления в информационном обществе: информационно-правовое исследование: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.13 / Э.В. Талапина. – М., 2015. – 469 с.

Маводҳои электронӣ

113. В семимиллиардном мире насчитывается около 6 млрд. подписчиков мобильной связи [электронный ресурс]. URL: <https://www.news.tj/ru/news/tajikistan/economic/20121012/v-semimilliardnom-mire-naschityvaetsya-okolo-6-mlrd-podpischikov-mobilnoi-svyazi> (дата обращения: 15.09.2018 г.)
114. Всемирный экономический форум: индекс сетевой готовности 2015 года [электронный ресурс]. URL: <https://gtmarket.ru/news/2015/04/17/7128> (дата обращения: 15.09.2018 г.)
115. Государственная программа развития и внедрения информационно-коммуникационных технологий в Республике

- Таджикистан на 2014-2017 годы от 3 июля 2014 года, № 428 [электронный ресурс]. URL: http://www.adlia.tj/show_doc.fwx?Rgn=122089 (дата обращения: 12.08.2018 г.)
116. Информационные войны как средство управления общественно-политическими процессами [Электронный ресурс] URL: <http://www.advlab.ru/articles/article551.htm> (дата обращения: 28.02.2017).
117. Караяни А.Г. Теория и практика психологической войны. Организация и проведение информационных операций [Электронный ресурс]. URL: <http://psyfactor.org/lib/psywar30.htm> (дата обращения: 02.03.2017)
118. Окинавская Хартия глобального информационного общества: принята на острове Окинава 22 июля 2000 г. [Электронный ресурс]. URL: <http://www.iis.ru/library/okinawa/charter.ru.html> (дата обращения: 15.01.2018 г.).
119. Отчет «Измерение информационного общества», 2017 год. [электронный ресурс]. URL: https://www.itu.int/dms_pub/itu-d/opb/ind/D-IND-ICTOI-2017-SUM-PDF-R.pdf (дата обращения: 10.08.2018 г.)
120. Отчет «Измерение информационного общества», 2011 год. [электронный ресурс]. URL: <https://www.itu.int/ITU-D/ict/publications/idi/material/2011/MIS2011-ExecSum-R.pdf> (дата обращения: 25.08.2018 г.)
121. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон [манбаи электронӣ]. URL: <http://president.tj/node/1084> (санаи истифодабарӣ: 15.08.2018)
122. Постановление Правительства Республики Таджикистан от 1 июля 2011 года №337 «О внесении изменений в постановление Правительства Республики Таджикистан от 30 июня 2004 года,

- №290» [электронный ресурс]. URL: http://www.adlia.tj/show_doc.fwx?rgn=115561 (дата обращения: 11.08.2018 г.)
123. Постановление Правительства Республики Таджикистан от 8 августа 2001 г., № 389 "О создании Республиканской сети передачи данных и мерах по упорядочению доступа к мировым информационным сетям" [электронный ресурс]. URL: http://www.adlia.tj/show_doc.fwx?Rgn=4165 (дата обращения: 05.08.2018 г.)
124. Постановление Правительства Республики Таджикистан от 5 декабря 2003 г., № 532 "О государственной поддержке формирования, использования и защиты национальных информационных ресурсов Республики Таджикистан" [электронный ресурс]. URL: http://www.adlia.tj/show_doc.fwx?Rgn=5281 (дата обращения: 10.08.2018 г.)
125. Постановление Правительства Республики Таджикистан от 6 июня 2005 г., № 188 "Об утверждении Программы применения и развития информационных технологий в таджикском языке" [электронный ресурс]. URL: http://www.adlia.tj/show_doc.fwx?Rgn=6404 (дата обращения: 10.08.2018 г.)
126. Построение информационного общества – основная задача в новом тысячелетие [электронный ресурс]. URL: http://www.itu.int/net/wsis/outcome/booklet/declaration_Bru.html (дата обращения: 04.04.2018 г.)
127. Правила предоставления услуг интернет на территории Республики Таджикистан от 8 августа 2001 года № 389 [электронный ресурс]. URL:

- http://www.adlia.tj/show_doc.fwx?Rgn=6507 (дата обращения: 11.08.2018 г.)
128. Правила об условиях защиты информации в технических средствах обработки информации от 6 июня 2005 года № 203 [электронный ресурс]. URL: http://www.adlia.tj/show_doc.fwx?Rgn=8523 (дата обращения: 11.08.2018 г.)
129. Суханронӣ ба муносибати Рӯзи дониш ва ифтихои бинои нави Академияи Вазорати корҳои дохилӣ [манбаи электронӣ]. URL: <http://president.tj/node/16031> (санаи истифодабарӣ: 14.08.2018)
130. Шафрански Р. Теория информационного оружия [Электронный ресурс] // URL: <http://www.lib.ru/SECURITY/kvn/shafran.txt> (дата обращения: 05.03.2017)
131. Указ Президента Республики Таджикистан от 16 сентября 1999 года № 1347 "О мерах по обеспечению доступа к мировым информационным сетям" [электронный ресурс]. URL: http://www.adlia.tj/show_doc.fwx?Rgn=1622 (дата обращения: 10.08.2018 г.)

Маводҳо бо забони англисӣ:

132. Europe and the global information society. Recommendations to the European Council. May 1994.
133. Government and the Internet survey. Handle with care // The Economist. – L., 2000. – N 355. – P. 1–34.
134. Laszlo Z. Karvalics. Information Society – What is it exactly? (The meaning, history, and conceptual framework of an expression). Budapest, 2007, p. 7.
135. Learning in the Information Society. Action Plan for European education initiative (1996-1998).

136. Measuring the information society 2014 // Report / ITU – Geneva, 2014. – 270 p. – Mode of access: http://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Pages/publications/mis2014/MIS_2014_without_Annex_4.pdf
137. Networks for People and their Communities. Making the Most of the Information Society in the European Union. First Annual Report to the European Commission from the Information Society Forum. June 1996.
138. Schmidt M., Coudray S. Future Challenges to Building Knowledge Societies. – London, 2007.
139. The role of responsive and accountable public governance in achieving the millennium development goals and the post-2015 development agenda // Официальные отчеты / ООН. Комитет экспертов по государственному управлению. – Нью-Йорк, 2013. – 123 с. – URL: <http://workspace.unpan.org/sites/Internet/Documents/UNPAN95253.pdf>
140. UN E-Government Knowledgebase. URL: <https://publicadministration.un.org>
141. United Nations. E-Government Survey 2018. New York, 2018. – 300 p. [electronic resource]. URL: <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Reports/UN-E-Government-Survey-2018>